

Gospodarjenje in zakonitost

Napad na družbeno lastnino je napad na samoupravljanje

Samoupravni red v gospodarstvu na dnevnem redu partijskih teles

Kadar je na dnevnem redu vprašanje, kako utrditi zakonitost, kako izkoreniniti deviantne družbene pojave, odmike od zakonov, pravil, uredb in ustaljenih pravil, je možno ubrati — v grobem rečeno — dve poti. Zazibati se v samoprevaro, češ, stvari pravzaprav niso tako hude, ali pa zavladniti preplah, češ, pravni red je močno omanjan in izhod je samo v drakonskih kaznih.

Ce pogledamo dvoje dokumentov in spremne tekste, ki kažejo, da je vprašanje zakonitosti v gospodarstvu jugoslovanske samoupravne socialistične družbe s poudarkom spet postavljeno na dnevni red, vidimo, da so se sestavljavci dokumentov ognili obema nevarnostima. V mislih imam sklepe predsedstva CK ZK Jugoslavije in referat, ki ga je imel sekretar

v izvršnem komiteju Vojo Srzentič, kakor tudi sklepe, ki jih je na ponedeljkovi seji sprejel izvršni komitej predsedstva CK ZKS.

Niti podcenjevanje resnosti niti sejanje utvar

V teh dokumentih ni nikakršnega podcenjevanja resnosti položaja na področju zakonitosti, pri gospodarskem poslovanju, obenem pa ne sejejo utvar, da se da problem spraviti s sveta zgolj z drastičnimi ukrepi — čeprav tudi teh v nekaterih primerih nikakor ne izključujejo. Prav tako ni ne v vsebini ne v dikciji pričakovanj, da se da to opraviti hitro in enkrat za vselej. Zato predsedstvo CK ZKJ govori o delu, ki ga je treba nadaljevati; govor je o pospešenem, organiziranem in sistematičnem delu. Nada-

ljevat pa je treba tisto, kar je bilo dovolj uspešno začeto predvsem po pismu tovariša Tita in izvršnega biroja. Toda misimo še v beloti prebrditi stanja in odnosov iz prejšnjega obdobja in odpraviti vseh tistih vzrokov in pojavov, ki jih je realno mogoče odpraviti.

»Zato,« poudarja predsedstvo, »je še naprej potrebna odločna, neposredna in trajna dejavnost vseh organiziranih socialističnih sil pri zatiranju pojavov in izkoreninjanju vzrokov, zaradi katerih prihaja do kršitve zakonov, družbenih dogovorov, samoupravnih sporazumov in drugih aktov.«

Ze ta navedek kaže, da ukrepi tako zveznega jugoslovanskega partijskega predsedstva kot slovenskega izvršnega komiteja nimajo v mislih le zakonitosti v klasičnem smislu te besede, marveč celoto pravil, odnosov, zakonov, uredb itn., ki jo označujemo z besedo samoupravni red. Prav

tačno kot nosilci izvajanja ukrepov niso naštetih samo »klasični« organi pregona in sodstva ter inspekcije, marveč tudi celoten instrumentarij novih ustavnih institucij — delavska kontrola, samoupravna sodišča, pravobranilci samoupravljanja kakor tudi državna uprava v ožjem smislu ter družbenopolitične organizacije na čelu z zvezo komunistov.

Zato ni naključje, da se dobršen del sklepov pa stališč sklepov predsedstva CK ZKJ in izvršnega komiteja nanaša ravno na samoupravne akte, kot so družbeni dogovori in samoupravni sporazumi. Tako izvršni komitej poudarja: »Ugotavljamo pa, da se v praksi pojavljajo tudi samoupravni sporazumi, nasprotni splošnim družbenim interesom, po drugi strani pa se tudi ustrezni samoupravni sporazumi ne uresničujejo.« In dalje: »Med delavci in delovnimi ljudmi je še vedno premalo zavesti, da samoupravni sporazumi in družbeni dogovori nadomeščajo pravne norme in da z njimi na samoupraven način dejansko določajo svoje pravice in obveznosti.« V sklepih predsedstva jugoslovanskega CK pa je izrecno rečeno: »Vsak poskus, da bi s samoupravnimi akti in sklepi samoupravnih organov prikrili nezakonito ravnanje, mora naleteti na najostrejšo obsodbo vseh družbenopolitičnih organizacij, predvsem organizacij in vodstev ZK.«

Te dni objavljena stališča merijo tudi na globlje vzroke deviantnega vedenja pri razpolaganju z družbeno lastnino. Naperjena so zoper dokaj razširjeno, vendar še neizkoreninjeno mentaliteto, češ, zasebno imetje je nedotakljivo, premoženje podjetja se že da načeti, najmanj pa si belimo glavo zaradi družbene lastnine. Zato sklepi izrecno govore o egoističnih nazorih, o sebičnosti. Vzoredno s tem gredo opozorila, da nezakonito prilaganje družbenega premoženja negativno vpliva na politično razpoložljivost, točneje rečeno, uveljavljanje delavca kot družbenega subjekta, ki nadzoruje celotni dohodek v okviru družbene reprodukcije in odloča o njem.

V tem kontekstu gre predvsem za tako imenovane skoristne malverzacije, sloneče na »načelu«, da je dovolj vse, kar je koristno za OZD, ob čimne, republiko ali pokrajino. To so kajpak plodna tla za razraščenje nacionalizma (predvsem zato, ker se dohodek neupravičeno prelija), lažnega liberalizma, spričo česar, kot je dejal Vojo Srzentič, »prihaja do nebudno-

sti, toleriranja in gledanja skozi prste pri nezakonitih postopkih.«

Enak vate! nasproti »koristnim malverzacijam«

Ves register takšnega početja ne bi bil možen brez španovije, v kateri se »družijo interesi in povezujejo posamezniki in skupine tehnokratov iz gospodarstva z birokratiziranimi posamezniki ali skupinami v družbenopolitičnih skupnostih«, kar vse je treba »onemogočiti, ostro obsojati ter za vsako nezakonito ravnanje ugotavljati politično in drugo odgovornost udeležencev.«

Javna tajna je, da odnos do »koristnih malverzacij« ni bil in ni povsod enak, kar je jemalo in jemlje voljo doslednim, objektivno daje politično oportunistom in spodbuja stare in nove Ostopa Benderje. Temu naj bi napravili konec z enotnimi stališči in merili v boju proti takšnim pojavom in z izenačenjem prakse pri izvajanju zakonskih in drugih predpisov ter samoupravnih aktov, vstevši postopek zoper kršitelje.

Izvršni komitej predsedstva CK ZKS sodi, da je dosejanja kaznovanja politika proti odgovornim osebam v gospodarstvu neprimerna in da »mnogokrat direktno spodbuja nezakonito ravnanje«. Tudi predsedstvo CK ZKJ ni nič manj ostro:

— Z zakonom o združenem delu in z drugimi predpisi je treba zagotoviti, da bodo z vodilnih in drugih odgovornih mest odstranjeni in odstranjeni iz delovnih kolektivov tisti, »v katerih se bo ugotovilo, da so kršili zakonske in druge norme v poslovanju in delu.«

Takoj je treba odstraniti z odgovornih mest v gospodarstvu posameznike, ki so bili že večkrat obsojeni zaradi gospodarskega kriminala.

Zaostritev kaznovalne politike

Tudi sicer se obeta zaostritev kazenske politike in razširitev števila kaznivih dejanj:

— Kazensko politiko je treba zaostriti ter predvideti nove ukrepe glede materialne in druge odgovornosti za pravne in fizične osebe, ki kršijo določene zakonske in samoupravne norme ter počno razne malverzacije. Pri bližnji reviziji kazenske zakonodaje je treba zboljšati in poenostaviti

kazensko proceduro in kot kazniva dejanja določiti tiste družbene negativne pojave, ki spodbujajo samoupravni socialistični sistem in kršijo samoupravne odnose, a doslej niso bili opredeljeni kot takšni.

Mimo drugega sklepi predsedstva CK terjajo tudi zagotovitev zakonitostne možnosti za učinkovitejšo družbeno posego v tiste OZD, kjer »slabo in neorganizirano delajo, slabo in malomarno poslujejo«. Prav tako naj bi čimprej sprejeli predpise tako glede sanacij organizacij združenega dela kakor glede poslovanja organizacij posebnega družbenega pomena.

Posebna pozornost je v sklepih posvečena nepokritim investicijam. To je razumljivo, zakaj le-te so »eden od glavnih vzrokov ekonomske nestabilnosti in inflacij«, ter »njemljejo vrednost rezultatov celotnega gospodarstva na enotnem jugoslovanskem trgu.«

Predsedstvo izrecno opozarja, da ne moremo govoriti o tem, da bi se nepokrite investicije nekako same od sebe izmuznile evidenci in nadzorstvu odgovornih družbenih, državnih in samoupravnih organov. Potemtakem je očitno (ker gre predvsem za manjše število največjih objektov pri nas), da ti organi »ne samo trpijo takšno stanje, temveč tudi ne opravljajo svojih ustavnih in zakonskih obveznosti.«

Na koncu tega delnega prikaza stališč predsedstva CK ZKJ in izvršnega komiteja predsedstva CK ZKS velja zapisati misel, da bodo ti sklepi za stališča oživljeni tem prej in tem temeljiteje, kolikor bolj bodo vsi, ki se jih to tiče — tiče pa se slehernega delavca v združenem delu (čeprav možnost vplivanja nikakor ni pri vseh enaka) — imeli pred očmi poglavitno: da je vsak napad na družbeno lastnino večji ali manjši napad na samoupravljanje. Z drugimi besedami: sleherno spodbujanje družbene lastnine — od direktivnih kaznivih dejanj do gluhosti za samoupravne poznanje in družbene dogovore — pomeni odpiranje vrat drugi, drugacni naravi lastnine proizvajalnih sredstev — bodisi kapitalistični bodisi etatsistični. Tu je jedro vprašanja in skozi to prizmo je treba ne samo presojati, dojemati najnovejše sklepe, marveč se tudi po njih ravnati in jih izvajati — z resnostjo, kakršno terja položaj, doslednostjo in strogotjo v prejem sorazmerju s stopnjo prekrška, kaznivega dejanja — ali zgolj zakoreninjene malomarnosti.

Jože Sircelj

Nova prizadevanja

Brionska dogovarjanja

Poti iz „deviznega labirinta“

Ze od razglasitve gospodarske reforme, katere desetletnica se je medtem neopazno približala, veljajo mnogi elementi deviznega in zunanjetrgovinskega sistema. Ta sistem iz mnogih razumljivih razlogov ni mogel biti stabilen in smo ga nenehno dopolnjevali, spreminjali, vendar je ostal pretežno pod državno kapo. V preteklem desetletju pa se je skupna blagovna menjava Jugoslavije s svetom povečala približno za trinipolkrat. Imeli smo več devolucij in drugih prilagajanj, ker so svetovne gospodarske in monetarne razmere doživljale razne šoke in spremembe in ker smo se na notranjem tržišču ves čas otepali z visoko inflacijo, praviloma pa tudi s porabo, ki je presežala možnosti.

Novo kvalitete v našem razvoju, zlasti pa nujna zahteva, da tudi naš devizni sistem usklajujemo z rešitvami iz ustave, nam vsiljujejo nova prizadevanja in korake — ne zato, da bi se ta sistem zgolj izboljšal, temveč zato, da bi našli čimboljše in čimbolj radikalne poti iz sedanjega deviznega labirinta. To se je pokazalo prejšnji teden na seji sveta za vprašanje družbene ureditve in za gospodarski razvoj ter ekonomsko politiko: na Brionih so usklajevali stališča, obravnavali temelje nove devizne ureditve in izdelali v nekoliko konkretnější obliki izhodišče prihodnje zunanjegospodarske ureditve.

To temeljno izhodišče je popolnoma uskladen, vendar sta dva izmed petih predlaganih zakonskih projektov za ureditev tega gradiva morala na popravni izpit, ker po mnenju članov sveta nista konkretno obdelala in upoštevala načela — da naj bo devizni sistem predvsem funkcija samoupravnega organiziranega združenega dela ter da naj bo devizni dohodek sestavni del dohodka tistih tozov, ki so sodelovali pri ustvarjanju tega dohodka in naj bi zato s tem dohodkom tudi razpolagali, vendar ne po stihiji trga, temveč po sistemu razvitega samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja.

Cilji: med »kaj« in »kakoe«

Ob spoznanju, da lahko devizni sistem, pa naj se še tako opira na ustavne rešitve, reši samo nekatere

probleme v zvezi s pridobivanjem deviz in z razpolaganjem z devizami, so med brionsko razpravo prejšnji teden orisali tudi popolnoma jasne cilje novega sistema. Jasne pa so tudi poti k tem ciljem, čeprav je to tisto, kar še ni uskladeno, ker tudi na tem področju obstaja tista naša že nekoliko tradicionalna razlika med »kaj«, ki je vsem jasen, in »kakoe«, ki je precej nejasen, fluiden in nesprejemljiv za objektivno različne interese.

Vsi se strinjajo, da je naš devizni in zunanjetrgovinski sistem preveč »administrativen«, odtujen delavcu, hkrati pa tudi premalo restriktiven. Ta sistem (sedanji) je skrivaj neupravičenega preliivanja dohodka mnogih tozov, vsebuje določene diskriminacijske elemente, elemente razvojne planske politike v njem niso kompletni, povrh pa je omogočil tolikšno povečanje primanjkljaja v trgovinski bilanci.

Ta primer, ki nas uči, da je laže oceniti značilnosti starega, veliko težje pa vpeljati elemente novega sistema, lahko postane bolj jase, če vemo, da je bilo neposredno — tako v strokovnih komisijah kot na sejah obeh zveznih svetov — izdelanih več ciljev novega sistema. Med drugim gre za to, da bodo odnosi na področju deviznega sistema sestavni del odnosov v družbeni reprodukciji, odnosov, temeljenih na samoupravljanju delavcev v združenem delu z družbenimi sredstvi. Temelj vseh oblik združevanja dela in sredstev v deviznem sistemu je tozdi kot osnovna oblika — subjekt združenega dela. Tozdi urejajo medsebojne odnose s samoupravnimi sporazumi o združevanju, interesi pa se podobno uresničujejo v skladu z zakonom tudi z bankami, pri čemer se z družbenim dogovarjanjem med republikami in pokrajina določajo osnovne devizne politike. Pogoj za izdelavo plačilne bilance so materialne bilance celotnega gospodarstva kakor tudi vsega tistega, kar je treba plačati v tujini: storitve, odplačila kreditov in podobno. Novi devizni sistem mora s svojimi rešitvami uresničiti ustavne pravice in obveznosti republik in pokrajin na deviznem področju, kjer je bila poudarjena njihova odgovornost za trgovinsko in plačilno bilanco države.

Eden izmed ciljev je tudi to, da bi dinar vpeljali v mednarodni plačilni promet. Izdelan je bil popolnejši koncept deviznega trga, vendar bo treba ločiti režim plačilnega prometa s tujino od režima za uvoz blaga in storitev. Kažejo se možnosti za bolj fleksibilno politiko realnejšega tečaja dinarja. Tečajno tveganje bo nosil vsak agens zunanjetrgovinskega in deviznega poslovanja, kar pa ne velja za devizne hranilne vloge občanov, pri katerih nosi vse tečajne rizike federacija.

Razmejili bodo tudi vlogo Narodne banke Jugoslavije ter narodnih bank republik in pokrajin kakor tudi pooblaščenih poslovnih bank, bolje rečeno, zožili bodo pravice Narodne banke v plačilnem prometu s tujino.

Plačilni promet z državami v razvoju bo lahko potekal tudi v valutah teh držav, kar je nova kvaliteta in prispevek k večjemu razvijanju naše menjava s temi državami. Precej bo treba zmanjšati obseg administriranja pri organih federacije ter število podzakonskih aktov, ki jih je zdaj več kot 80, bilo pa naj bi jih okoli 30 (če ni tudi to preveč?).

Na podlagi teh in drugih elementov bomo dobili nov in konsistenten model deviznega in zunanjetrgovinskega režima, katerega naloga bo demistificirati devizo in devizno razmerje, ki se povezuje s proizvajalnim razmerjem, in odpraviti odtujenost in upravljanje presežnega dela v poslovanju z devizami.

Ne korekcije, temveč temeljite spremembe

Med brionskimi razpravami na že omenjeni seji zveznih svetov so opozorili, da ne gre zgolj za korekcije zdajšnjega sistema, temveč za korenite spremembe, saj le takšne spremembe v bistvu pomenijo usklajevanje sistema z ustavnimi spremembami. Pri tem je izrednega pomena to, da se vsi odnosi v zunanjem gospodarstvu oblikujejo na dohodkovnih razmerjih. Ustvarjanje dohodka in razpolaganje z njim, kot tudi z devizami, ki so specifičen del dohodka, sta neolčljivo povezana s tozdi kot tudi z vsemi procesi, ki po ustavi slede iz združevanja dela in subjektov. Ker bodo tozdi imeli pravico razpolagati z devizami na svojih deviznih računih in s sporazumevanjem sklepiti poslovne odnose z drugimi subjekti, se v okoliščinah, ko deviz ne bo dovolj, ne more ta pravica razpolaganja spremeniti v pravico špekuliranja. Devize je mogoče prodajati in kupovati le na deviznem tržišču pod določenimi pogoji in po tečaju, kot ga

določa družbena konvencija, blaga v tujini pa ni mogoče kupovati mimo srpejeteja režima in podobno.

Politika bolj realnega tečaja

Med razpravami na sejah svetov so veliko pozornosti posvetili politiki realnega, oziroma bolj realnega tečaja dinarja. Ker je bistveno, da je sistem gospodarskih odnosov s tujino organsko povezan z notranjim sistemom, z mestom tozov na temelju njihove ustavne pozicije, je nujno potrebna bolj realna vez našega gospodarstva s svetovnim. To pa je realnejši tečaj kot ukrep in sintetični kazalec, s katerim večinoma izravnavajo razlike v cenah, produktivnosti dela itd. To je bolj realna osnova za razvoj medsebojnih ekonomskih odnosov, bolj realna izmenjava vrednosti, ki pa ne pomeni odtokanja dohodka: bolje bi vedeli, koliko in kaj zaslu-

žimo, in s tem bi spodbujali zanimanje za razširitev gospodarskih odnosov s tujino, predvsem stimulirali izvoz. Vendar pa realen tečaj kot glavna »veza« pri tem ni zadostna spodbuda za večje povezovanje s tujino, saj je v politiki takega povezovanja realen tečaj le del ukrepov v orožarni davčnih in drugih elementov spodbujanja in zaščite.

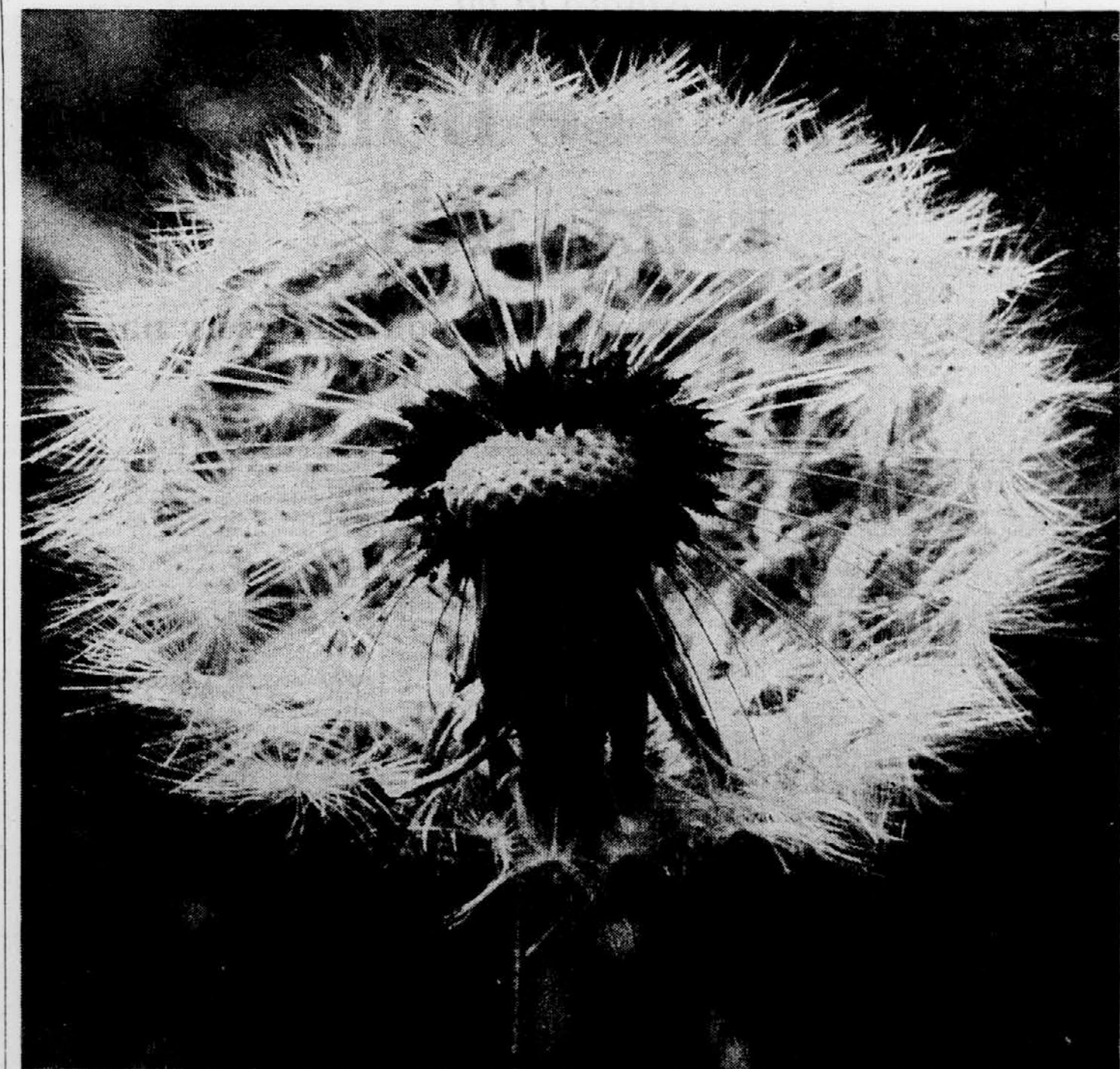
Nedvomno pa bi imela politika bolj realnega tečaja velik vpliv na zmanjšanje uvoza. To bi bil eden od prvih pogojev za odpravo prednosti uvoznikov, oziroma, da se uvažati splošno bolj kot pa proizvajati in izvažati.

Pri tem tečaju pa smo še zmeraj na področju deklaracij, splošnih pojasnjevanj, zato so med brionsko razpravo opozorili, da je treba določiti indikatorje realnejšega tečaja, saj očitno ne gre za razmerje med dinarjem in kako »težje« devizo in tudi ne z zlatom, vendar pa tudi ne gre zgolj za relacijo med ponudbo in povpra-

ševanjem. Konec koncev je realen tečaj še vedno relativna stvar, širok pojem, neizoblikovano merilo, saj je očitno, da tega ni mogoče določiti po klasičnih modelih zahodnih in drugih gospodarstev, temveč mora zajemati lastnosti našega specifičnega sistema in tudi situacije, v kakršni smo.

Skupno iskanje izhoda in poti iz deviznega labirinta zajema še mnoge druge komponente graditve gospodarskega sistema na temeljih ustave nasploh, eno od pomembnih brionskih sporočil o tem pa je, da je nujna delitev deviznega dohodka v korist tistih, ki ustvarjajo devize, a ta delitev mora biti vse bolj objektivizirana. Zato moramo največ pozornosti pri tem posvetiti vlogi tistih instrumentov in dejavnikov v družbi, ki povezujejo in združujejo nosilce deviznega dohodka v združenem delu in vodijo do njihove vzajemne odvisnosti in odgovornosti.

Zdravko Ilčič

Lučka (foto Janez Zrnce)

Opozorilo o pravem času

Embalažni bumerang

Slovenija postaja divje odlagališče zavrženih, dragocenih surovin

Nagel razvoj proizvodnje, novi sistemi transporta in novi načini prodaje so v zadnjih desetletjih sprožili pravo revolucijo v proizvodnji in uporabi embalaže. Stare klasične embalažne materiale papir, les, steklo, pločevino in tekstil so začeli cedalje hitreje izpodrivati novi, sodobnejši omenjeni papirji, celofani, kovinske folije, laminati, valoviti karton in zlasti najrazličnejše plastične mase.

Novi materiali nudijo proizvajalcem, trgovini in potrošnikom številne prednosti: embalaža iz teh materialov je znatno lažja in cenejša, bolje varuje izdelke pri prevozu in prekladanju, olajšuje skladiščenje, omogoča mehanizirano pakiranje proizvodov v prodajne enote, varuje njihovo kakovost in trajnost, pospešuje prodajo, za potrošnika pa je priročnejša. Še posebne

prednosti pa je proizvajalcem, trgovini in potrošnikom prineslo množično uvajanje nepovratne prodajne embalaže: proizvajalce je razbremenilo dela in stroškov za čiščenje, prevoz in evidentno te embalaže, trgovino dela in stroškov za njeno zbiranje, skladiščenje in vračanje, potrošnika pa skrbi hranjenje in vračanje zabojčkov, steklenic itd.

Toda napredek v proizvodnji in potrošni embalaži je kmalu začel kazati tudi svojo senčno stran. Hitro in množično uvajanje nepovratne prodajne embalaže je prodajne embalaže je privedlo do zaskrbljujočega kopičenja te, pogosto skoraj neuničljive embalaže na komunalnih smetiščih, zlasti pa še na čedalje številnejših »divjih« odlagališčih odpadkov, ob cestah, potokih in rekah, v gozdovih, na izletniških točkah. Ta zavržena embalaža nam vse huje in nevarneje onesnažuje in ogroža okolje. Posebej še, ker je praktično skoraj nemogoče ugotoviti vsa ne nadzorovana odlagališča, količine in

vrste zavržene embalaže in s tem možne posledice onesnaževanja okolja.

Na pojav kopičenja zavržene embalaže so postali pozorni najprej nekateri strokovnjaki v deželah, kjer je nagla embalažna revolucija začela resneje ogrožati človekovo okolje. Toda javnost in oblast so bili gluhi za njihova opozorila, dokler kupi zavržene embalaže niso postali tako pereč problem, pred katerim ni bilo več mogoče zatiskati oči. Prvi predpisi o varstvu okolja so pospešili znanstvene raziskave o razsežnosti pojava zavržene embalaže, o možnostih njenega uničevanja, o možnostih zamenjave nekaterih embalažnih materialov z ustrežnejšimi, o racionalizaciji pakiranja in o možnostih ponovne predelave že uporabljene embalaže.

Kako pereč pa je problem kopičenja zavržene embalaže pri nas? Da bi dobili kar najbolj točen odgovor na to vprašanje, je Gospodarska zbornica Slovenije dala inštitutu za organizacijo, ekonomiko in tržne raziskave v

Ljubljani nalogo, da z raziskavo ugotovi količine in vrste zavržene embalaže v Sloveniji.

Rezultati raziskave, ki so jo opravil doc. dr. inž. France Cegnar, inž. Marjan Ivanc in dipl. oec. Tadej Barle, so pokazali, da zavržena embalaža tudi pri nas že resno ogroža okolje. Podatek, da se v Sloveniji kupi zavržene embalaže na komunalnih smetiščih in divjih odlagališčih smeti zvečajo vsako leto za več kot 58.000 ton, najbolj zgovorno opozarja, da moramo začeti čimprej organizirano in učinkovito ukrepati. Ukrepati še o pravem času. Kajti če bomo začeli šele takrat, ko se bomo že dušili v kupih zavržene embalaže, bomo zamudno predrago plačali.

Raziskovalci inštituta so najprej pregledali komunalna smetišča in divja odlagališča smeti po vsej Sloveniji. Ugotovljali so vrste zavržene embalaže, poskusili pa so ugotoviti tudi količino. A kmalu so spoznali, da tako nikakor ne bodo mogli objektivno oceniti dejanskih količin zavržene embalaže. Zlasti ne, ker so jih prizori brezobzirnega onesnaževanja okolja ob cestah, potokih, na travnikih, gozdnih jaseh ter ob obali tako pretrseli, da bi ti vtisi lahko odločilno vplivali na objektivnost »kvalitativne ocene.« kot je dejal dr. France Cegnar.

Zato so se odločili za ugotavljanje količin zavržene embalaže po podatkih o potrošnji, tj. po podatkih o prodanih količinah proizvodov 36 blagovnih skupin. Za vsako skupino so ugotovili količino embalaže po prodajnih enotah. Po zapletenih preračunavanjih, pri katerih so upoštevali tudi različne potrošniške navade na posameznih območjih Slovenije, so ugotovili, da smo v naši republiki 1972. l. zavržili 15.232 ton plastične embalaže, kovinske 2749 ton, embalaže iz laminatov (tetrapak in podobne vrste embalažnih materialov, sestavljenih iz več slojev papirja, folij plastičnih mas in aluminija, tekstila in smol) 3.333 ton, lesene embalaže 9297 ton, steklene 2227, papirne 414 in embalaže iz valovitega kartona 25.590 ton. Skupno torej ogrozimo v Sloveniji na smetišča in v naravo na leto okrog 58.844 ton embalaže.

»Dejanska količina zavržene embalaže je vsekakor večja,« trdi dr. France Cegnar, »saj naš izračun ni zajel tistih količin embalaže, ki jo prinašajo iz tujine.

Kaj lahko storimo?

Onesnaževanja okolja z zavrženo embalažo prav gotovo ne bomo mogli preprečiti zgolj z administrativno prepovedjo. Vzgoja prebivalstva za disciplinirano varovanje našega okolja, seznanjanje najširše javnosti o možnih, nevarnih posledicah ometavanja zavržene embalaže na divja odlagališča v naravi je najbrž eden najuspešnejših ukrepov, s katerimi bi lahko preprečili rušenje že močno omajane ravnotežja v okolju.

Hitreje in bolj zavzeto kot doslej moramo rešitve iskati tudi v industriji, tako v proizvodnji embalaže kot v njihovi potrošnji pri embalaranju izdelkov. Predvsem moramo začeti odločneje omejevati proizvodnjo in potrošnjo vseh tistih vrst embalaže, ki vsebuje nevarne snovi in ki lahko, odvržena v določenem okolju ali v določenih atmosferskih pogojih, sproži škodljive kemične procese in povzročijo zastrupljanje zemljišča, površinskih vod ter podtalnice, onesnaževanje zraka ipd.

Mnogi, ki odmetavajo polivinilaste ali polietilenske vrečke z ostanki hrane, konzervne skatle, plastinke, tetrapak, kartonske skatle ali valovito lepenko v naravo, se najbrž ne zavedajo, da s tem ne kazijo le naravo, temveč ogrožajo tudi normalen potek ekoloških procesov, zdravo rast rastlinstva, pa tudi obstoj divjadi in celo svoje zdravje. Marisidko, ki odvzre embalažo, občutek krivde zaradi onesnaževanja narave potlači z izgovorom: »Saj bosta sonce in dež kmalu opravila svoje, embalaža bo razpadla in tako bom končno še opravil koristno delo, ker bom z njo še pognojil zemljo!« Ob tem pa vse prerad pozabi na nevarne soli težkih kovin, ki nastajajo pri kemičnih procesih razpadanja svineca, kositra, cinka in bakra in ki, raztopljene v vodi, ogrožajo zdravje ali celo življenje živali in ljudi. Človeku so lahko nevarne tudi nekatere kisline, pesticidi, topila za barve in druge kemikalije, katerih ostanke marsikdaj odvržemo z embalažo vred na smetišče ali kamorkoli drugam, tako da jih dež lahko izprira in odnaša v površinske vode ali podtalnico. Celotna videz povsem nedolžna papirna, lepenkasta ali kartonska embalaža pri razpadanju v določenih pogojih sprošča za okolje škodljive pline ali ustvarja škodljive soli.

Preusmerjanje proizvodnje

Plastičnim masam skušajo strokovnjaki z dodatki najrazličnejših bioloških razpadajočih snovi odpraviti njihovo sedanje največje pomanjkljivost, da — odvržene v naravi — v normalnih pogojih sploh ne razpadejo. Škrovnitvo naraščanje proizvodnje in potrošnje embalaže iz plastičnih mas je uvrstilo to vrsto embalaže v vrh odpadkov, katerimi onesnažujemo okolje in ki povzročajo komunalnim organizacijam, zadolženim za odstranjevanje odpadkov v naseljih, največ preglavic.

Ker se njihov delež v trdih odpadkih naglo povečuje in ker kljub majhni teži zavzemajo ogromno prostora, je njihov odvoz zelo drag. Ker praktično ne razpadajo, jih je moč uničiti predvsem s sežiganjem ali kompostiranjem — kar pa ni poceni: za sežiganje je potrebno dodatno gorivo; za kompostiranje pa je treba plastiko razrezati na manjše koščke. Klasično metodo odlaganja plastične embalaže na deponijah odpadkov povsod opuščajo, ker tudi z uporabo tlačilcev praznih med to embalažo ni mogoče povsem zapolniti; te praznine nudijo idealno domovanje glodalcem in insektom, hkrati pa so ugodni za širjenje podzemnih požarov.

Zato ni nič čudnega, če so znanstveniki usmerili težišče svojih raziskav prav k odpravljanju nešteti pomanjivosti embalaže iz plastične mase; nedavna naftna kriza je njihove raziskave usmerila tudi na preučevanje možnosti za ponovno uporabo zavržene embalaže iz plastičnih mas. Raziskave so pokazale, da se okoli 80 odstotkov plastičnih mas, predvsem tako imenovane termoplaste, lahko ponovno pretopi in uporabi za proizvodnjo zlasti prevozne embalaže. Najtežje pri ponovni uporabi je nutno sortiranje po vrstah, saj danes poznamo na primer samo polietilenov že nekaj več kot 700 vrst.

Precej ugodnejša pa so možnosti za predelavo in ponovno uporabo ste-

klene, papirne in kartonske ter kovinske embalaže.

Strokovnjaki poudarjajo, da so steklene črepinje v proizvodnji stekla zaželeno kot surovina, saj pospešujejo proces taljenja ostalih surovin, s tem pa omogočajo prihranke goriva, zmanjšujejo obrabo obloge peči, predvsem pa onesnaževanje zraka. Ovre za ponovno uporabo steklene embalaže v proizvodnji stekla: drag prevoz in zamudno sortiranje raznobnih steklene embalaže je mogoče odpraviti z uporabo drobilcev in uvedbo elektronskih naprav za sortiranje.

Tudi embalažo iz papirja in kartona marsikje v svetu že v večjem obsegu ponovno uporabljajo kot dodatni surovini za proizvodnjo embalažnih papirjev in kartonov. Na Japonskem so ju na primer 1972. leta predelali že okrog 48, v ZDA pa okrog 19 odstotkov. Uporaba teh odpadnih surovin je proizvajalcem omogočila, da so lahko znižali proizvodne stroške embalažnega papirja in kartona.

Dragoceno surovino za ponovno predelavo predstavljajo tudi pločevine iz barvnih kovin, predvsem iz aluminija, pa tudi aluminijaste vrečke in folije. Embalažne aluminijaste folije in pločevine vsebujejo najprej od 94 do 99,8 odstotkov aluminija, ki ga je mogoče pretopiti za ponovno uporabo z razmeroma majhno porabo energije. Naš Dinos s sortiranjem odpadnih surovin sicer že omogoča predelavo manjših količin aluminijaste embalaže, pomembnejše količine te embalaže za ponovno predelavo pa bi naša industrija lahko zagotovila le dobro organizirana, široka akcija zbiranja te odvržene embalaže.

Podobna ugotovitev velja tudi za večjo uporabo pločevink iz bele pločevine. Z izpopolnitvijo tehnoloških postopkov za odstranjevanje barvnih kovin iz pločevin pri nižjih temperaturah je splošen odpor jeklarni proti večji uporabi te odpadne surovine v proizvodnji jekla. Treba je torej le še organizirati uspešne akcije za zbiranje pločevink in ostale embalaže iz bele pločevine.

Dvojna korist

Raziskava inštituta za organizacijo, ekonomiko in tržne raziskave nas je opozorila na zaskrbljiv obseg kopičenja zavržene embalaže v Sloveniji. Hkrati nam je tudi nakazala ukrepe, kako preprečiti nadaljnje, še nevarneje onesnaževanje našega okolja in kako speljati zaskrbljive tokove kopičenja zavržene embalaže v strugo varčnega izkoriščanja odpadnih surovin v tej embalaži. Nedvoumno je opozorila, da se ne smemo ustaviti samo pri ugotovitvah, temveč da se moramo lotiti podrobnejših raziskav, zlasti o možnostih za učinkovitejšo usmerjanje bodoče proizvodnje in potrošnje embalaže, o spodbujanju boljše organizirane zbiranja in širše predelave odpadnih surovin v zavrženi embalaži, o izpopolnjevanju postopkov za uničevanje embalaže, ki je ni mogoče karkoli koristno uporabiti — in da moramo nato hitro in odločno ukrepati. Ukrepati, če nečemo, da se nam embalažna revolucija iz pospeševalca razvoja proizvodnje, prodaje in potrošnje dobrin ne bo sprevrgla v sovražnika, ki lahko celo ogrozi naš obstoj. Da se tehnološki napredek ne bo sprevrgel v nevaren bumerang.

Zdravko Stefančič

Pokopališče (foto Stojan Zitko)

Kosovo in mi

Kako se bomo razvijali

Prizadevanja za pospešeni razvoj pokrajine so v našem skupnem interesu

Vse, kar smo po vojni storili za gospodarski razvoj nezadostno razvitih območij in Kosova, nosi pečat številnih nesorazmerij v družbenih in gospodarski sestavi države. Prizadevanja za napredek celotnega gospodarstva so bila tako nujno obremenjena s spodbujanjem hitrejšega razvoja nezadostno razvitih, ki sicer zajemajo 40 odstotkov jugoslovskega ozemlja in dobro tretjino prebivalstva.

Družbeni proizvod se je od osvoboditve do leta 1972 na teh območjih zvečal za 4,7-krat, medtem ko je v okviru cele države poskočil za desetino odstotka. Delež kmetijstva v družbenem proizvodu je upadel s 40 na 18 odstotkov, delež industrije pa se je povečal z 20 na 36 odstotkov. Pri tem pa je treba povedati, da desetletje nazaj na Kosovu praktično še niso imeli tovarne.

Sele zadnja leta je rast družbenega proizvoda bolj pospešena. Na nezadostno razvitih območjih je zadnjih pet let narasčal za 17 odstotkov hitreje kot v državnem povprečju, a še sedaj za 8 odstotkov zaostaja za načrtovanim. BiH se je v tem času za 19 odstotkov hitreje razvijala od jugoslovskega povprečja. Kosovo za 36, Makedonija za 17, medtem ko je imela Crna gora za blizu 16 odstotkov počasnejši rast. Seveda pa družbeni proizvod ni edini objektivni kazalec razvitosti, prav tako bi morali upoštevati

še reproduktivno sposobnost, stopnjo zaposlovanja in podobno.

Zvezni zavod za družbeno načrtovanje v posebnem pregledu o ureditvi razvoja politike hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo ugotavlja, da ostaja ta pokrajina še naprej najmanj razvito območje z družbenim proizvodom na prebivalca, ki dosega le tretjino jugoslovskega povprečja ali blizu polovice povprečja ostalega nerazvitega območja. V jugoslovski skupščini bodo kmalu razpravljali o posebni analizi, ki obravnava razvoj Kosova. Vsa prizadevanja za pospešitev razvoja nezadostno razvitih in Kosova bodo morala upoštevati petletni plan.

Neučinkovite naložbe

Kosovo ima tudi najbolj zapletene razvojne pogoje. Premagovanju njegove nerazvitosti je treba posvetiti večjo skrb, ker je od tega odvisna razvojna stopnja cele države. Pri tem bi morali izhajati iz pospeševanja razvoja, ki je nujen tudi s stališča same pokrajine in na njeni podlagi bi morali graditi celotno politiko, ki naj omogoči, da se tak razvoj tudi doseže.

Za zaostajanje je vrsta razlogov, na primer nerazumne naložbe, ki niso pripomogle k večji učinkovitosti gospodarstva. Pri tem pa je treba povedati, da je bila investicijska dejavnost na

Kosovu veliko bolj živahna kot v jugoslovskelem povprečju. Kosovo ima najvišjo stopnjo rasti modernizacije in prihaja do zaostritev, ker ne dosega skorajstovinskih stopenj v skladu z njo. Delež lastnih kreditov pri investicijah je bil pod pričakovanji, razen tega pa tudi ne dosegajo predvidene stopnje akumulacije. Učinkovitost naložb v gospodarstvo na Kosovu je 2,2-krat manjša od jugoslovskega povprečja. Pač pa so bile učinkovitejše naložbe v neproizvodnih področjih.

Na počasnost razvoja je vplival neugoden položaj energetskih in surovinskih vej v primarni delitvi. Problemi gradnje zmogljivosti in ključnih gospodarskih vejah bodo še naprej občutni. Opazno je še precejšnje zaostajanje reproduktivne sposobnosti gospodarstva, ki nima zadostne absorpcijske moči, da bi lahko denar in drugih republik učinkovito obračalo.

Precej težav je tudi z zaposlovanjem. Na Kosovu živi sedaj 1,3 milijona ljudi, komaj slabih 130 tisoč pa je zaposlenih. Šele v zadnjem času upada kmečko prebivalstvo in v zadnjih treh letih se bo zmanjšalo za 30 tisoč kmetov. Raven zaposlenosti se je sicer nekoliko zboljšala, a je še vedno najnižja — 44 odstotkov za jugoslovske povprečje.

Temu se pridružujejo še skoraj 3 odstot letnega naravnega prirastka, in kakor je prejšnji mesec zapisala prištinska Rilindja, bo čez deset let na Kosovu že 1,8 milijona ljudi, čez četrta stoletja pa že 2,5 milijona, kar bo desetina Jugoslavije. Dosedanje, sorazmerno počasnejše razvijanje lahko

prispejemo dokaj velikim demografskim spremembam.

Teh dejstev najbrž ne moremo spremiti z vračanjem problemov na področje, od koder izvirajo, ampak morajo biti prizadevanja, da jih bomo odpravili, vtkana v razvojno politiko Jugoslavije kot celote in skupni interes vseh narodov in narodnosti.

V prihodnjem srednjeročnem obdobju bo zato zelo važno, za kakšna pota se bomo odločili pri nadaljnjem pritekanju denarja na Kosovu in druga nezadostno razvita območja, pri čemer mislimo predvsem na drugo obliko posegov.

Ti so bili doslej omejeni predvsem na sklad za kreditiranje hitrejšega razvoja nezadostno razvitih, ki pa je že preživel in bi ga bilo treba uskladiti z ustavo ter dati v roke združenemu delu. Najvažnejša naloga sklada je bila doslej predvsem ta, da se je skozenj razporejal avtomatično zbrani denar. Predstavniki republik in pokrajin v skladu niso mogli vplivati na način vlaganja denarja, ampak so o tem odločale zgolj banke, ki so ta denar dodeljevale naprej gospodarstvu. Združeno delo, ki daje dolgoročno posojila, pa je brez vpliva nanj. Zato je tudi prišlo do neuskajnosti pri vlaganju na posamezna manjša razvita območja.

Prerazdelitev v korist Kosova

Ob načinu zbiranja se postavlja tudi vprašanje, koliko denarja naj bi odšel zbirali. Nekateri so mnenja, da bi se ob bolj premišljenem in učinkovitem razporejanju ter ob drugih oblikah sodelovanja lahko delež 1,94 odstotkov družbenega proizvoda republike zmanjšal. Z drugih strani je spet slišati prav nerazumne predloge in omenjajo celo tridesetni delež.

Tu so torej tudi razkoraki. V državah, v katerih tudi imajo zaostale predele, odstotek izdajanja zanje ne dosega niti dotedanjega pri nas, pri tem ga obračunavajo še na družbeni proizvod države kot celote. Največ prispeva Švedsta (1,5 odstotka), Italija pa na primer daje le en odstotek.

Če bi analize pokazale, da so sedanje dogovorne obveznosti o izdajanju denarja tudi v prihodnjem srednjeročnem obdobju nujne, potem je v obstoječem okviru treba zagotoviti prerazdelitev denarja v korist Kosova. Tjaka bi morali pospešiti tudi prenos ne le družbenega kapitala, ampak tudi tehnologije, poslovne organizacije, uporabo znanstvenih dognanj, strokovnjakov itd.

Ob prizadevanjih za drugočasno prerazdelitev v okviru nezadostno razvitih bi se morali opredeliti okrog meril nezadostne razvitosti. Dokler bo namreč ta odločitev zgolj političnega značaja, bomo ostali pri istih nezadostno razvitih območjih in bržčas se povečali odstotek izdajanja za skupni razvoj. Ob oceni dosežane razvojne politike je treba upoštevati potrebe posameznega manjšega razvitega območja in jih tudi selektivno obravnavati. Ko se postavlja zahteva po specifikaciji porabljenega denarja, bi ob enem morali tudi ugotoviti, kaj so nezadostno razviti doslej naredili. Nedopustna je namreč dosežanja praksa, da se razvijajo pretežno razvita središča, medtem ko ostaja notranjost nezadostno razvitih še vedno zaostala.

Ob spodbujanju normalnega pretoka kapitala bi torej morali izkoristiti delovne in surovinske možnosti. Vsa vlaganja pa bi morala biti vtkana v razvojne zasnovane posamezne republike.

Bistvo je torej v tem, da pri istem ali določenem obsegu vloženega denarja dosežemo večjo gospodarnost, močnejše povezanje gospodarstva na enotnem jugoslovskelem trgu in s tem bolj ustrezno zadovoljevanje ostalih nezadostno razvitih kot tudi ostalih delov Jugoslavije.

Ko govorimo o izpopolnitvi načina in oblik razporejanja in usmerjanja denarja na podlagi ustavnih določb, se s tem seveda ne postavlja vprašanje glede nadaljnega obstoja omejenega sklada v okviru federacije. Gre le za takšno oblikovanje in razporejanje denarja, ki bi bilo v skladu z ustavno opredeljenim združenim delom ter republikami v bodočem sistemu razširjene reprodukcije.

Kdor obvezno posojilo daje, bi moral v prihodnje imeti možnost, da izdaja denar preko sklada ali pa da se odloči za neposredne naložbe, kar bi moral sklad registrirati.

Slovinci za Kosovo

Prav tako bi morali v prihodnjem razvojnem obdobju računati z možnostjo natečaja za uporabo določenega dela sredstev iz sklada, in sicer za vse investitorje v Jugoslaviji. Natečaj bi seveda lahko izval po splošni razporeditvi denarja iz sklada na nezadostno razvite. To se pravi, da bi sklad ne bil le zbiralni denarja, ampak tudi spodbujevalec za gibanje domačih, nemara pa tudi za najemanje tujih sredstev.

V prihodnje bi morali uskladiti pogoje za oblikovanje in razporeditev tišteda denarja, ki bi se pretakal neposredno preko sklada. Zdaljšne razlike pri oblikovanju namreč vplivajo na povečevanje proračunskih obveznosti federacije za naslednje obdobje. V tem okviru je treba proučiti posebni položaj Kosova in to, kakšne so možnosti znotraj sklada, da bi omogočili ugodne kreditne pogoje. To bi tudi bila nekakšna dodatna oblika solidarnosti.

Slovinci dajemo novim oblikam pospeševanja razvoja nezadostno razvitih in Kosova velik pomen. Pri tem je, kot kaže, največ zanimanja za neposredne naložbe. Naš sporazum o gospodarskem sodelovanju s Kosovom je sicer stara že tri leta, vendar se še sedaj zaželi zažele stvari premikati in prid tudi dolgoročnemu proizvodnemu sodelovanju.

Med prvimi koraki velja omeniti sodelovanje Slovenijavina s kosovski proizvajalci pri izvoru, skupnih pripravah za obnovu blizu tri tisoč hektarov vinogradov in gradnji tovarne za proizvodnjo brezalkoholnih pojač. Tu je tudi sklenitev samoupravnega sporazuma o sodelovanju med prištinsk tovarno Farmakos in našim Lekom, po katerem naj bi zgradili tovarno zdravlil. Ljubljanska banka postavlja v sodelovanju s kosovsko banko svojo podružnico, medtem ko Smelt nastopa kot inženiring pri projektiranju in gradnji tovarne radiatorjev v Gnjilana, tovarne vodovodnih armatur v Prizrenu, tovarne nikelj-kadmijevih baterij v Trepči in tovarne ferofilicija v Kosovski Kamelici.

Nedavni obisk naših gospodarstvenikov na Kosovu je potrdil, da obstaja za sodelovanje z nami velik interes, kar je za naše gospodarstvo poleg izrednih rudnih bogastev v tej pokrajini še dodatna spodbuda. Možnosti za nadaljnje širše sodelovanje se ponujajo pri vlaganju v metalogospodarstvo, na področju črne metalurgije, usnjarske industrije, trgovine itd.

Skupni mešan odbor slovenske in kosovske gospodarske zbornice, ki ga bodo ustanovili, naj bi stalno spremljal sodelovanje. Naša zbornica bo tudi proučila in izdelala načela za skupne naložbe ter z njimi seznanila kosovsko.

Tako široko zastavljeno in načrtno sodelovanje bo prineslo večje sodeve in demantiral tiste, ki ga še podcenjujejo. S pospeševanjem razvoja Kosova bi si morali tudi odpirati in zagotavljati sre.

Andrej A.

Foto Joco Žnidaršič

V nekaterih delovnih organizacijah so imeli te dni, ali pa še imajo polne roke dela. Pred vrati so počitnice in, kot je že navada pri nas, razporejamo dopuste zadnji trenutek. Malokje se z načrtovanjem dopustov začno ukvarjati na začetku leta. Zato se počitnični celotna organizacija dela zgosti okrog letne sezone. Boljšo organizacijo dopustov navadno najdemo tam, kjer imajo svoje počitniške domove ob morju ali planinske domove v gorah. Sicer pa si je zanimivo ogledati podobo celotne organizacije delavskega letovanja v Sloveniji, za katero smo uporabili vzorčno anketo naših dopisnikov.

Akcija naših dopisnikov

Sončimo se po podjetniško in občinsko

Kako kaže z letošnjimi počitnicami in dopusti delavcev

V času, ko so podjetja delila na tri kategorije po pomembnosti, so nastajali tudi stalni počitniški domovi ob morju; večji in bolj imeničiti za večja podjetja v zveznem rangi, potem za republiška in še vsi množično komunalnih. Zdi se, da je ta podoba še do danes nespremenjena, nemara s to razliko, da se je mnogo manjših delovnih organizacij odpovedalo le lastništvu številnih manjših domov. Bil smo namreč v času, ko so mnogi razglašali sindikalno in delavsko letovanje za neustrezno in poudarjali pomen komercialnega turizma, ki naj bi sčasoma prevzel nase celotno organizacijo letovanja. Praksa je nasprotno pokazala, da po tej poti ne bo uspehov. Kljub temu danes malo delovnih organizacij razmišlja o lastnem počitniškem domu ob morju. Več je primerov gradnje lovskih in planinskih postojank.

Vzrokov za stagnacijo klasičnih vrst počitništvaja ob morju je več. Komercialni turizem je izrinil sindikalnega iz številnih objektov in v zanimivejših parcel. Politika obmorskih občin je minulo desetletje dajala prednost komercializaciji pred delavskim in mladinskim počitništvom. Mnogim delovnim organizacijam so pomenili lastni počitniški domovi drago rešilo, ker so bili zelo kratke čase izrabljeni, stroški vzdrževanja pa so narasli. Marsikdaj je odpovedala tudi organizacija nastanitve in prehrane zaradi pomanjkanja usposobljenih ljudi. Skratka, glede počitniških domov kolektivov se ni kaj bistveno spremenilo. Nič ni bilo novega, kvečjemu nekaj dozidav, prezidav, posodobitev prostorov in opreme.

Tako zvečine številno ležišč ne dovoljuje, da bi letovalo v lastnih počitniških domovih več kot 25 odstotkov članov delovnih kolektivov, ta odstotek pa je v povprečju le 8 do 12. Nekatero večje delovne organizacije imajo tudi po dva ali tri domove, vendar pa to bistveno ne spreminja razmerja med številom zaposlenih in prostimi ležišči. Tako ima mariborska tovarna avtomobilov za 9 tisoč zaposlenih 3 počitniške domove s 245 posteljami; industrija bombenih izdelkov Kranj pri 580 zaposlenih en počitniški dom z 20 posteljami; Unior Zreče pri tisoč zaposlenih en dom s 46 ležišči; Impol iz Slovenske Bistrice pri 1700 zaposlenih dva domova s 70 ležišči; tovarna celuloze in papirja Krško pri 1450 zaposlenih 90 ležišč; železarna Jesenice pri 6200 zaposlenih v treh domovih 305 ležišč; zasavski premovalnik pri 4500 zaposlenih tri počitniške domove z 200 ležišči; železarna Ravne pri 4500 zaposlenih en dom s 68 ležišči; Komunalno podjetje Ljubljana pri 1350 zaposlenih en dom s 32 ležišči itd. ...

Ti podatki samo potrjujejo, da lahko v lastnih počitniških domovih preživi letni dopust le majhen odstotek zaposlenih. Prostora je torej premalo. V številnih delovnih organizacijah imajo zato posebne pravilnike, ki naj bi delili prostor kar je moč pošteno. Zaradi velikega povpraševanja morajo marsikje skrajševati čas dopustov, da

bi se lahko zvrstilo čimveč delavcev in njihovih svojcev. S posebnim točkanjem tudi določijo, kdo bo lahko izrabil dopust sredi glavne sezone, kdo pa na začetku in na koncu. Podatki v povprečju kažejo, da je letošnje povpraševanje po organiziranem letovanju v delovnih organizacijah poraslo za 15 do 20 odstotkov. Največje je seveda zanimanje za dopuste ob morju, saj se v glavni sezoni 95 odstotkov delavcev odloča za letoviške kraje ob morju.

Prostora je v juliju in avgustu, med šolskimi počitnicami povsod premalo, pred glavno sezono in po njej pa preveč. Večinoma so domovi delovnih kolektivov zunaj glavne sezone zaprti in prazni, le v redkih primerih jih začasno odpro za prvomajske počitnice ali silvestrovanje. Zato pomanjkanje prostora sredi glavne sezone še ni razlog, ki bi silili h gradnji novih zmogljivosti. Podjetja se večinoma odločajo za najetje zasebnih sob v bližini domov in tako vsaj delno zadovoljijo povpraševanje.

Podjetniška in občinska organiziranost

Poleg stalnih počitniških domov, pri katerih ni bistvenih sprememb, so delovne organizacije začele uvajati tudi nove oblike letovanja. Mnenje je, da ni dobro še med dopustom gledati istih obrazov iz delovnega okolja, pač pa so tudi v tem smislu potrebne psihicne spremembe, so zvečine najprej upoštevali s tem, da podjetja menjavajo svoje zmogljivosti med seboj.

Z menjavami je bilo torej odpravljeno dolgočasje. Z najmanjšim zasebnim sob se lahko povečajo možnosti letovanja, uporabi pa kulinjara lastnega počitniškega doma. S tem pa se je tudi izropal podjetniški okvir domiselnosti. Povečini so se zato raje odločali za tako imenovane »občinske kolonije«, v katerih so vključene tudi vse druge oblike letovanja, zlasti otroške počitniške kolonije, letovanje borcev in invalidov, upokojenecov in drugih občanov. Zvečine gre tukaj za občinske hišice, prostore za sotočišča in prikolice. Tako je večina pomurskih delovnih organizacij usmerjena na lastno počitniško skupnost v Rovinj, kjer ima KTK Pomurka letos 43 ležišč, prihodnje leto pa jih bo imel 105, lendavska Nafta pa letos 10 hišic s 36 ležišči. Počitniška skupnost občine Krško je, na primer, skupaj s tovarno celuloze in papirja zasedla območje Materade, litajska skupnost je usmerjena na območje Poreča. Podobna prizadevanja po utrditvi počitniških skupnosti so bila doslej tudi v drugih občinah, zlasti v Celju, Velenju, Mariboru in Ljubljani.

Občinske počitniške skupnosti imajo prednost pred razmeroma še mod-

nim separatizmom kolektivov. Predvsem omogočajo različne oblike letovanja in dajejo večjo izbiro glede cene, olajšajo pa tudi prometno zvezo med letoviščem in občinskimi središčem. Nerazdruženi so seveda finančni odnosi, ugodnosti, olajšave in podobna vprašanja okrog poenotenja penzijske cene. Zato najdemo v počitniških skupnostih občin dopustnike, ki letujejo zastoj ali pa po različnih stopnjah penzijske cene, kar je seveda odvisno od tistih, ki dopustnike pošiljajo, ne pa od skupnosti same. Vsekakor so se občinske skupnosti pokazale kot bolj trdožive in avtoritativne, ko je šlo za ohranitev zemljišča ali ustreznih počitniških objektov.

Tisti, ki dopusta »nočejo«

Ce je v organiziranem letovanju delovnih organizacij zajetih le do 25 odstotkov zaposlenih, v povprečju pa samo 12 odstotkov, potem pomeni, da je večina zaposlenih brez možnosti letovanja. Žal ni nobenih podrobnjših podatkov in nobene resnejše študije, ki bi odgovorila na vprašanje: kako večina preživlja svoj dopust? Del ga preživi na izletih in v planinah, o čemer nas prepriča tudi neodstoten porast članstva planinske organizacije. Manjši del je na potovanjih, o čemer dobimo podatke iz potovalnih agencij, vendar je to število očitno najmanjše.

Največji del preživlja počitnice doma, pa mu očitno ni prav nič dolgčas. To so polkmetje, vrtničkarji in graditelji zasebnih hiš, ki jim pomeni dopust priložnost, da postorijo tisto, česar med rednim delovnim tednom ne morejo. Tipičen odgovor lahko dobimo iz manjših delovne organizacije Avtoelektrik iz Tolmina, ki je TOZD novogoriške Iskre. V Novigradu imajo počitniško hišico s štirim ležišči, ki je odprta od 21. junija do 10. septembra. Vendar je zanimanje v kolektivu za to edino hišico tako majhno, da jo lahko napolnijo le tako, da jo odstojijo delavcem od drugod.

Značilno je tudi obnašanje tistih, ki delajo in živijo ob morju. Samo 83 članov kolektiva izolske Mekanotehniške, slabih 5 odstotkov, je lani letovalo v zasebni hiši v Kranjski gori, letos pa jih je bilo tam 17. Kolektiv je imel priložnost, urediti si lasten dom na Črnom vrhu nad Idrijo s 43 ležišči, pa je na referendumu glasoval proti. Tudi Luka Koper ne pozna organizacije delavskih dopustov v pravem pomenu besede.

V Kranjski gori imajo v domu Spominčice zagotovljenih 11 ležišč, zelo malo pa jih to možnost izrabli. Razlog za takšno nezanimanje je v tem, da je večina luških delavcev na dopustih raje doma, torej v krajih, iz katerih so prišli na delo v Koper.

Tudi migracije odločajo o kraju dopusta

Ce torej odstotek delavcev v organiziranem delavskem letovanju ni visok, je zato več razlogov. Velik je delež tistih delavcev, ki najdejo rekreacijo doma. Precej pa je delavcev, zlasti iz sosednjih republik, ki uporabijo letni dopust za obiske domačih krajev. Pa tudi vezanost v notranji migraciji med mestom in podeželjem je še odločilna. Za mnoge iz industrijskih središč pomeni preživljanje dopusta na podeželju obiskati domače, letovati v svojem starem domu. Narasča pa tudi število stalnih počitničarjev iz središč na rovaš vikendov.

Pod migracijskimi tokovi se obnavlja in živi svojevrsten turistični tok med mestom in vasjo, ki ne potrebuje posebne organizacije, ne agencij in potovalnih uradov, pač pa mu začudajo stare sorodstvene vezi in čimotolže po domačih krajih. V ta tok sodi tudi ves tako imenovani izseljeniški turizem. Migracije so potemtakem pomemben dejavnik izbire dopustov in prostega časa. Slovenija je socialno zelo razčlenjena in pestra. A če to upoštevamo, potem ni tako tragično, če je odstotek delavcev v organiziranem, sindikalnem počitništvu manjši. Izraža se namreč drugje in na različne načine. Dejstvo pa je, da so pogoj precej izenačeni za vse, za kar je poskrbela tudi sindikalna lista s svojim regresom.

Za vse dostopne cene

Poleg regresa za dopust in drugih ugodnosti so cene v organiziranem delavskem počitništvu tudi letos dostopne. Penzijska cena ne presega 100 din, v povprečju pa znaša, kot kaže anketa naših dopisnikov iz vseh slovenskih središč, 65 din. Povešini dajejo delovne organizacije po 50 odstotkov popusta za svoje člane, marsikje pa so deležni popustov in tudi brezplačnega letovanja socialno šibkejši, invalidi, upokojenici in delavci na delovnih mestih, ki so škodljiva za zdravje. Naši dopisniki poročajo o tem naslednje:

V tovarni celuloze in papirja v Krškem pošiljajo na letovanje in klimatsko zdravljenje tudi socialno šibkejšee delavce, nekdanje borce in delovne invalide. Menijo namreč, da je odnos socialnega zavarovanja do teh ljudi preveč mačehovski, zato jim pomagajo tudi sami. V jeseniški železarni bodo letos omogočili brezplačno letovanje 100 delavcem, za preventivno zdravljenje pa so rezervirali 95 mest. V cementarni Trbovlje poleg 50-odstotnega regresa na penzijsko ceno vsi zaposleni prispevajo od regresa za

dopust 50 din v sklad za letovanje otrok tistih članov kolektiva, ki imajo več otrok. V ravenski železarni letujejo brezplačno socialno šibki delavci pa tudi upokojenici in delavci na izpostavljenih delovnih mestih. Posebnost je v tem, da tukaj omogočijo brezplačno letovanje vsem krvodajalcem, ki so že dvajsetkrat darovali kri. V krajski Savi pošiljajo 50 do 60 delavcev na klimatsko zdravljenje. Posebno pozornost v tej delovni organizaciji, kot tudi v vrsti drugih posvečajo letovanju otrok svojih delavcev.

Cene so torej v organiziranem delavskem počitništvu sprejemljive, ugodne in najnižje med vsemi drugimi. Prav cene pa so tisti dejavnik, ki letos, kot tudi sicer vpliva na povečano povpraševanje. Prav zaradi tega se delavski turizem kaže kot neogibna potreba sedanosti in prihodnosti. Čeprav je omejen glede na prostor in druge možnosti, je vendarle najbolj množičen. Mnogim kategorijam občanov bi bila vrata k morju in v klimatska zdravilišča zaprta, če ne bi bilo solidarnostnih meril v organiziranem delavskem počitništvu.

Ljudje za najcenejšo smer ...

Kolikoli dražji je objekt, toliko večja je zanj amortizacija in toliko dražji so stroški vzdrževanja. Vse to nazadnje vpliva tudi na penzijsko ceno. Čeprav komercialni turizem neprekinjeno dopoveduje, kako so Opalija, Crikvenica in mondeni hotelski rezervati vzdolž Jadrana namenjeni domačemu gostu, kako je ta najbolj zaželen, je gost že zdavnaj uganil dvoilično igro. Vse to je odprto in dostopno takrat, kadar je na turistični borzi za neje slabše. Sicer pa zadnja leta praska zgovorno kaže, da hoteli niso najsmrenejša perspektiva obmorskega turizma. Sotočišča, avto kampi, nudistične plaže in počitniške kolonije v senci borbovcov so v naglem razmahu, ljudje kot da se od hotelov počasi poslavljajo. Zaradi visokih cen in utesnjenosti.

Tudi v organiziranem letovanju delovnih kolektivov opazamo velike spremembe. V zadnjih dveh letih je za 100 odstotkov naraslo število počitniških prikolice. Sava iz Kranja, na primer, je tako na najcenejši način pridobila 72 ležišč ob morju v 18 prikoliceh. Dokupiti jih nameravajo še 10. Tudi Impol iz Sl. Bistrice je poskrbel za 50 ležišč v prikoliceh. Komunalno podjetje Ljubljana ima 7 prikolice, PTT ljubljana poleg dveh starih letos še 3 prikolice, cementarna Trbovlje poleg 3 starih še 3 nove. Zasavski premovalnik so lani kupili 13 prikolice, trgovsko-gostinsko podjetje Posavje iz Brežic je usmerilo samo na prikolice, ki jih ima sedaj 5. Ena-

ko število prikolice je oskrbel za letovanje ajdovski Fructal. V OZD Iskra v Novi Gorici se dogovarjajo za nakup počitniških prikolice, ki jih bodo postavili vzdolž jadranske obale... Tako poročajo naši dopisniki.

Počitničarji so očitno sprožili nov val. Krenili so namreč v najcenejšo smer, posebej se v tistih delovnih organizacijah, kjer poleg turistične takse in takse za kamping računajo simboličen znesek za uporabo. Zakaj je prikolicearstvo v takšnem porastu? Anketa odgovarja takole: prikolice je mogoče poljudno prepeljavati iz kampa v kamp, prav tako pa lahko grede za njimi tudi počitničarji in si tako izbirajo kraj letovanja. Manjša je odvisnost od gostinskih storitev in visokih hotelskih cen, možna je celo polna samooskrba. Prikolice je cenejša od vsake hotelske sobe. Predvsem pa omogoča individualno izrabo dopusta v družinskem ali ožjem sorodstvenem krogu. Daje torej vrsto prednosti, predvsem pa najcenejšo varianto letovanja. Še zlasti pa so prikolice priporočljive za prilagajanje sezonam, saj jih je mogoče premestiti iz obmorskih v planinske kraje in obratno. Videti je, da so tako delovne organizacije kot počitničarji te prednosti še preizkusili in da avto prikolica ni nujno samo zasebna last, ampak lahko pomeni del počitniške kolonije kolektiva, njegov stanovanjski počitniški sklad na kolesih.

Pestro bo in še kar znosno

Organizacija letovanja po delovnih kolektivih torej kaže, da si je ta vrsta turizma spet opomogla in pridobila na ugledu. Zanimanje vsako leto narasča in tako je tudi letos.

Znotraj takšne organizacije letovanja so se razvile nove oblike: menjava med domovi, najemanje zasebnih sob, predvsem pa kampiranje v sotočjih in prikoliceh.

Cene v organiziranem letovanju delovnih organizacij so zmerne. Ne bodo pa takšne za tiste, ki v delovnih organizacijah nimajo ustrezne organizacije, lastnega doma, prikolice in šotorov. Večina zaposlenih v manjših delovnih organizacijah je odvisna od turističnih agencij in njihovih paketov. Regres, v kolikor ga bodo povsod izplačali, pomeni spodbudo in prispevek za letovanje. Vprašanje, ali naj se delavski turizem v celoti utopi v turistično komercialne, je dobilo odgovor nekako pred tremi leti, ko začno delovne organizacije ponovno posvečati več pozornosti lastnim domovom in drugim oblikam letovanja. Očitno pa je zdaj brez odgovora tisti del, ki takšnih pogojev in možnosti še nima: ali namreč dosledno razviti organizirani delavski turizem ali ostati na pol poti, kjer smo danes. Če bi namreč razvili delavski turizem, ki bi zajemal vse, bi bila nujna integracija s profesionalnim turizmom, ker sicer ta ne bi imel kaj delati.

Prav gotovo je osrednji vidik organiziranega letovanja: dostopna cena. In če organizirano letovanje delovnih organizacij kaže, da se lahko letuje ceneje, potem je to očitno vzorec, ki ga je treba negovati. Vprašanje pa seveda je, kako gospodariti in vplivati z regresom na letovanje, ali spodbujati skupne naložbe, občinske počitniške skupnosti, ali kako drugače. Dejstvo je, da je delavski turizem še precej zaprt v svoje podjetniške in občinske obmorske rezervate. Slaba je informativna služba, ki bi dajala pregled nad zmogljivostmi in prepričevala, da bi bilo ponekod prazno drugod pa gneča. In še marsikaj ni dorečeno.

Očitno pa so to stvari, ki bi jih morali proučiti in urediti v sindikatih, kjer je tudi že sicer veliko zbranih izkušenj.

Dopisniki Dela

Po 10. kongresu jugoslovanskih pediatrov

Odsev sprememb v družbi

Zaščita otroka je v javnem zdravstvu najbolj pomembna

Otroštvo in odrasčanje je najranljivejša doba v človekovem življenju. Zdravje otrok in mladine ne pomeni le odsotnost bolezni, zato je v zdravstveni zaščiti otroka treba postaviti prioritete glede na razvost posameznih področij za doseganje zdravstvenega minimuma, oziroma za napredek v zdravstveni zaščiti.

Stirideset let je minilo od prvega pediatričnega kongresa na Bledu. Vodilni temi tega kongresa o obolelih in smrtnosti otrok v Jugoslaviji ter o rahitisu v naši deželi kažeta na osnovne probleme tedanje pediatrije. Na letošnjem X. jubilejnem kongresu jugoslovanskih pediatrov, kjer se je zbralo več kot 1000 otroških zdravnikov in njihovih sodelavcev, so želeli ugotoviti probleme, ki jih zaznavajo pediatri z razvojem družbe, in zahteve, ki jih družba postavlja pred pediatre.

Ko po končanem kongresu preiščujemo o množici referatov in ugotovitev, ne moremo mimo dejstva, da so bile vodilne teme posvečene odnosu med družbo in njenim razvojem ter pediatrično službo in njeno vlogo v tej družbi. »Družbena zaščita otroka zajema po novem ustavnem sistemu ter dokumentih kongresov zveze komunistov celotno problematiko otrokovega razvoja. V takem načrtovanju družbene zaščite ima zdravstvena zaščita posebno vlogo. Zaprtost posameznih zdravstvenih ustanov je doslej imela negativne posledice za boljši razvoj in enotnejši program zdravstvene zaščite otroka. Sistematični pregledi zdravstvenega stanja otrok, hitrejši razvoj dispanzerske službe, večja usmerjenost k problemom, ki nastajajo zaradi zaposlenosti žena, in zdravstveni nadzor nad različnimi oblikami kolektivnega varstva otrok so problemi, s katerimi bi se današnja pediatrična služba morala bolj ukvarjati.« je bila osnovna misel predsednice rep. konference za družbeno aktivnost žensk Olge Vrabič v uvodnem predavanju.

Problem urbanizacije in prilagajanja

Industrializacija in tehnologija prinašata mnogo dobrega pa tudi mnogo slabega. Proti slabim stranem se mora

pediatrija boriti in se prilagoditi novim življenjskim razmeram. Sodobna pediatrija je nekoliko zanemarila klasični princip obravnavanja otroka kot celote, saj se z otrokovim razvojem pojavljajo problemi telesnega, psihičnega in psihosocialnega značaja. Danes prevladuje v tej veji medicine analitični način dela, oziroma ožja specializacija na področjih različnih organskih sistemov. Mladega pediatra bolj zanimajo posamezni problemi kakor pa sklop telesnih, psihičnih in psihosocialnih momentov v razvoju otroka in adolescenta.

Za pravilni razvoj otroka je pomemben otroški zdravnikov potrebna urejena družina, v kateri ima otrok pogoje za zdrav telesni, duševni in socialni razvoj. Psihosocialne motnje pri otrocih, ki jih pediatri opažajo, so deloma posledica spremenjene strukture sodobne družine. Vpliv tehnizacije in urbanizacije na družinsko življenje, želja staršev po hitrejšem in uspešnejšem razvoju otroka in pa zanemarjeni osnovni principi vzgoje so le nekateri problemi, na katere so pediatri opozarjali.

Tehnično usmerjena družba ima velik vpliv tudi na telesni razvoj otroka. Umrljivost predšolskih otrok na prvem mestu povzročajo nesreče, na drugem mestu pa zastupitve. Pediatri doslej niso znanstveno analizirali teh pojavov in preventivna dejavnost na tem področju ni dovolj učinkovita. Različne motnje, ki jih pediatri vse pogosteje opažajo pri otrocih, so posledica vplivov okolja. Posledice hrupa, umazanega zraka in vode ter celotnega onesnaženega okolja se ob prilagajanju na mestna središča kažejo na telesnem in duševnem razvoju otrok. Premalo telesne aktivnosti ter pospešen rast povzročata pri otrocih nove probleme. Nekdanja skrb za zaščito otrok pred visoko umrljivostjo v zgodnjem otroštvu in pred boleznimi, kakor so tuberkuloza, rahitis in nekateri nalezljivi bolezni, je v razviti družbi skorajda izginila. Vse pogosteje so na prvem mestu bolezni dihalnih organov, tem pa sledijo psihosocialni problemi.

Tudi vedenje pogotuje okolje, v katerem človek živi. Preseljevanje v urbana središča zahteva od otroka hitro adaptacijo, kar povzroča v sicer normalnem telesnem razvoju otroka težave pri prilagajanju in reagiranju na novo okolje. Osnova otrokovega vedenja, pravijo pediatri, je produkt dolgotrajnega evolutivnega procesa. Oblike vedenja, pogojene z genetsko de-

terminiranimi oblikami vedenja, niso prilagojene sodobnim načinom življenja. Mnogokrat je vprašljivo, kako se bo otrok in še posebno adolescent lahko hitro prilagodil novim življenjskim razmeram. Za pediatre je popolnoma nedvoumno da bo za določen odstotek otrok in adolescentov, ki pa je relativno velik, treba čim hitreje poiskati nove poti v doslej uniformnem pedagoškem obravnavanju.

Zelja pediatrov ni bila le odkrivanje vplivov civilizacije na otroke in mladino. Predvsem so iskali nove poti pediatriji, da bi se z njo čimveč otrok lahko razvil v zdrave nosilce razvoja naše družbe. Poudarili so, da je treba zaščititi družino že pred rojstvom otroka, in sicer v okviru genetičnih posvetovalnic, kajti škodljive posledice nezahelenih otrok imajo velik pomen za celotno zdravstveno počutje družine. Zaščita matere in stalna kontrola zdravstvenega stanja med nosečnostjo je druga naloga pediatrije. Zaščita matere in otroka ob rojstvu je ena od dejavnosti, ki ji pediatri danes posvečajo veliko pozornosti v vsaki porodnišnici. Kljub temu pa je v Jugoslaviji vrsta območij, kjer matere še zne-raj nimajo možnosti ali želje rojevati otroke v bolnišnici. V teh predelih je tudi odstotek umrljivosti otrok izredno visok.

Mladostnik brez opore pediatra

Za predšolsko zaščito otrok so doslej storili morda največ. Po vojni se je število trošnih dispanzerjev počelo zmanjševati. Vendar bo treba delo v otroških dispanzerjih še razširiti. Kartoteka otrok bi morala med podatki o zdravstvenem stanju otroka vsebovati tudi psihosocialni opis, katerega stališče bi omogočilo zgodnje odkrivanje psihosocialnih odklonov. Tudi delo svetovalnih služb bo treba razširiti v obseg, ki bo zajel starše in otroke od rojstva do zrelosti. Predšolske institucije postajajo iz dneva v dan važnejše, pediatr pa bi v njih moral najti mesto kot skrbnik za mentalno-higiensko vzdušje in harmonični razvoj otrok. Pediatri opozarjajo, da se večja potreba po diferenciaciji vzgojovrstvenih ustanov. Morali bi imeti posebne ustanove, v katerih bi vzgajali tudi prizadete otroke. Pred odhodom v šolo bodo morali pediatri preučiti celotno zrelostno stanje otrok, od intelektualnega, motoričnega, emocionalnega do socialnega.

Trave (foto Marjan Tomšič)

Zaščiti šolarja so pediatri posvetili več pozornosti. Ugotovili so, da za prelomna krizna obdobja odraščajočega otroka (začetek šolanja, puberteta in dorasčanje) nimajo usposobljenih zdravniških skupin, ki bi mladostniku lahko nudile dovolj opore in nasvetov. Idealno bi bilo, če bi imela vsaka šola član vzgojiteljske skupine na šoli, predvsem pa aktivni reformator šolskega sistema, šola pa bi se morala prilagajati različnim sposobnostim in potrebam otroka.

Za ohranjanje duševnega zdravega počutja otrok bo treba tudi v pediatričnih bolnicah bolje poskrbeti. Pri-

tegniti bo treba nove sodelavce, predvsem psihologe, vzgojitelje in vpletati nov način obravnave otrok. Posebno problematično je stanje otrok, ki leže na nepediatričnih oddelkih klinik, kjer jih pediater pogosto sploh ne vidi. Humanizacija zdravljenja teh otrok je sodelovanje pediatra v takih primerih na nju. V sklopu otroške specialistične klinike ima svoje mesto tudi nevrološka in otroška psihiatrska služba. Nove oblike tega dela bo treba še dalje razvijati z dnevnimi bolnicami, oddelki za podaljšano zdravljenje motenj v vedenju, s klubi za adolescentne in ožimi specializiranimi svetovalnicami.

Kongres je pokazal, da je pediatrijo glede na množico novih problemov, ki nastajajo v razvoju družbe, treba usmeriti predvsem k preventivni dejavnosti. Ustanavljanje centrov za zdravstveno zaščito družine in otroka je precej bolj nujno kakor gradnja bolnišnic, pravilna vzgoja mladih zdravstvenih kadrov in prebivalstva pa nujnejša od ozke specializacije. Pediatri so prepričani, da bo taka usmeritev pediatrije zbudila zanimanje in vso podporo celotne družbe kakor tudi dejavnikov, ki jih je družba zadolžila za skrb nad zdravstveno zaščito celotne populacije.

Lada Zei

Tehnokratizem in samoupravljanje

Pojav preživel ofenzivo

Posvetovanje v Predvoru: zlitje teorije in prakse

V tem trenutku si seveda še ni moč ustvariti neke dokončne in popolne podobe o tem, kaj vse je nedavno jugoslovansko posvetovanje o tehnokratizmu in samoupravljanju prispelo v zakladnico naše teoretične, ideološke, politične in praktične uporabljive misli. To je stvar daljšega razmisleka, ureditve vtisov in podatkov, primerjav in tako naprej, kar je seveda v prvi vrsti prepričano pristojnim ali poklicnim dejavnikom, kot temu tudi pravimo. Za nas je v tem hipu bistveno naslednje: posvetovanje o tehnokratizmu in samoupravljanju, ki ga je 23. maja v Predvoru pripravil marksistični center pri CK ZKS na spodbudo izvršnega komiteja predsedstva CK ZKJ, je bil v resnici srečanje med teorijo in prakso: srečanje med znanstveniki in gospodarstveniki, med znanstveniki in političnimi partijskimi delavci, med politiki in znanstveniki ter delavci iz neposredne proizvodnje oziroma člani aktivov komunistov neposrednih proizvajalcev.

Takšno zlitje teorije in prakse, ki ga pri nas marsikdaj pogrešamo in zategadelj tudi neredko blodimo po svetu meglenih, abstraktnih »znanstvenih« spoznanj, odtrganih od resničnega življenja, je dalo tudi temu primerne rezultate. Predvorski posvet ni izvenel zgolj v sicer nujne in koristne teoretske predpostavke, marveč tudi v zelo aktualna spoznanja in ugotovitve, ki pa jih je še v istem

trenutku, da tako rečem, ostril in vgrajeval v ideologijo v dobrem pomenu besede, in tistem pomenu, ki je znan kot ideološki boj na podlagi znanstvenih spoznanj in ugotovitev in z orožjem teh spoznanj in ugotovitev zoper sile in težnje, ki stojijo na poti tej etapi jugoslovanske socialistične graditve.

Gre za boj zoper negativne težnje in njih nosilce, zoper sile, ki se, če jih ne legitimiramo posamično, glede na njihove posebnosti, strnjene v družbeni skupini, ki jo znani hrvaški marksist, družboslovec in politik, dr. Stipe Suvar, slikovito imenuje »kontrarazred«. Vsekakor je tehnokratizem s svojo ideologijo in pojavnimi oblikami sestavina kontrarazreda, zoper katerega se bojuje delavska zveza komunistov — da obdržita revolucionarne pridobitve ter nadaljuje uresničevanje revolucionarnih zgodovinskih ciljev. To je bilo na predvorskem posvetu rečeno.

Kar zadeva nas se mislimo v tem in nemara kasnejših sestavkih posvetiti zlasti »obdelavi« aktualnih predvorskih misli, njihovi ideološki uporabnosti glede na današnji in bližnji prihodnji jugoslovanski družbenopolitični trenutke. Opozoriti velja, da je bil predvorski posvet programirano postavljen že od vsega začetka, od priprav naprej, na podlago zgoče aktualnosti. Tako so organizatorji v programu med drugim tudi izrecno zapisali: »Posebej želimo z marksističnimi idejnimi izhodišči ovrednotiti tiste oblike tehnokratske ideologije, ki zavirajo uresničevanje resolucij, sprejetih na X. kongresu ZKJ, zlasti se resolucijo Boj za nadaljnjo krepitve socialističnega samoupravljanja in naloge zveze komunistov Jugoslavije.«

Moderna mitologija

Pojav tehnokratizma samega po sebi in njegove jugoslovanske inačice, je pri nas bolj ali manj teoretsko pojasnjen. Znanam nam je definicija, da je tehnokratizem diktatura posebnih skupin nad večino, pri čemer je taka posebna skupina tehnokracija, skupina, v katere najgloblje jedru leži plast podjetniško-poslovne birokracije, se pravi tehnomenadžerska plast, plast poklicnih upravljalcev v gospodarstvu in nekaterih vodilnih skupin tudi v drugih družbenih organizacijah. Ta plast, oborožena s strokovnim, specialističnim znanjem, z informacijami, pa z neomajno vero v odrešilno vlogo znanosti in tehnike, z modernim mitologijo o učinkovitosti, o gospodarstvenem in tehničnem »boomu«, o industrijski družbi kot družbi izobilja z mitom o tako imenovani kompetentni eliti itd., prikazuje in vsiljuje parcialne interese kot splošne družbene interese in ideale. Odločitve v imenu teh, bi rekli zasebnih, manjšinskih interesov, so v svojem bistvu protidružbene, protidelavske, ker so take njihove posledice. Moč teh manjšinskih skupin je opredeljena z njihovim položajem, ki ima zaradi hierarhične razporeditve moči v družbi (višji in nižji položaji, nadrejeni in podrejeni ljudje) tudi objektivno možnost vsiljevati ozke, »manjšinske zasebniške interese večini. Podjetniško-poslovna plast, če vzamemo samo njo v misel, je glede na omenjeno hierarhično razporeditev družbenih funkcij in položajev (ta hierarhičnost obstaja še zmeraj tudi pri nas in zoper njo se borimo) seveda neke pri vrhu in ima torej sama po sebi priložnost, mož-

nost in moč uresničevati svoje ozke skupinske interese.

Z vsemi temi in drugimi opredelitvami, osvetlitvami in pojasnitvami se bomo lahko v prikazih predvorskega posveta še srečali. Na tem mestu velja samo še opozoriti, da je tehnokratizem seveda pogojen s konkretnimi zgodovinskimi stanjem družbene proizvodnje, v konkretnem primeru, ki se mu mislimo posvečati, naše proizvodnje, je pa nezdržljiv s socialističnim samoupravljanjem, oziroma z interesi in cilji delavskega razreda. Nasprotno, če vzamemo v misel meščansko družbo, pa je v njej tehnokratizem, kot je bilo povedano pred letom dni že na slovenskem posvetovanju na isto temo, docela v skladu z interesom kapitalističnega vladajočega razreda in meščanske družbe nasploh. Te ugotovitve ali stalnice velja imeti venomer pred očmi, kadar gre razprava o tehnokratizmu, socializmu in samoupravljanju.

Temeljna, posplošena, lahko bi rekli akcijska misel na predvorskem posvetu, je bila, da je tehnokratizem kljub uspehom, ki jih je v boju zoper tehnokratske sile in težnje dosegla ZK po 21. seji predsedstva CK ZKJ, preživel ofenzivo. Oblike vsakega delovanja je tako, kot tudi nekatero druge negativne sile, zoper katere se bojuje zveza komunistov, prilagodil in pridelil novemu družbenopolitičnemu ambientu. Zamenjal je kožo in se našel v temeljnih organizacijah združenega dela in v drugih samoupravnih organizacijah, ki jih razvijamo v skladu z ustavo in partijskimi dokumenti. »To pomeni,« je dejal Zoran Vidojevič iz centra za družbene raziskave pri predsedstvu CK ZKJ, »da samoupravljanje se nima potrebne materialne moči in da proces razširjene reprodukcije še ni v rokah proizvajalcev.«

Frakciji

Zoran Vidojevič je v pogledu na današnji obliko jugoslovanskega tehnokratizma, ki se upira procesu de-technokratizacije, začel z 21. sejo predsedstva CK ZKJ, in ki je v bistvu analogen procesu »debirokratizacije«, začel z uvajanjem samoupravljanja, razvil zanimive misli. Tehnokratizem se pri nas v tem obdobju povezuje s politično birokracijo v eno socialno skupino (lahko bi ji rekli kontrarazred ali del kontrarazreda), znotraj katere obstajata tehnokratizem in birokracija kot dve frakciji.

Obema je lasten monopol nad presežno vrednostjo in nad oblastjo sa-

mo po sebi. Aktivnost te socialne skupine je ves čas ohranjanje tega monopola in divja želja po ekonomski in politični dominaciji. To nenehno seganje po presežni vrednosti in po oblasti je moč opazovati, gredeč od osnovnih družbenopolitičnih enot do globalnega družbenega življenja. Oporišče tehnokracije oziroma aktivne socialne simbioze med tehnokracijo in birokracijo ni zgolj ekonomska proizvodnja. Oporišča protidelavske in tako po svojem bistvu tudi protidružbene socialne skupine so po Zoranu Vidojeviču tudi v sferi prometa in posredovanja blaga, so v notranjosti posredniško-političnih organizmov kot so trgovina, banke, zavarovalnice, različni skladi itd. Ni težko spoznati, kako različnih aktualnih, vprašanih se v tej točki dotikamo, vprašani, ki se že nekaj časa pojavljajo kot prednostne politične naloge na široki planjavi boja za čimveč celovito uresničevanje samoupravljanja kot družbeno-ekonomskega odnosa in diktature proletariata v naših razmerah.

Prestopki, derivat tehnokratizma

Drugo, še bolj osredotočeno aktualnost, ki jo je moč precej vgraditi v ideološko protitehnokratsko in protidružbeno fronto, je v Predvoru prispeval Damir Grubiša, član občinskega komiteja ZKH na Reki in predavatelj na tamkajšnji fakulteti za industrijsko pedagogiko. Njegova razprava se postopno odpravlja na široki planjavi boja za čimveč celovito uresničevanje samoupravljanja kot družbeno-ekonomskega odnosa in diktature proletariata v naših razmerah.

Primož Zagar

celoti, ki se z zavestno kršitvijo zakonitosti, ob soglasju vseh njenih delavcev, obnaša kot grupa na pritisk.« ali pa tehnokratski vsrčke, ki razpolaga s koncentrirano močjo odločanja in krši zakonitost, da bi uresničila svoji grupni interes, materialno-prilagodno korist ali okrepila svoj položaj »učinkovite vodilne garniture«, ki prispeva k povečanju profita, s tem pa krepši svoj položaj in svojo samovoljo v organizaciji združenega dela.«

Po mislih Damira Grubiše daje dejansko porast gospodarskega kriminala, cigar vzroki ležijo prav v težnjah, da bi se vzpostavila skupinska lastnina kot sinonim za tehnokratski družbeni odnos, resno misliti, če ni tehnokracija preživel ofenzivo »ozdrinjanja«, ki naj bi odpravila vsak pojav in izražanje protisamoupravnih interesov v TOZD in v družbi kot celoti obenem pa institucionalno zagotavljala hegemonijo delavskega razreda. O dejanskem preživetju tehnokracije s pomočjo mimikrije ali zamajave kože, smo že govorili.

Pokazatelj, ki govorijo o sorazmerno velikem številu prestopkov, ki se kažejo v široki pajhčaji specifičnih oblik od gospodarskega kriminala, podkupnine in drugih klasičnih nasokov na družbeno lastnino, do kršitve zakonov in predpisov v poslovanju delovnih organizacij (in so rezultat pomanjkljivosti in neodgovornosti sistema »instrumentov ekonomske politike, ne pa rezultat subjektivnih namerov) dajo prav tako misliti, da ustavna reorganizacija družbe ni dala povsod pričakovanih rezultatov.

Kazno je, da prihaja pri gospodarstvenih prestopkih posebno do izraza povezava tehnokratskih vrhov v delovnih organizacijah s tehnokratskimi vrhuškami v bankah in državnih organizacijah, pa celo, navaja Damir Grubiša, v pravosodju. »Kadar gre za zavajanje lokalnih interesov in zapiranje lokalnega trga, da bi se ohranila avtarkija in monopol komunalnega vršička v občinskem fevdju. Vse povedano imamo lahko za znamenja grupnega lastništva in za skupinsko lastniško obnašanje, ki jih, kot je bilo povedano v Predvoru, Edvard Kardelj šteje za izvore tehnokratizma.

Smer spopada s tehnokratizmom na tej »prestopniški« fronti je jasna: strogo spoštovanje predpisov, sprejetih na podlagi ustave, še posebej pa je potrebno, kot je bilo rečeno v Predvoru, okrepiti politični angažma vseh akterjev razrednega boja »za ustvarjanje hegemonije razreda proizvajalcev presežne vrednosti, se pravi zveze komunistov kot borbene avantgarde in vsega delavskega razreda.«

Sedemdesetletnica Vilema Zavade

Glasnik narodnih usod

Znameniti češki pesnik — naš prijatelj

Te dni (22. maja) slavijo Čehi sedemdesetletnico odličnega pesnika narodnega umetnika Vilema Zavade...

Ze v njegovih prvih zbirkah občutno bolešno pričevanje prezgodaj zrelega človeka...

z Vladimirom Holanom in drugimi češkimi pisatelji neprikrito podpiri boj za priključitev Trsta in Gorice Jugoslaviji...

Njegove pesmi so že v tridesetih letih dosegle priznanje vrhov češke književne kritike...

Závada sodi med tiste pesnike, ki jih novi umetniški rodovi ne bodo odpravili v pozabo...

Nič manj zaslužna je tudi publicistična in uredniška dejavnost dr. Závade...

Takrat je prvič bliže spoznal tudi Slovenijo in se seznanil s slovenskimi književniki in umetniki...

Lev Šimák je prinesel s potovanja na desetine slik, ki jih je razstavljal v Pragi in drugih čeških mestih...

Oton Berkopec

Novosadske teme

Uglaševanje mnogih strun

Sabathka Sandor: „Sožitje in enotnost bomo tudi v prihodnje gradili predvsem na razrednih osnovah“

Med obiskom v Novem Sadu, kjer smo se konec aprila s kulturnimi in družbeno političnimi delavci pogovarjali o sedanem trenutku vojvodinskega kulturnega življenja...

našo življenjsko realnost. Gre torej za poudarjeno medsebojno oplajanje različnih nacionalnih kultur...

V pogovoru o teh vprašanih je pri sobesedniku (pa tudi sicer ob podobnem besedovanju s kulturnimi delavci v Novem Sadu) čutili poleg kolonij prikriti občutljivosti predvsem bojazni, da ga ne bi razumeli napak...

ne, kot najmočnejši argument in ugotovitve, kateri ni ugovarjati, sobesednik približe, da se ljudje vsak dan srečujejo z najrazličnejšimi življenjskimi problemi...

Dvigniti stekleni zvon

Problemi? Seveda so problemi. Celo dobro je, da so, kajti konflikti in protislovnosti so gonilna sila nadaljnega napredka...

sta še šibka. Ljudje, kot da se še ne znajdejo najbolje, kot da so začuden nad dejstvom, da morajo nenadoma začeti misliti z lastno glavo...

Za zdrave odnose in kvaliteto

Seveda gre v tem primeru za normalen proces in ne za kakšne politične probleme ali celo ekscese. Toda svoj čas so imeli, po besedah Sabathke Sandorja...

Sandor pa noče zamočlati niti dejstva, da so se od časa do časa pojavljali poskusi zapiranja s strani različnih kulturnih organizacij...

Razrednost kot temelj razvoja

Za slovensko predstavo o Vojvodini kot o enem gospodarsko najbolj razvitih predelov Jugoslavije je pravzaprav presenetljiva izjava...

Gledališki krogi

Bridka melodrama

Velik uspeh „Pripovedk iz Dunajskega gozda“ v Zagrebu

Od našega zagrebškega dopisnika

Predstava, ki te dni priteguje izredno pozornost Zagrebčanov in ki vsiljuje misli na eno izmed možnih zagrebških nagrad za gledališko umetnost...

Zagrebški gledališki krogi, zlasti pa še občinstvo, so kaj malo vedeli o avtorju Odónu von Horváthu...

Naj povzamemo nekatere poglobitve značilnosti dramatičnega življenja in nazadnje tragične smrti v tem trenutku konjunkturnega pisatelja...

Očito mi, da sem pregreb, pri skuten, neprijeten, čuden in kar vem kaj vse še mi manjka od dobrih in častivrednih lastnosti...

poznava v oseh na odru — so pa kakopak ljudje, ki se ne morejo smejati na svoj račun...

Toda ta citirani Horváthov monolog je še izraz časa in možnosti za kolikor tolikšno spoznavanje in jasnost. Nacizem v Nemčiji pa noče več nobenega dialoga s Horváthom...

V »Berliner Tagblattu« je kritik Kerr sprejel Odónu von Horvátha z besedami: »Najmočnejši med njimi Horváth, je tukaj zaobsegel večji izsek iz življenja kot kjerkoli...«

Na to Kerrovo kritiko pa je naravnost odgovoril z besedami grožen in policijskega pregona Rainer Schlösser v listu »Völkischer Beobachter«:

»Kako se imenujejo najširšim krogom neznane mojstrovine mladega Madžara Horvátha? Prva je bila Sladek, črnovojnik Reichswehra...«

mer svojih rojakov, da ne bi po potrebnem užil koga drugega.

Kulturnega razvoja v prihodnosti Sabathka Sandor ne vidi toliko v srednjeročnem in dolgoročnem načrtovanju s katerim se v pokrajini pravkar ukvarjajo in ki predvideva predvsem številna investicijska vlaganja...

»Toda slej ko prej bomo tudi prihodnje našo enotnost ne le na kulturnem, temveč na vseh področjih gradili in utrjevali in izključno na nacionalni, temveč predvsem na razrednih osnovah...«

Tabla z napisom na zgradbi republiške konference SZDL SAP Vojvodine, kjer sem se pogovarjal s Sabathko Sandorjem, je v petih jezikih. Ko sem zapuščaj poslopje, sem se pomnil, da mi je med pogovorom mimogrede omenil, da dosledno spoštovanje enakopravnosti narodov in narodnosti ni ravno poceni...

Sašo Schrott

ni' (mišljen je nacionalsocializem) bojda skrivoma dela v temi... Pravzaprav je to plehek kakor tudi smešen zglede, kako si mali Odón zamilja veliko nemško gibanje za svobodo...

Tu je že tudi začetek konca Horváthove prezgodaj končne biografije: ko je bežal z Dunaja pred nacisti, ki so prišli v senci anšlusa, je odšel v Budimpešto, potem pa je na poti proti Amsterdamu zamikrat obiskal svoj rodni Sušak ter čez Benetke in Milan prispel v Pariz...

V omenjeni zagrebški predstavi je režiser Kosta Spaić s svojo režijo odprl prostor za vseobsegajočo sintezo ironije. Treba je namreč opozoriti, da se je Erich Kästner najbolj približal pravim razlogom za obstoj in uspeh »Pripovedk iz Dunajskega gozda«...

V tej predstavi se vnovič zabeleži številni igralci Dramskega kazališta Gavella — občinstvo pa je pokazalo svojo naklonjenost tudi s tem, da se pri deseti reprizi ni dobili vstopnic, oziroma je za to predstavo na delu »črna borza« vstopnic, ki jih prodajajo po dvakrat višji ceni.

Jozo Puljzevič

Med amaterizmom in profesionalizmom

Uporabna umetnost?

Resničnost domače lepote je dostopna šele po odtujitvi

Na ulici se srečata znanca. Ravno prav časa imata, da se zapleteta v kratek pomeneč. Morda zavijeta v bližnjo kavarno, morda postojita na sončnem otočku, da morata mežikati od svetlobe. Pogledujeta sem in tja, se ozirata za dekleti... Ko sta opravila z vremenom in urbanističnimi tēmami, se lotita umetnosti. Takole razpravljata:

A: To je pač škandal, kar se dogaja v sodobnem slovenskem slovstvu. Prosim, jaz vse te godije niti ne razumem.

B: Drži. Se popolnoma strinjam. Človek se sprašuje, čemu vse to služi. A: Ta mladina je že čisto zmešana. No, saj se ne čudim, saj je ves svet narobe.

B: Res. Ta naglica. Človek je čisto živčen. Delaš od jutra do večera. Kolega v pisarni je kap. Ni več za živeti. Komaj čakam, da se v nedeljo peljem malo na deželo.

A: Uf! Te! Mopediste bi postreli, kakšen hrup zgranjajo. In onesnažujejo zrak. V mestu ni več za dihati. Komaj čakam, da grem na vikend. Tule pesniki in pisatelji so pa ravno takšni. Saj nimam veliko časa za branje, ampak človek kdajpakdaj kaj vzame v roke. Saj lahko presodiš po tistem, kar citirajo v raznih člankih. Za zornet! Vseposplošno onesnaževanje!

B: Zadržaj pa sem šel na razstavo najvecev. V tem je nekaj, ti pravim. Tam je še nekaj značilnega. Prijetno za oko. Da se malo spokojiš. Ne pa tiste avantgardni pačoni. Popart, nova figuratika... bah!

A: E, zdaj sva tam. Pri literaturi je isto. Zadržaj sem bral neke pesmi in zgodbe amaterjev, prav čedno. V bistvu se vračajo h klasičnim, k pravi poeziji, ti rečem. To se da brati.

B: Po mojem mora biti umetnost takšna, da je kaj brati. Da kaj začutiš. Kot največ. Tam nekaj čutiš.

A: Prešeren, na primer, ta je še danes moderen. Ta je znal povedati. To je koristna umetnost. Da imaš kaj od nje. Jaz nimam nič proti umetnosti kot takšni. Saj razumeš?

B: Seveda. Ampak kakšnega super-modernega kipa ali slike pa že ne bi postavil v svoje stanovanje. Mogoče v stranišče.

A: To si dobro rekel. Kaj preprostejša, uporabna ni več najti. Saj ni čudno. Ko jih na univerzi učijo vseomogočih neumnosti. Filozofije in tako! Ko bi znali povedati, kar zares tare človeka. To grozno onesnaževanje. V bistvu pa človek hrepeni nazaj k naravi. Zdaleje grem na turistično agencijo. Za praznike greva z ženo na majhno potovanje z avionom. London. Če bo čas, smuknema še do Pariza. Malo ven iz te nesnage.

B: Mi gremo malo na morje. Na zrak. Pa je naše morje tudi že prava groza. Bomo šli najbrž v Grčijo. Pa zdravilo!

A: Živijo! Komaj čakam, da bo konec tedna. Ojej, glej, kdo gre. Eden tistih, ki zagovarjajo moderno literaturo. Se narediva, kot da ga ne vidiva?

B: Najbolje. Pa naju je že opazil. (Pridruži se jima C.)

C: O, poslovna moča, kako je kaj?

A: Pozdravljen, upajmo, da bo vreme držalo. Da se na bo skisalo, kot se je skisala tista tvoja literatura.

B: No, saj ni tako hudo. Ravno sva govorila, da slabo razumeva te novotarije. Lahko bi nama kaj razložil. Ne zdi se nama ravno koristne.

C: Koristne! Kakšne besede! Saj ravno v tem je bistvo, da so nekoristne.

A: Oprosti, zdi se mi, da govoriš absurdne reči.

C: Naloga umetnosti ni v komunikaciji, ampak v odporu. Umetnost ni funkcija, ampak je nefunkcija. Neuporabna. Nekoristna.

A: Joj, koliko je že ura. Moram na turistično agencijo.

B: Saj res, tudi meni se mudi, zdravilo.

C: No, pa pozdravljena.

Naši znanci so se razšli, vprašanja pa, ki so jih načeli, ostajajo v zraku. Poskusimo nekoliko natančneje preiskati, kar je v zraku v obliki nedorečenih stankov in ugotovitev.

Najbrž ni naključje, da je eden naših znancev omenil Prešerna. Prešeren pravi: »Srečna, draga vas domača« in »mi mirno plavalci bi moja barka«, vmes pa: »da b' uka žejna me iz tvojga sveta speljala ne bila goljufiva kača!«. Odhod iz domače vasi se pesniki kaže kot katastrofa, iz katere vodi pot le še v smrt: »Prijazna smrt, predolgo se ne mudi: / ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta, / ki pelje nas iz bolečine mestec. Podobno kot navedeni, nam v usesih značilno in nezamenljivo odzvanjajo verzi Otona Zupanciča: »Vasica med drevjem... in tam domačija / gozdarja na samem... in vse za menoj. / Pošastno sopihajoč / kot demon vlak gre v noč«.

Na eni strani tiha spokojnost domače vasi, na drugi uk, goljufija, mesto bolečine (ali bolečina mesta?),

pošastni vlak, ki vozi zdoma. Pred oči nam stopi mir domače, vabljiva narava, skladnost barv, ponosni domači ljudje, prečudovite reke, gozdovi, gore, monje, urejene brazde in grede (tu pa tam čedna ograjla), blagi veter, hiša ob gozdu, prijazne domače živali, v sladko šuščečem tistju gozda slutimo lahkonoge srne. V mislih se zlekemo na pokošeni travnik in globoko vdihujemo vonjave domačega zraka. Če moramo zdoma, je vsega tega lepega sveta konec, na tujem smo neznanca, predamo se pošastim in domonom.

In glej, zlomka. Sicer drži, da Prešernova pesem zbuja prijetne, domače misli in je v nekem smislu koristna — za udobno počutje naših znancev; vendar nas ob globljem premisleku neprijetno zadene naslednja ugotovitev: ali je pesnik ostal doma, se je prepustil varnemu vaškemu življenju v Vrbi, kjer bi imel zagotovljeno idilčno ženičko in varuhe pred točo? Ali ni Prešeren mogel ravno teh prijetnih in blagih verzov napisati šele tedaj, ko je že odšel zdoma? Samo stujeca si lahko želi domov, tisti, ki gre na tuje, tisti, ki je skisil mesto, muka žejno — goljufivo kačo, torej tisti, ki ima do domačega kraja dolženo distanco, ki od daleč zre na domačijo, vasico med drevjem, tisti, ki ga vlak vozi v neznanu noč.

Samo tisti, ki ne more domačnosti doživljati na samoumeven način (kot tisti, ki so vedno živeli doma), lahko s tolikšno ljubeznijo zapíše znane verzice o domovini in očetovi hiši. Resničnost domače lepote je dostopna šele po odtujitvi. Ta stavek je metaforičen, oz. naj bo metaforičen. Z njim hoče pisec teh verzic razumeti bistvo literature same. Šele ko se vrnemo domov z izkušnjo tujine (seveda, ko smo domače življenje spoznali do zadnjih robov, ko smo mu še pripadali), se nam domače življenje razkrije v pravi ljubezni. Ko smo enkrat do popolnosti obvladali domači jezik, in se mu nato približamo kot tujci, vstopimo v območje intelektualnega in sveda umetniškega ustvarjanja. Za poezijo in sploh literaturo je torej potrebna distanca. Iz te distance šele se zdomstvo in tujstvo kaže kot problem, ki je tako težak, da ga pesniki povezujejo z besedama in občutji obupa, pošasti, groze in celo smrti. Z drugimi besedami, položaj umetnika je vsekakor zaznamovan z občutji problematičnega, obupnega in celo smrtonosnega. Vsa ta občutja so tistemu, vki ostaja doma neznanca.

Kaj je tedaj tista zvrst umetnosti, ki se je našim znancom zdela tako posrečena, da so ji priznali status (družbene) koristnosti, uporabnosti, resničnosti, razumljivosti...? To je »umetnost«, ki jo proizvajajo domačini za domačo rabo. V tej domači, vsako-idilčni umetnosti ni nikakršnega tujega elementa, ničesar, kar bi motilo prijem producenta in konsumente, nobenega »importa« nobenih tujih vplivov, idej, ničesar novega, česar tisti, ki se s takšno umetnostjo okoriščajo, ne bi poznali že od prej. »Domača umetnost« je prijetno urejen vrt, kamor sedemo, da bi prežvečili obilno kosilo, vse v njej je domače, ograja je ravno pravšnja, da v vrt ne zapiha neljub veter, in ko smo udobno nameščeni v tem položaju, nam niti na misel ne pride, da bi ta položaj kdaj spremenili, ga komu prepustili ali se morda z njega povzpeli na višjo točko, od koder bi utegnil razgled biti preširok, premalo pregleden, hoteče razvejan, prostran... Vse, kar je v tem vrtu, nam je prijetno znano in domače, gredice in cvetice, drevo in hišni zid — ne, odtod se ni lahko premakniti!

Poglejmo si položaj domače umetnosti nekoliko pobliže! Marksistična sociologija si v zvezi z umetnostjo zastavlja naslednje temeljno vprašanje: ali je neko umetniško delo apologija ali kritika družbenih razmerij, ali je npr. pisatelj konformist ali pobudnik sprememb, oz. ali določeno umetniško delo spreminja ali ne spreminja (primarne, sekundarne intelektualne) tradicije? Ali se približuje, kolektivira s kolektivno zavestjo (Goldmann) oz. mitologijo (Marx) — ali to kolektivno zavest potiska na raven rigorozne koherentnosti (Goldmann) oz. mitologijo predrilje na način umetnostne produkcije (Marx)? Napredni sociologji (Marx, Goldmann, Lukács, Adorno...) se približevanje kolektivni zavesti ali mitologiji, oz. sestop vanjo, stajanje in njo zdi na moč problematično in za takšna dela pozna izraze kot: »lažna zavesta«, »kpetanje« itn. Iz naše perspektive, ki ji gre za razumevanje vprašanj, ki so ostala v zraku, ko so se razšli naši znanca A, B in C, se to osnovno vprašanje še nekoliko razširja. Sprašujemo se namreč o relaciji med amaterizmom in profesionalizmom, med vajo in mestom, domačnostjo in odtujenostjo, med vaško idilo in industrializacijo ter urbanizacijo sodobnega življenja.

Pisca teh verzic seveda niti na misel ne pride, da bi slavil mestno živ-

ljenje, posebno ne tista, ki ga šivita naša znanca A in B, ki se ponešeta celo z nekakšno veseljevnostjo. Zanj vse takšno mestno in veslemestno mdrovanje ni nič drugega kakor značilna podočelstva. Za njoro gospodstvo kakršno potovanje v tuja mesta ne prinaša straznitve: ves ta turizem se dogaja v obzoru domačega in prijetno brezskrbnega. Bržkone gre za posebno investicijo: sodobno mestno življenje je polno pasti, ki naše znance varujejo pred temeljnimi izkuštvji. Komu je neznanca resnica, da sodobno urbanizirano življenje z vso svojo prekaljeno tehnologijo nepozoprnemu prebivalcu nudi kar se da prepričljive možnosti za varno, spokoje in opojne trenutke? Lažni blišč (vele) mestnega prebivanja pripravljajo ljudem kar se da vabljive predstave višje ravni napredka, blagostanja — in v tem smislu je hrepenenje po domačnosti v bistvu potrjevanje tega, kar že je. Če mešan hoče vsaj k naravi, tega ne misli zares in tudi se nima kam vračati, ker tam že ves čas je in ker tudi nikjer drugje nikoli zares ni bil. Našim znancom je vse naravno in vse razumljivo: narava in mesto, London in domači vrt, literatura in slikarstvo. Vse, kar je v tem krogu, je koristno; vse, kar je zunaj tega naravnega in samoumevnega kroga, je nerazumljivo, tuje, neuporabno.

Rekli smo že, da se literatura dogaja na robu domačega jezika, ki nam je prek skušnje z oddaljenostjo postal tuj jezik. Literatura in siehna umetnost sta z vidika vrliga mešana popolnoma neuporabni, če seveda nista takšne vrste, ki smo ju s sociološkimi besedami opisali kot priloge, oz. prilagajanje kolektivni zavesti. Naša znanca A in B, vaška mešana, oz. mestna podočeljana, uživata le v umet-

nosti domačega vrta, v amaterski literaturi in naivnem slikarstvu, ki sta iz domačih, preskušanih, nevzemirjivih logov. Znanec C (ki si je za pogovor z drugima dvema sposodil svojo izjavo pri Adoru) pa zastopa stališče profesionalne umetnosti, ki noče funkcionirati na način ugajanja zdravemu razumu in potrošnikom. Po njegovem mnenju mora umetnost postavljati zdravi razum na preskušnjo, mora presenečati, vznemirjati. Umetnost mora biti zavora za gladko funkcioniranje, pesek v precizno delujoči mehanizem trga, meščanske morale, domačega vrta... Kakšne razmere omogočajo nastanek takšne umetnosti odtujenosti? Rekli smo že, da je dilema vsas—mestov po svoje lažna in nevarna, saj si vašan in mešan v odnosu do umetniških inovacij podajata roke in prisegata na »berljivost« in »kristnost« umetnosti, kakršna je npr. amaterska in natva umetnost, ob kateri se da čutiti in ki kaj poveč. Ob tem je treba dodati, da moderni mešan utegne kdaj pa kdaj poseči tudi po »modernih« delih, pa ne iz potrebe po odkrivanju novih svetov, ampak zato, da bi bil moderen (kar s pridom izrablja tudi kulturna industrija) — iz njegove perspektive dobi amaterska dejavnost poseben podton »nižje kulture«, saj se ima kot mešan za predstavnika »višjega«. No, seveda tudi v tem primeru ne gre za komunikacijo, kot jo je imel pred očmi naš znanec C, ampak gre za funkcionalno prilagajanje kolektivni zavesti. Torej nam ne gre za popularno delitev na višjo in nižjo kulturo, saj sta koncepta velike (nekoliko razkošnejši, vendar prej ko slej »zaplanjanik, domači vrti) in »množice« le dva obraza iste medalje.

In kljub nevarnostim, ki jih ponu-

je, nam dilema vsas—mestov pojaanjtuje bistveno razliko, kajti urbana kultura je usodna resnica, ki ji ne moremo ubežati. Šele iz urbane kulture je možen odmik, ki smo ga opisali kot bistveni pogoj umetniške produkcije: medtem ko je kmečka idila mitologija par excellence in nam nje na predelava ne obeta zanimivih plodov (katerega resnega umetnika zanima kritika vaške zavesti — ki se med drugim vse bolj približuje industrijski kulturi?), je mestna kultura postala mitologija druge stopnje (inverzija...). Umetnost se torej ukvarja s parodiranjem, kritiko urbane kulture, svoje mesto ima tam, kjer so pasti najhujše in blišč najbolj prepričljiv. Spopadati se s fevdalnimi pravljicami najbrž ni več zanimivo. Iz tega razloga avtor teh verzic smatra amaterizem kot degradacijo umetnosti pod nivo, ki naj bi si ga umetnost vzela kot odtokodno desko.

Naj povedano opišemo z besedami, ki so danes še posebno aktualne in ki naš problem osvetljujejo še z dodatne plati. Gre namreč za problem sprejemanja, razumevanja. Naša znanca A in B trditva, da »moderne umetnosti« ne razumeta, kaj torej vidita v njej, če iz nje ne razbereta nikakršnega pomena, nobenega »sinala«? Šam. Zanjtu moderni umetniki proizvajajo sum. Rekli pa smo, da v moderni umetnosti nekateri drugi (poslušalci, gledalci, bralci) najdejo pravi pomen. Lahko rečemo, da sprejmemo signal. Zanje recimo manj izvedeni, manj zahtevni umetniki proizvajajo predstavljajo sum. Ista »odcaja« pri različnih »sprejemnikih« sproža različna razumevanja: boljši in slabši signal. Če gledamo umetnost s funkcionalnega, trznega vidika, si mora tovrsten (funkcionalni, uspešni...)

umetnik prizadevati, da bi dosegal čimveč sprejemnikov. Gre mu za to, da signal »prodre«, da doseže čim širšo publiko. Suma nihče ne želi sprejemati. Takšen umetnik pojmuje svoje delo kot informacijo, kot signal. Da bi to informacijo spravil skozi »kanale«, jo mora »aravnovati« na najslabše sprejemnike: v tem primeru bo to preprost, enoznačen signal. Umetnik se zateče h geslom, ki v sprejemnikih budijo natanko določene reakcije. Gesel ni mogoče zgrešiti, saj »udarjajo« na pripravljena tla, »vsajajo« se v domače, dobro znane kontekste. V tem primeru pa nastane velika entropija in velika redundanca (preobilje): v takšnem geselskem, preprostem tekstu bi lahko (z vidika dobrih sprejemnikov) pogrešili polovico ali več znakov. Literarni teksti (ali kakršnokoli umetniška dela) pa entropije (slabe organiziranosti, odvečnosti, neurejenosti...) ne prenesajo. Literarni teksti morajo biti usmerjeni po najbolj kvalificiranih sprejemnikih, ki so občutljivi za sum. Literarni signali, ki se izgubljajo v šumih, so praviloma slabši teksti. Praviloma gesla — z vidika kvalificiranega literarnega receptorja — pomenijo sum, saj gre za dobro znane, domače, ustaljene formulacije, za reprodukcijo, klišeje... Gesla delujejo pomirjujoče, medtem ko neznanu, novo izkustvo, originalni, avtentični doživljaji pomenijo signal, na katerega občutljivi sprejemniki »slišijo«. Pri amaterski umetnosti je položaj obraten: kar je novega in neznanega, predstavlja sum; kar je znano in domače, predstavlja signal.

Naj sklenemo: dobri sprejemniki so zaenkrat redki in mik trznega uspeha je, kot se zdi, premočen.

Dimitrij Rupel

novi proizvodi

igorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje

od 15.4.
do 30.6.
1975.

in še nekaj

novi proizvodi

igorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje
gorenje gorenje gorenje gorenje gorenje

od 15.4.
do 30.6.
1975.

in še nekaj

hit tehnike pranja

Večje število obratov za boljše sušenje perila. Tri tehnike pranja za občutljiva perila (volna, svila, sintetika) za normalno perilo in za posebno aktivno pranje. Kuldaun stopnje je zaplajenje perila. Stop-pranje. Mednarodni znak volne — poseben program za volnena blačila. Do 30. junija letos vam hkrati s pralnim strojem PS 620 BIO S pripada tudi mešalnik, električni ročni mešalnik in sicer v prodajalnah, ki imajo nalep'o z besedilom

NOVI IZDELKI GORENJA IN ŠE NEKAJ!

vedeti morate

višina 850 mm
širina 600 mm
globina 600 mm
število programov 14
število obratov 550 v min.
kapaciteta 5 kg perila
število nivojev vode 2
doziranje praška trojno
teža 78 kg
Do 30. junija letos

NOVI IZDELKI GORENJA IN ŠE NEKAJ!

Odmevi iz Oberhausna 75

Trenutki v objektivu

Kako se dokumentarna kamera ozira k perečim vprašanjem našega sveta

Nobinarski ABC se začenja s pravilom o oblikovanju časnikarske novice na zaporedje vprašanj, ki se začenjajo s črko k: kaj, kdaj, kje, kdo, kako... Na filmskih festivalih pa izstopata predvsem dve vprašanji: kaj in kako. Opozorjena namreč na cilje, ki jih ta ali oni festival zasleduje. In prav lahko se zgodí, da z veseljem pozdravimo

odgovor na vprašanje »kaj«, pa smo zato prav malo zadovoljni z rezultati odgovorov na »kako«. Nič manj pogosto ni, da bi na »kako« radi pristali, če ne bi preveč zasenčili nič manj bistvenega »kaj«.

Toda dovolj je naše latovščine. Pojavimo preprosteje. So festivali in z

njimi seveda tudi filmi, ki prisegajo na izpoljenost filmskega izraza, kateremu naj bi se ne postavljale meje eksperimentalne smelosti, pa čeprav vodijo že v nekomunikativnost. So pa tudi festivali, ki poudarjajo svoj vsebinski programski profil, svoj vlogi zrealiziranja perečih stanj sodobnega sveta. Malo pa je takšnih, ki bi obe možnosti združili v njihovi prednosti — filmsko kreativnost z neposredno in zato tudi

Božidar Radivoje Domanović in njegov kronist

Filmski festival v Cannesu

Čarobna romantika v ariji in podobi

Filmi uničujejo svoja gnezda

Ko Ann-Margret, rock mati slepega in gluho-nemega rock mladeniča v filmski rock operi Tommy angleškega režiserja Kena Russela strašno bogati, zapoje rock arijo o tem, kako lepo je živeti v razkošju in imeti jahto v Cannesu. Potem pridere nad njo lava bele pene, ki jo bruhata televizijski aparat, za njo prihrumijo slapovi tekoče čokolade, ki jih nazadnje izpodrine še reka židola v omaki, ki ga vlični konzervi dobite v vsaki trgovini.

Na Azurno obalo pritava tudi viharno zapejano in brez ceremonij zapuščeno mlado dekle v poljskem filmu Waleriana Borowczyka Zgodba nekega greha, ki jo je z vsjo potrebno melodramatično pregrešnostjo in romantičnostjo v časopisnih nadaljevanjih pisal slavni pisatelj Stefan Żeromski in so jo pod šolskimi klopmi prebrala generacije zardevajočih gospodov. Nekje med Nico in Cannesom je potem sredi ljubeznega zanosu započela svojemu grofici, ki jo je tako ljubil, da je bil prodal vsa svoja posestva na Poljskem, smrtonosno iglo v belo meso visoko nad stegno in ga skupaj s svojima padlašema stlačila v velik kovček, denar pa odnesla.

Glava med oblaki, noge med jabolki

Takšno je to obmorsko mesto z dolgo plažo (pograbljeno v strumne gredice, kamor je pse prepovedano voditi) in z verigo hotelov sorčljanih nazivov ter nočnih lokalov, v katerih je tudi dama s psom varnejša od običajno čustvijočega mladeniča, v glavah filmskih režiserjev, ki jim besediča Cannes morda pomeni samo simbol za pokvarjeno, a bogato aristokracijo bivših let ali pa go vtaknilo v svoj film kratko in malo zato, da bi ustrežljivo popihali na dušo vsem, ki se vsakega maja zbera na filmskem festivalu ob francoski obali.

Da so se njihove misli res dvignile v sanjave višine neba je razvidno tudi s plakata za letošnji canneski festival. Čelo mladeniča, ki sedi na nežno zreljanem stolu, obdanem z rumenimi jabolki (največje je že počilo od zrelosti in v njegovem nedrju je videti objektivi filmske kamere), sega namreč v puhasto belino oblakov, posejana z očesi. Medtem ko se njegove prsi zlivajo z modrimi daljavami.

Kotel je vzel večno zvečer, v času,

ko so se ljudje pripravljali na večerno gala predstavo, za katero je bilo obvezno imeti večerno obleko. Med mizami kavarnice ob festivalski palači se je z usnjanim klobukom neomadeževane lešnikove barve najprej sprehodil visok in močan temnopolti mladenič, ki je od ljudi želel denar za glasbox. Le-to je s kitarino in z glasom proizvajal njegov bledečični in suhljati angleški prijatelj, ki resda ni vzbujal sočutja, pač pa občutek, da mu je treba plačati pesmico, ki jo izvaja za nas z vsem svojim umetniškim žarom in svojo, zaradi preveč številnih tekmecev, še nepriznano nadarjenostjo.

Za njim je prišel manj stasit mladenič, ki je z manj uglednim klobukom hotel denar za petje svojega francoskega prijatelja, za njima je prišla mlada ženska z angleško svetloslasim otročičem v naročju pa ženska s temnolasi otrokom in v naročju in nato še staričkavo dekletce, ki je ponujalo majhnega bika z rdečo pentljo in s solnico za deset frankov.

V ameriškem filmu angleškega režiserja Johna Schlesingerja (Polnočni kavboj) Cas kobilic, posnetem po romanu (»najbolj neverjetnem zbirku individuumov«) Nathanaela Westa, nas priložilo gledati Hollywood skozi neznajljeno ključavnico vrat, za katerimi živi na stotine bodočih Marilyn Monroe, Clarkov Gablov in Mickeyjev Rooneyev. Ko bi samo lahko stopili pod žareči snop reflektorjev; v dnevnih svet-

ustvarjalno prebujeno angažiranostjo. Letošnji Oberhausen se, kot smo že pisali pri nas in drugod, v to manjšinsko redkost ni povzel. Prepustil se je aktualizirani filmski registraciji, oblikovalno in ustvarjalno površinski, čeprav politično in družbeno iskreni angažiranosti. Nemara odpira s tem nove tokove, vsekakor pa jih usmerja bolj v vsakdanjo televizijsko rabo kot v prečiščenost klasičnega dokumentarnega pričevanja. Mogoče je znanilec nove dobe kratkometražnih filmskih priredov in izpovedi. Če je tako, pa je tudi pogrebnik stare žlahtnosti, ki je bila le na videz neprizadeta, saj je v svoje razpoloženje in upodabljanje polagala spoznanja, do katerih se je gledalec dokopal tudi brez hrupnega komentiranja.

Dolgi čas zorenja

Kakorkoli že, Oberhausnu velja priznati, da se je pošteno trudil uloviti v svoje projektorje nekaj značilnih stanj našega časa, od aktualno ubrane teme v mednarodnem letu žena pa tja do ekologije, ki pa ni brez povezave s preračunljivo politiko veselij. V ospredje sta stopili dve tematski področji: obračun z večeršnjim in današnjim fašizmom ter silnice sodobnega delavskega gibanja.

Toda treba je veliko časa, da tema, ustvarjalni pristop k njej, dozori. O tem nas je na primer zelo nazorno poučila skupina anti-fašističnih filmov, kjer sta nad novejšimi zapisi absolutno zmagała Francoz Alain Resnais in Poljak Jerzy Bossak. Prvemu je deset let zorelo filmsko začudenje nad tem, da zmore na prizoriščih takšnih zločinov, kakršni so zapisani v vsakdanjost nacističnih koncentracijskih taborišč, sploh še ozeleneti drevo, vzbrsteti travna bilka. Drugi je za svoje počasno filmsko romanje skozi genocid varšavskega geta porabil kar dve desetletji življenja in obvladanega gneva. Prvi nam je dal, tudi za prihodnje čase, dokumentarec »Noč in megl«, drugi, prav tako časovno trajno, »Rekvjem za 500.000«.

Današnji čas očitno ne premore tako globokih pogledov. Njihovo neofašistično obzorje je vse preveč pogojeno z neposredno, bolečo prizadetostjo, s poklicanostjo k takojšnjemu protestu in prebujanju javnega mnenja, pa tudi s skromnostjo pollegalnih ali ilegalnih smemalnih pogojev. Italijani so v tem pogledu očitno obremenjeni še s težnjo po gostobesednem razlaganju (kar ni nič čudnega, saj se je večina festivalnega prispevka rekrutirala iz predvolilnih televizijskih feljtonov). In kar je prekipelo v osebno prizadetost, se je žal lahko naslonilo le na pavšalno posneto televizijsko novičarsko gradivo.

Nekaj svetlih izjem

Dva nepričakovana prebilska v tej filmsko nesugestivni angažiranosti sta bila, seveda, nekonvencionalna. Prvi se je posrečil vzhodnonemškim cineastom v »Psalmu 18«. Učinkovitost mu je dala drzna montaža uradnih posnetkov slavnostne maše; vza junto in v čast juntko so jo peli očitno nerazpoloženi cerkveni dostojanstveniki avditoriju generalov. Med obredje pa so bili vizualno sunkovito vpleteni posnetki najhujšega nasilja nad ljudstvom. Če film asociira sklep danes že slavnega ameriškega mafijskega »Botra«, ko namiguje na bratenje verskega in kravega obredja, to ni ponavljanje, tem-

več nova izvirnost, ki filmsko zrealizirani moralne razmere v deželi, brez katere čilenska kri ne bi tako drastično tekla.

V tem udarno napetem ložu zoper stavljanja novim oblikam fašizma je pravo sprostitev prinesel nizozemski film »Tromej«. Zelo lucidno je razmejil resnično grožnjo od preprostega predsedka in prišepnil besedo o razumevanju, ki naj bi povezovalo ljudi tokraj in onkraj bolj ali manj zakoličenih državnih meja. To zamišlel je veselo izpeljal Frans Bromet, ki je za igralce vzel kar svoje starše, strica in teto, ljudi iz generacije, ki se je zarekela, da nikoli več ne bo stopila na prekleto hitlerjansko zemljo. Pa jih je pregovoril za kratek praznični izlet najprej v sosedno Belgijo (ki je tako zelo drugačna, še televizijske antene so drugače postavljene), nato pa še v trepet in sumničanje zbujujočo Zvezno republiko (kjer je bilo podobno kot doma, še pivo je imelo podoben okus).

Kaj je povedal delavski razred

Začelo se je v festivalnem poštenem centru, ko sem oddala poročilo s festivala. Poštna uslužbenka pri teleprinterju je na moje vprašanje, koliko časa bomo čakali na zvezo, veselo odgovorila, da z Jugoslavijo ni težav. »Če bi bili Italijanka, vam ne bi mogla nič obljubiti. Z Italijo dobis zvezo, kolega na oni strani pa odrezavo sporoči: ne bo nič, naslednjih 24 ur stavkamo.«

Pomirjena s tem opisom mednarodnega komunikacijskega stanja sem odšla na predstavo, kjer je steklo predvajanje sprva malo pozornosti zbujujočega, ob koncu pa zaslužno nagrajenega švicarskega filma »Stavka in nedeljska šola«. Film je v dobri uri svojega trajanja resnično uspešno strl vrsto trdih orehov na račun današnje ga zahodnoevropskega sindikalnega gibanja in njegove (ne)učinkovitosti, se dotaknil občutljivih vprašanj odnosov do podcenjevanje skupnosti tujih delavcev, še bolj zamotanih pogojev, ki budijo široko, za sindikate nazadnje celo preširoko in nezaželeno solidarnost delavskega razreda, predvsem pa pošteno priznal, da je bila stavka v tovarni klavirjev za vse velika šola, ki je niso z uspehom izdelali — saj se v Švici s problemom stavke niso srečali že lepo vrsto desetletij.

Prvo, kar je s platna padlo v ušesa, je bil švicarski delavski glas: ne nasledajmo Italijanov, ki stavkajo za vsako figo! (In takšna »figa« je bil pravzaprav povod za stavko: lastniki tovarne se niso hoteli podrediti sindikalnemu dogovoru in izplačati sicer dobro plačanim delavcem trinajste plače.)

Odgovor italijanskega gastarbajterja se je glasil nekako takole: saj sploh ne vedo, kakšno orožje kapitalistične ga izkoriščanja so! Dobiček, ki ga pomagajo ustvarjati delodajalci, je nova naložba v nadaljnje izkoriščanje. Z njim npr. gradijo delavska stanovanja z odušičnimi najemninami. Plačujemo jih in spet kujemo verigo izkoriščanja.

Vmesni komentar stavkokaza: ne morem stavkati, katoličan sem. Versko prepričanje mi ne dovoli podpiranja komunistične anarhije.

In vrla švicarska delavska gospodinja pribijet prav, moj mož stavka. Stavka za dobro stvar. Če je to komunizem, potem je komunizem dober.

Švicarski filmarji se na srečo niso povzdignili med ideologe. Prav tako neizkušeni so bili pred fenomenom stavke, »pravičnega orožja delavskega razreda v boju za njegove pravice«, da so lahko le iskreno beležili svoje vtise, oblikovali prva spoznanja.

Angleška tradicija in naši paberki

Angleži so, vsaj kar rudarje zadeva, v stavljanju veliko bolj izkušeni. To je dokazal tudi njihov »Rudarski film«, kronična velike lanske letošnje stavke, ki je v pogojih splošne energetske krize dosegla celo padec vlade. Sivolasi, vsesok umirjeni rudar je stare polustrehe in novi uspeh komentiral z desnico, stisnjeno v pest: po tzi zmagi smo blizu pravega cilja. Proizvodna sredstva morajo postati delavska last. Zato bomo, če bo treba, spet stavkali.

Iz tako imenovanega vzhodnega bloka filmov o stavkah seveda ni bilo. Bilo pa je vendarle nekaj sočnih izjav. Najbolj značilna se zdi tista, ki jo je dal leningrajski sofer tovarnjaka. Po nekaj letih opozarjanja na neizkoriščenost voznega parka mu ni preostalo drugega kot »Pismo bralca« (tako je filmu tudi naslov). Ko je namreč hotel dopovedati svoj prav v upravi podjetja, so mu dejali, naj kar lepo molči, saj je dobro plačan. On pa je odbrusil birokratu: plačan si ti, jaz svoje zaslužim.

In jugoslovanski delavec? Nerodno je priznati, toda v Oberhausnu se ni oglasil. Ne po krivdi selekcije, ker se tudi v domačem Beogradu ni. Kar smo naših neposrednih proizvajalcev v Oberhausnu videli, so hneza besede, očitno po učinkovito sklenjena sporazumu življani od polnega sijaja brusili poprsje stoletnika srbske satire. Mudilo se jim je, kajti po montažni volji režiserja Vuka Babića je bil medtem v satiriki rojstni vasi za ministrske in druge protokolarne goste že skuhan slasten pašul.

Besedo je nato na pobudo našega filmskega gastarbajterja Zelimir Žilnika (vse preveč se v nemški proizvodnji razdaja v begavo, sprotino filmsko reportažo!) dobil naš zdomec, Obren Petrović se je po petih letih dela v tujini odpravil za mnunchenskega perona v domači kraj. Malo zato, ker so mu otroci dorasli za solanje, še bolj zato, ker se je v Zvezni republiki vse tako zelo podražilo.

Obren je imel še ravno dovolj časa, da je pokazal svojo prilogo. Kot mi zar si je kupil nekaj otroj, ki mu bo omogočilo mehanizirati obrat. Le tega ne vemo, zakaj je vrtalnemu strojčku dodal tudi izvijače in klavdija, ki jih pri nas prodaja vsaka trgovina. Spravevalec pa Obrena ni vprašal po hranilni knjižici, čeprav je za pet let zdomarskih žuljev tistih nekaj klavdije in svedrov, vstevši tranzistor in kasetni magnetofon spleljiv, dokumentarno prav nezanesljiv rezultat.

No, pa Obren le ni potegnil najkrajšega konca.

Nekje na Grönlandu je neka delavska, ki vse tamkajšnje mrzlo leto na prostem pomiva plastična korita v tovarni ribjih konzerv, izjavila, da zavida tistim, ki se lahko kdaj napijejo, in tistim, ki imajo veliko otrok. Ona si tega ne more privoščiti, ker sicer ne bi staknila konca svoje borne plače z začetkom naslednje.

Nekje v Indiji pa žena, ki je ves dan na glavi tvorila opeko, pesek, cement in vodo ter bila v družbi svojih sotrpnik nadomestek za gradbeni stroj, sploh ni nič povedala. Zvečer si je dala namazati kazalce, da je »podpisala« prejem tistih nekaj rupij, s katerimi je mogla otrokom na pločniku skuhati tri pesti riža, da so potem laže zaspali pod odejo starih časopisov.

Kako blizu in kako neskončno daleč obenem je dandanes na svetu delavska razredna zavest in kako je kljub temu dele vsehposvod dostojanstveno.

Stanka Godnič

lobi so videti tako bedni v svojem iznakaženem imitatorstvu, v svojih glumihno pobeljenimi lasmi!

Sonce, milo sonce

Stari Harry, ki si je bil nekoč plačal članek o svojem edinstvenem klavnstvu, a vseeno ni uspel, prodaja stekleničice z nekakšno zdravilno vodo. Hodi od hiše do hiše — kdove, morda na tej poti naloži celo na producenta ali režiserja, ki mu bo všeč — odpleše in odrecitira svojo glumaško točko, in če mu sroce prej ne opeša, morda zasluži celo za svoje vsakdanje žganje.

Njegova hči (Karen Black) igra v filmu, v katerem se junaki prevajajo po zraku na preprogi, dekle iz harema in vije roke v prvi vrsti statistk. Pozneje se zaposli pri znani hollywoodski dami, ki ponosi prireja za visoke filmske ljudi hišne zabave in projekcije »umazanije« filmov, nazadnje pa preseli k Homerju (Donald Sutherland), čudaku dobrega srca, ki ne počne drugega, kot da jo obožuje in ji pripravlja hrano.

Cas kobilic je dan, ko je v Hollywoodu gala predstava nekega filma Cecilia B. DeMilla. Pred vhomom v dvo. rano krič in medli tisočglava množica, ki se v molitvenem transu predaja in zaobljubljuje ljudem kot sta Clark Gable in Paulette Goddard. Nekje v stranici utiči obupani Homer izgubi oblast nad seboj in začne divje teptati po zlobnem otroku, iz katerega hoče njegova mati napraviti čudežnega filmskega dečka. Množica končno najde vzrok, da lahko sprosti svoje zavrt strasti in videti je, kot da bi nad mali Hollywood prišli vsi štirje jezdeci Apokalipse.

Schlesinger je po Westu (ta je umrl v avtomobilski nesreči, le nekaj ur preden je premilil tudi njegov prijatelj Scott Fitzgerald, avtor Velikega Gatsbyja) povzel resnično zgodico, uničenje, ki ga je Hollywood tridesetih let v resnici doživel.

Nihče, ki je letos v Cannesu preživel (sicer) filmskih štirinajst dni, ne bo presenečen, če se bo prihodnje leto našel režiser, ki bo poslal tudi nad francosko obmorsko mestec Cannes kobilice, ki neusmiljeno požro vse, kar je zeleno. ...

Potem bo prišel morda na vrsto še rimski Cinnecittà in film bo lahko slavil grenko zmago nad ruševinami sanjarjenj, ki jih je bil s takim zagonom ustvarjal desetletja in desetletja.

Da bo začel sanjati na novo?

Tako kot ne vem, ali se besedica Cannes pojavlja v festivalskih filmih samo zaradi nenevarne priljubljenosti tistih, ki, še preden se lotijo filma, potuhnjeno mislijo na veliki festival, ali pa je to zgolj naključje, tudi ne vem, po kakšni poti šviga misel, ko se enkrat sproži, da prešine hkrati tistega, ki živi v Parizu, kot onega, ki je v Berlinu, v New Yorku, Stockholm ali pa v kakšnem čisto majhnem kraju kje daleč na koncu sveta.

Zakaj se na primer dogaja, da istega leta filmi iz najrazličnejših dežel vsi po vrsti s pravo slučajnostnostjo vstopajo na tako drobnih detajlih, kot je na primer uriniranje, da ne govorim o ljubljenju, ki nikakor ni drobna stvar, pa postane, če jo vsi gledajo z enakega kota. Verjamem, da so letala zelo hitra in da se režiserji med seboj poznajo in tudi pogovorijo, a ne verjamem, da se pogovorijo tako nadrobno.

Letos se je na primer nenahno pojavljalo sonce: vzhajajoče, zahajajoče, rumeno, rdeče, čez celo platno, na začetku ali na koncu filma, včasih tudi kar tako, za pozitivite že tako ali tako romantične pokrajine.

Sonce, izvor življenja, toplota, svetloba in ljubezen, sonce, ki so mu že samo počti izžrpal skoraj vso energijo, se je filmskim ljudem zadelo znamenata spet vredno, da ga uporabijo za veliki simbol ali za okras svojega filma.

In zakaj ne luna? Zakaj si na primer vsaj tisti iz Rima (tam imajo namreč veliko sonca) ni izbral lune?

Strah, enak med enakimi

Tudi Strah Matjaža Klopčiča v Cannesu, prikazan v sekciji režiserjev, se začne z velikim lepim soncem čez platno. Da ne govorim o tem, kako brezhibno se je njegovo pregrešno devetnajsto stoletje, s svojimi damami, nabranimi po torinskih in beneških ulicah vred, skladalo s siceršnjim vzdušjem v veliki dvorani festivalske palače, v kateri so predvajali samo

»velike« filme in v katero so vstopali samo izbrani umetniki.

Tako je strah našega režiserja, češ da izhaja iz majhnega naroda, nič večjega od pariškega predmestja, in da zato nima veliko možnosti prodreti v veliki svet, popolnoma odveč. Cannes ga je sprejel enako kot druge povabljenega goste, še ved, žirija festivala, ki ji je predsedovala Jeanne Moreau, je moral požreti (poleg anonimnih groženj nestrpnih »atenatorjev«) tudi dokaj ostro odprto pismo, v katerem so podpisani izražali svoje negodovanje, ker filmi, predvajani v sekciji režiserjev, torej tudi Klopčičev Strah, ne morejo tekmovali z izbranimi prikazanimi v veliki dvorani.

In ko smo že pri sončnih stvarih. Kakšna nevidna nit je letos povezala filmske režiserje, da so s takšnim veseljem začeli spet ubujati romantiko? Anglež Joseph Losey je dal svojemu filmu celo naslov Romantična Angležinja (in jo v najrazburljivějšíh trenutkih njenega življenja poslal skupaj z lepim, a delomrznim ljubimcem nikamor drugam kot spet na Azurno obalo in ob njej brez obotavljanja izjavil: »Rad bi, da bi nam bila romantičnost dana tudi dandanes.«

Da »repenijo« po njej — resda z določeno mero duhovičenja — tudi najbolj hladni mozgi s severa, je najbolj dokazal Ingmar Bergman, ki je šel in med kulisami enega najstarejših gledališč v Malmöju posnel Mozartovo opero Carobna piščal, pri čemer mu je bil desna roka seveda spet Sven Nykvist, direktor fotografije, ki nas je še nedavno tega skoraj utopil v svoji brezizhodno škriatno rdeči barvi krikov in šepetanja. Če koga, bi človek pripisal Bergmanu na kožo Ibsna, nikoli pa ne Mozarta!

Tudi slavni pisalec Maurice Béjart, ki se je v filmu o sebi sicer malce preveč sprejel naokrog z raznimi knjižami in v globokimi mislimi o osamljenosti na ustih, je ustvarjal svoj romantični pas de deux izključno le na arije iz italijanskih oper. In precej črni film o starih ljudeh, francoski Ta dragi Victor Robina Davisa, je vse svoje najbolj vedre prizore zgradil natanko na opernih arjah, ki jih je še s posebno velikim žarom prepevala Alida Valli.

Toda zmaga je trda realnost: aližirski film Kronika ognjenih let.

Vesna Marinčič

Obisk ameriškega predsednika v Evropi

Na novih temeljih?

NATO in naglo se spreminjajoča Evropa

Obisk ameriškega predsednika Geralda Forda v Evropi — predvsem njegova udeležba na vrhunskem sestanku NATO v Bruslju 29. in 30. maja — naj bi po mnenju številnih komentatorjev, ki so se te dni na široko razpisali o stanju v NATO, dosegel več ciljev. Fordov obisk naj bi zakrpal odnose v NATO, a tudi okrepil vezi med ZDA in zahodnoevropskimi državami. Ford naj bi prepričal evropske zavezanike, da umik iz Vietnam ne pomeni umik iz Evrope, ampak nasprotno: da ZDA nameravajo še utrditi svojo navzočnost na stari celini. Vendar morajo zahodni zavezniki pri tem sodelovati. Kako naj sodelujejo, jim je povedal ameriški obrambni minister James Schlesinger na sestanku obrambnih ministrov NATO teden dni pred vrhunskim sestankom.

Schlesinger, ki v zadnjem času igra v najvišjem ameriškem vladnem orkestru bojno trobento (rezke, bojevitost in celo za zavezanike neprijetne izjave), je brez ovinkov izjavil v Bruslju, da bi morale evropske članice NATO povečati izdatke za obrambo, ne pa morda povečevati izdelkov za socialne službe in podobne »nevarnostne« namene. Pripomnil je, da je NATO podcenjeval Sovjetsko zvezo in njene zavezanice. Po njegovem povečanju SZ vojaške izdatke za 3 do 5 odstotkov na leto.

Hkrati je bilo na sestanku obrambnih ministrov čutili hlad, ki je vel sicer sončnega in toplega Sredozemlja. Grčija je že drugič bojkotirala to zasedanje. Portugalsko, ki je sicer spodbudila, da ostaja v NATO in da ne bo zmanjševala svojih obrambnih izdatkov, pa je zastopal član revolucionarnega sveta admiral Jose Baptista Pinheiro de Azevedo ne pa obrambni minister.

Sredozemske skrbi

Spor med Turčijo in Grčijo nima nobene zveze z odhodom Američanov iz Vietnam in tudi ne s položajem na Bliznjem vzhodu. V bistvu gre za družinski spor, saj sta obe državi članici NATO. (Grčija je izstopila iz vojaškega odbora NATO, a je ostala članica zveze, tako da je njen položaj v NATO danes zelo podoben položaju Francije).

Toda družinski spori so pogosto nevarnejši za notranjo kohezijo družine od zunanjih nevarnosti in tudi grško-turški spor ni izjema. Kissingerju so pred nekaj dnevi povedali v Ankari, da se bodo v kratkem odnosi

med Turčijo in ZDA hudo poslabšali, ker ameriški kongres noče izglasovati denarja za vojaško pomoč Turčiji. Vrhunski sestank NATO v Bruslju ni mogel »zakrpati« tega spora, ker bo za to potreben dolgotrajen proces. Prav toliko glavobola povzročila Fordu in ameriškim vojaškim strategom Portugalska, ki zbuja globoko nezaupanje Pentagona. To nezaupanje je izrazil predsednik Ford z besedami, da ni mogoče pričakovati, da se bodo komunisti v revolucionarnem svetu v Lizboni bojevali proti komunizmu, kar je po Fordovem mnenju poglavitni namen severnoatlantske zveze. Torej: Portugalska ne more biti zanesljiva zaveznica NATO, dokler bo portugalsko vodstvo sestavljeno tako, kot je danes.

Portugalska »nevarnost«

Spriču portugalske »nevarnosti« za NATO so se v Washingtonu očitno domeni, da zasluži Španija vso pozornost. Tam imajo ZDA štiri oporišča in še marsikatero druge interese. Predvsem pa tam še vedno vlada Franco, ki mu položaj na Portugalskem ni prav nič všeč in bi bil tudi pripravljen priskočiti Američanom na pomoč. Toda nad to novo ljubeznijo med Washingtonom in Madridom teži dokaj temna senca. Večina evropskih članic NATO noče nič slišati o tem, da bi Španijo — dokler je Franco še živ in na oblasti — sprejeli v NATO. Evropa vendarle ne pozablja, da je bil Franco pomemben Hitlerjev zaveznik. Prav tako odločno jo ZDA molijo Evropi pod nos. Vse skupaj zelo neprijetno zaudarja po začetku hladne vojne v Evropi, ko so zaradi razprtij med blokoma raznovrstni sumljivi ljudje z zločinsko in umazano preteklostjo začeli dobivati nazaj ugled in — denar.

To seveda ne pomeni, da se v Evropi začneja nova obdobja hladne vojne. Pomeni le, da vidi uradni Washington v Španiji, kakršna je danes, zagotovo, da »stvari ne bodo ušle iz rok«. Ušle pa bi iz rok, če bi Portugalska na primer postala nevarščena. Zal se pri tem ponavlja tudi stara ameriška politika podpiranja najreakcionarnejših režimov po svetu, češ da so ti najboljša obramba proti komunizmu (kar koli že v določenem trenutku vidi Pentagon ali Bela hiša v tem pojmu). Najpogosteje pa so se taki režimi izkazali kot najslabša obramba proti komunizmu.

Napačna premisa

Vendar je vse skupaj spet postavljeno na napačno premiso. Če je res, da je prva naloga NATO boj proti komunizmu kot ideologiji, kaj bo NA-

TO počel, kadar bodo italijanski komunisti stopili v vlado? Tako postavljena politika je v današnji evropski klimi anahronizem prve vrste. Ta anahronizem zelo dobro čutijo evropski zavezniki v NATO in se zato pogovarjajo, kako bi lahko učinkovito pomagali Portugalski. Toda ti pogovori so še vedno preveč načelni, da bi imela Lizbona kmalu kaj od tega. Zahodna Evropa čuti, da bi morala podpreti Portugalsko — politično in ekonomsko — ko lovi ravnotežje doma in v svetu, vendar se obotavlja prav tako, kot se je napredni svet obotavljal, ko je bilo treba hitro in učinkovito podpreti Allendeja v Čilu.

Zgolj interesi

Obisk Geralda Forda in Henryja Kissingerja v Španiji ni v pravem pomenu besede obisk pri Francu, čeprav ju bo Franco sprejel, vendar da mu je cenā ponovno sproščila. Ford in Kissinger bi rada ohranila Španijo na določeni poti tudi po Francu, do katerega najbrž ne čutita nobenega prijateljstva: ne političnega ne drugega. Dobro veda, da velesile nimajo prijateljev, temveč zgolj interese. Kateri so njihovi interesi?

Vsa znamenja kažejo, da je Fordov obisk v Evropi začetek zidave novih odnosov med ZDA in Evropo. Za zdaj še ni videti novih temeljev, čeprav so stari preveč razmajani, da bi lahko vzdržali novo stavbo.

ZDA pri tem najbolj računajo na »os Washington-Bonn«. ZR Nemčija je kljub občasnim nesoglasjem vzdržuje omenjene osi stožer natovske politike ZDA, predvsem po izstopu Francije iz vojaškega odbora NATO. Toda navzočnost francoskega predsednika Giscarda d'Estainga na slovesni večerji v Bruslju, ki jo je v čast udeležencev vrhunškega srečanja priredil kralj Baudouin, ni bila zgolj simbolična. D'Estaing se uradno sicer ni udeležil srečanja, vendar se je sestel s Fordom.

Odnosi med Francijo in ZDA se v zadnjem času naglo boljšajo in nedavni Kissingerjev obisk v Parizu je pokazal, da se boljšaja morda hitreje, kot so nekateri pričakovali. Vsekakor prehitro za številne francoske kritike, ki obtožujejo predsednika d'Estainga, da se dokaj naglo odmikna od osnovne »de Gaullove linije«.

Ob vrhunskem srečanju v Bruslju pa nihče ne pozablja, da se med super silama nadaljuje veliki dialog. Urejanje razmer v lastnem taboru je nujen pogoj za nadaljevanje tega dialoga in potemtakem za ohranitev bistvenega ravnotežja — kakor ga čutijo in pojmujejo super sile.

Božidar Pahor

Buldog drži za Evropo

Zmedeni pojmi in prazna polemika?

Svobodo za pralni stroj?

Prihodnji četrtek bodo Britanci imeli referendum o članstvu v EGS

Od našega londonskega dopisnika

LONDON, maja — V Barnesu, kjer stanujem — idiličnem delu Londona, ki je s svojim jezerom in zelenjem kot nekakšna vasica sredi velemestnega vrveža — sta sedaj kar čez noč zrastle novi trgovini. Nad pročeljem prve so, poleg britanskih, zastavice z devetimi zvezdicami, pred drugo pa frfotajo le »union jacks« — progaste britanske zastave. Iz prve se čisto silijo takti znane Beethovnovi »Devetle« (himna Evropske skupnosti), iz druge pa v glavnem otoške domoljubne pesmi.

Prva je prepleljena s plakati »yes«, druga z gesli »no« in »out«. V notranjosti prve dobijo zastoj brošure s slavospevi Evropske gospodarske skupnosti, v drugi pa podobne knjižice, ki baladno napovedujejo sodni dan, če bo Britanija še naprej ostala v EGS. »Evropska« in »anti-evropska« rekama, le nekaj korak vsakšibe, pred katerima postajajo ljudje, moški s časopisi, gospodinjice z nakupovalnimi torbami, mlekarji z neslišno drsečimi električnimi kombiji in otročad, ki neizbirčno nabira značke na pulnih obeh »frontah«.

Snubljenje za Evropo in proti njej v Barnesu je seveda le miniatura ilustracija obče britanskega pojva v teh dneh histerije, filozofiranja, ideološkega razpravljanja, obmetavanja s statistikami, z lažmi, resnicami in s polresnicami, grmenja po televiziji in radiu, prelivanja črnila v tisku, izdajanja na hitro napisanih knjig, vladnih zasedanj, množičnih zborovanj — ki ga na kratko lahko imenujemo »kampanja pred referendumom o britanskem članstvu v EGS«, vseljudskim glasovanjem — prvim v britanski zgodovini, ki se je do sedaj »opirala le na voljo izvoljenih poslancev v materni parlament, ki bo 5. junija. Na ta dan bo — če bo udeležba stoo odstotna seveda — kakih 40 milijonov britanskih podanikov »da« ali »ne« odgovorilo na vprašanje: »Ali menite, naj Britanija še naprej ostane v evropski skupnosti (skupnem trgu)?«

Po najnovejših napovedih ustanov za preučevanje javnega mnenja je 61 odstotkov otcotano za to, da Britanija še naprej ostane v EGS. Le kakih 29 odstotkov Britancev pa je takšnih, ki so prepričani, da se mora Britanija čimprej unakniti iz skupnega trga. Seveda so to za sedaj le ugibanja, na osnovi katerih se ni moč napovedati dokončnega izida. Anketne javnega mnenja menijo, da se laburistični volivci predvsem nagibajo na stran »pro-evropskega« tabora, ki ga vodi notranji minister Jenkins, pri tem pa ga podpirata »prva možaka« Whitehalla — premier Wilson in zunanji minister Callaghan. »Antievropske«, ki jih vodi »identski« ministri Benn, Foot, Shore in Castlota, pa so menda manj priljubljeni med otcotani. Ankete tudi kažejo, da se bodo proevropsko razpoloženi Angleži v večjem številu udeležili referenduma kot pa »antievropske«.

Da bi bili volivci »pošteno in objektivno« seznanjeni s težnjami tako enega kot drugega tabora, je vlada v teh dneh natisnila in razposlala po britanskih domovih tri vrste brošuric (vsako v nakladi približno 26 do 27 milijonov izvodov). Najobsežnejša je tista, v kateri vlada na 16 straneh pojasnjuje, zakaj priporoča prebivalstvu, naj glasuje z »da« za nadaljnje članstvo v EGS. Ostali dve, od katerih ima

vsaka po osem strani, pa predstavljata stališča in argumente obeh taborov, »evropskega« (»Zakaj morate glasovati z da«) in protievropskega (»Zakaj morate glasovati z ne«). Stroške tiskanja in razpečevanja vseh treh knjižic je poravnala vlada. Baje je račun znanal 84 milijona funtov (približno 80 milijonov novih dinarjev). Da bi bilo zadoščeno »stoo odstotni objektivnosti«, gradivo ni natisnako le v angleških, temveč tudi v valeskih, za azijske priseljence, ki jih je na otoku približno milijon, pa je vlada natisnila prevode v bengalski, pnučbanski itd. Vlada si je, kar zadeva članstvo v EGS, nadela nepristransko vlogo v kampanji, njeni ministri pa so lahko nastopajo samostojno in po svojem prepričanju. Osrednje geslo njeega programa pred referendumom je: »Vlada bo sprejela vsako odločitev, kakršnakoli ta pač bo. Osrednja tema, ki jo poudarjajo protievropskeci (»antiji«) je vprašanje suverenosti, ob katerem dokazujejo, da bo Britanija izgubila »svobodo akcije«, če bo še naprej ostala v EGS. Zaradi bojazni pred to nevarnostjo je prišlo do zelo čudne koalicije, v kateri so si skrajni elementi na levem krilu laburistične stranke (Benn, Foot) podali roke s skrajnimi desničarji, kot je na primer Enoch Powell. Laburistični antievropskeci trdijo, da bo svoboda Britanije pri uveljavljanju njenega socialističnega programa ogrožena, če bo ostala v evropskem »kapitalističnem klubu«, konservativni »antiji« pa trpecejo pred zmanjšanjem nacionalnega statusa in izgubo tradicionalnih svobod, utelesenih v parlamentu ob Temzi. Eden vodilnih predstavnikov protievropske kampanje, minister za industrijo Tony Benn, ki bo verjetno moral odstopiti, če bo večina na referendumu za nadaljnje članstvo v EGS, dokazuje, da je dosedanje dveletno članstvo v EGS v Britaniji povzročilo polmilijonsko brezposelnost, če pa bo Britanija še naprej ostala v skupnem trgu, bo prisiljena kupovati drago kontinentalna živila, zahodnonemška industrija bo s svojimi izdelki preplavila britanski trg in politična otoške proizvajalce v še hujo bedo, za nameček pa bo Britanija izgubila še nadzor nad svojo severnomorsko nafto. Protievropski tabor je napadel tudi francoskega predsednika Giscarda d'Estainga, češ da je v svojem nedavnem govoru namignil, da je Britanija sicer lahko članica EGS, da za zaradi svoje revščine ne bo imela kaj prida besede med premožnejšimi članicami skupnosti. »Jasno« pravijo antievropskeci, »klub bogatašev bo narokoval politiko, Britanijo pa bo silili, da kupuje drago francosko hrano, in ji ne bo dovoljeval sami sklepati trgovinske kupčije. Hvala lepa za takšno članstvo.«

Tabor Evropejcev seveda hitavo in kriče zavrača te trditve ministra Benn in njegove družine. Na pomoč so poklicali celo državni inštitut za gospodarske in družbene raziskave, ki je znanstveno in resno ugotovil, da so »statistični stroški« za članstvo v EGS malone enaki ničli in da Britanija znotraj evropske skupnosti kvečjemu lahko čaka »dinamične prednosti in korist«. Časopis »Daily mirror«, ki ima eno največjih naklad v Evropi (več kot štiri milijone izvodov na dan) pa je sestavil lestvico »laže«, s katerimi protievropskeci slepijo britanski narod. »Antievropskeci trdijo«, je zapisal časopis, »da so britanske cene zaradi članstva v EGS narasle za 40 odstotkov. To je laž števila ena, saj je znano, da nikjer na svetu ni več moč dobiti poceni živil. Cene bodo narasle, če ostanemo v EGS ali ne. Laž števila dve: članstvo v EGS povzroča brezpo-

selnost. Nesmisel. Brezposelnost narašča delno zaradi svetovne recesije, delno pa zaradi domače inflacije, ki onemogoča konkurenčnost britanske industrije in trgovine. Izstop iz skupnega trga ne bo odpravil naše inflacije, nasprotno, kvečjemu jo lahko poslabša, saj naši dosedanj partnerji v EGS ne bodo tako neumni, da bi nam tudi potem, ko bi izstopili iz skupnega trga, dajali kakšne posebne ugodnosti za prosto trgovanje. Laž števila tri: Britanija ima velik, dvest milijardni deficit z EGS. Odgovor: Britanija ima velik primanjkljaj v trgovanju z vsem svetom in ne samo z EGS. Laž števila štiri: EGS je krvosok, ki samo puli denar iz britanskih rok. Ni res, Britanija je lani od EGS dobila 35 milijonov čiste gotovine. Laž števila pet: članstvo najeda britansko neodvisnost in suverenost. Odgovor: nobena država na svetu, niti velesili ZDA in SZ ne, nima absolutne suverenosti. Živimo v soodvisnosti. Zunaj skupnega trga bi bila Britanija osamljena, in skupnem trgu pa uspeva in živi kot članica velike 250-milijonske družine... in tako dalje.

»Čeprav se soočamo z najpomembnejšo odločitvijo v vsej naši zgodovini«, je pred dnevi zapisal komentator v Sunday Timesu, »naši politični voditelji zganjajo — milo rečeno — prazno polemiko o članstvu v EGS. Predstavniki vseh strank samozavestno napovedujejo takšne ali drugačne katastrofe, ne da bi pri tem navedli eno samo trdno dejstvo, s katerim bi lahko podprli svoje izjave. Podobno tudi ekonomisti na obeh straneh fronte iz dneva v dan navajajo nekakšne kvazi kalkulacije, ki napovedujejo krizo, čeprav je neizpodbitno, da je trenutno znanstveno nemogoče opredeliti položaj, ker bo ta pač znan šele potem, ko bo Britanija ostala — ali pa izstopila — iz EGS. Britansko članstvo v EGS nima v ničemer opraviti z denarjem ali s politično ideologijo. Gre izključno za človeške vrednote in vprašanja, kako naj bi narodi Britanije in drugih članic skupnosti skupaj — ali narazen — preživeli preostala leta tega stoletja. Gre za vprašanje, ali naj bomo le biološke celice, ki jih nadzira kontinentalni birokratski ustroj, ali pa naj obdržimo osebo svobodo in oblast nad našim načinom življenja. Gre za boj med narodom in gigantsko organizacijo, in EGS je velika organizacija. Naj iz kontinentalnih rok brezglavo sprejmemo pralni stroj, v zameno zanj pa si ponižno zamašimo usta in se za vekomaj podredimo? Dokazovanja, protidokazi, retorična vprašanja, teorije in analize so nedvomno vrtnec, ki v teh dneh pred britanskim referendumom s čedalje bolj nezadržno silo vsrkava vsakega posameznika. Vsakdo se skuša dokopati do evropske resnice. Politiki gledajo na vprašanje s svojimi računicami in — nekateri med njimi — poskušajo kovati politično strankarski kapital v boju za oblast. Gospodarstveniki so na splošno za Evropo, ker je EGS pač »velik business«. Sindikati so proti Evropi, ker se boje, da bi jih Bruselj omejeval pri njihovih (stavkovnih) pravicah. Studentje so nekako vedno »kontra« in so tudi sedaj uradno na strani protievropskega tabora. Valžani in Škoti, sredbožne sile Zračnega kraljevstva, so na splošno proti članstvu v EGS, ker bi s tem ostali še naprej »periferija periferije«. Gospodinjice so proti EGS, ker menijo, da je zaradi nje struca kruha dražja... Otroci pa so za oboje. Značke tako enega kot drugega tabora so namreč lepo izdelane, hipijevsko ozaljšan je »ne« ravno tako kot »da«.

Mitja Meršol

Zapisek s poti

Izgubljena vojna

„Vietnam je bila zla, krvava in ostudna epizoda“

Odkar je propadel stari Rim, se še ni zgodilo... Ko so se Nubijci spustili z gora in premagali Egipčane... Ko so se Perzijci bili na življenje in smrt...

Velike besede v člankih, komentarjih, pisnih bralcev v ameriškem tisku ob koncu vietnamske vojne. Grenak je občutek poraza, dokončnega in brez priziva, ki veje iz njih. In celo prvega vojaškega v vsej ameriški zgodovini.

»Kot ameriški domoljub moram z žalostjo zapisati, da je vietnamski polom, s katerekoli strani ga že ogledujemo, napravil iz naše dežele potapljaljočo se ladjo... Kdo se bo še z zaupanjem obračal na nas?«

»Ali Ford res misli, da bo postal velik predsednik?... Spoznati veli moral, da je zdaj konec sanj, da so se začeli hudi časi in da se ne bomo rešili težav, dokler znova ne ocenimo svetovnih razmer, ki v njih živimo, dokler ne spoznamo možnosti, ki so odprte, ter napravimo tudi nekaj trdnih odločitev... Udariti bo moral po mizi sicer bo hudo...«

»Edini jezik, ki ga razumejo komunisti, je, da ne dovolimo nikakršnega popuščanja. Ali bomo čakali, da bo padla vsa Azija pod srpom ni kladivom? Ali se zavedamo, kaj bo temu sledilo?«

»Dim v Indokini je razkazil in pokazala se je grenka resnica: Amerika je izgubila vojno! Naj analiziramo, kakor hočemo, to je bila

res vojna, izgubili smo jo, komunisti pa so zmagali...«

»In potem je prišla afera z ladjo »Mayaguez«, ko so pokazali svetu, da še imajo zobek.«

Pisali pa so tudi tolažilne komentarje, da so ZDA vojno pač »izgubile«, sicer pa »niso edini veliki narod, ki ima nakake«. »Tudi Kitajci in Rusi so izgubili boj v Indoneziji, Angleži so bili kdaj premagani, pa vendar.« Največje tolovadno spretnost pa je pokazal komentator Chicago Tribune, ki je v članku »Vietnam je bila velika zmaga«, zapisal med drugim tudi, da »smo vojno izgubili«, pa ne zato, ker bi bil sovražnik boljši bojevnik ali boljši človek, ampak ker se je — ameriško ljudstvo tako odločilo in naročilo kongresu, naj prepove vsako nadaljnje vmešavanje. »Ne vem za noben dogodek iz človeški zgodovini, da bi ljudstvo tako močno zahtevalo konec neke neumne vojne...« pravi »Vietnam je bila zla, krvava in ostudna epizoda. Toda naše ljudstvo je ukazalo vladi, naj jo konča. Vlado je v to prisililo in v tem je velikanska zmaga ameriškega ljudstva...«

Seveda bi bil rad zdaj vsak pameten. Zdjaj že upokojeni admiral Elmo R. Zumwalt je npr. dejal na univerzi v Severni Karolini, da »ZDA niso imele kaj iskati v Vietnamu in ni bilo nobenega vzroka za vmešavanje«. Skratka, vietnamska vojna je bila napaka. Takih izjav je objavljenih kar precej. To je spodbudilo znanega satirika Arta

Buchwaida, da je v kozeriji »Dobri Američani hudo osvrknili vse take in njim podobne.

»S komerkoli zdaj govoriš v Washingtonu, ki je imel kaj besede pred 15 leti, je bil že takrat prepričan, da je vmešavanje zgrešeno in da je bil že takrat proti temu, pripoveduje Buchwald. Poglejmo odloček:

»Veste, vedno sem bil proti vojni.« je pravil svetovalec Kennedyjeve administracije, dan po koncu vojne.

»Oh,« sem dejal. »Mislim sem, da ste se vrnili nazaj.« On pa: »Zasebno sem bil proti njej. Delal sem za kulisami, da bi se je rešili. Ne verjamete? Vprašajte moje ženo!« In še: član Johnsonovega odbora državne varnosti: »Ali ste videli, kako sem imel prav?« Uradnik CIA: »Vesel sem, da smo se izvlekli, CIA je vedela že od vsega začetka, da je stvar brezupna. Vojska nas je potiskala vanjo...«

Letalski polkovnik: »Zmerna, smo vedeli, da z bombardiranjem ne bomo nikoli dosegli, pa nas nihče ni hotel poslušati.«

In Buchwald tako naprej. Pa še ena tolažilna. Je otipiljejša: »Povprečen Američan morda misli, da pomeni padeč Saigona veliko katastrofo. Toda spomnite se — pisejo — kaj se je tisti dan zgodilo na ameriških borzah! Akcije so poskočile za 15 odstotkov.

Vlado Jarc

Kitajsko in ameriško stališče

Na Vzhodu nekaj novega

Skupna prizadevanja na indokitajskem območju

Poseben Tanjugov zapis za »Delo«

PEKING, maja — Lahko bi dejali, če gledamo na dogodke iz Pekinga, da se prvič, odkar so se ZDA žele vmešavati v Indokino, kitajsko in ameriško stališče o tem delu sveta v našem imenu. Henry Kissinger je po epilogu v Vietnamu izjavil, da je bilo napak, ker so se ZDA tam sploh vmešavale, tako pa je bilo in ostalo tudi kitajsko in seveda ne le kitajsko stališče. Razlika je v tem, da je Kitajsko tako govorilo od vsega začetka ameriške intervencije, ZDA pa so to spoznale, oziroma uradno in javno sprejele šele na koncu dolge poti, ki je trajala 57.000 življenj ameriških vojakov in po nekaterih zadnjih ocenah približno 400 milijard dolarjev.

vsega začetka pomagala, ne domišlja pa si, da bi ji to samodejno zagotavljalo kakse posebne privilegije v obeh državah, ki sta med drugim deležni pomoči tudi od drugod.

Sihanuk in »rdeči Khmerie«

Poleg takega kitajskega gledanja na spremenjeno indokitajsko politično panoramo pa zbuja tudi opazljivi opazovalci pozornost dve skupini vprašanih. Prva je ustališa razmere v Kambodži in Južnem Vietnamu (v zadnjem času tudi v Laosu, kjer je prišlo do merjenja sil v koalicijski vladi v prid bolj nacionalno in napredno usmerjenih). Druga skupina vprašanih je v vpliv, ki ga lahko imajo indokitajski dogodki na nadaljnje procese v azijskih relacijah.

Novice o Kambodži so za zdaj zelo skope, šef države princ Sihanuk, ki je vseh pet let, kolikor časa so trajali boji v njegovi državi, preživel na Kitajskem, pa je se vedno v Peking, čeprav so na nedavnem izrednem nacionalnem kongresu v Phnom Penhu potrdili njegov najvišji položaj. Med kambojsko vojno so si Sihanuk in rdeči Khmeri nekako razdelili vloge. Rdeči Khmeri oziroma narodnoosvobodilne sile so se bojevali na »vročih fronti« v domovini, Sihanuk pa se je bojeval za mednarodni položaj Kambodže in se spopadal z neobjektivnim delom svetovnega tiska.

Sihanuk je v veliki meri pripomogel k temu — in pri tem zastavljal avtoriteto šefa države za mnoge drobne in velike depeše, poslanice in intervjuje — da je resnica o kambojskem vojni prodrila v svet. Povsem sooč, kaj pri tem ni vodilo vprašanje lastne politične prihodnosti, saj je nekoli tudi sam dejal, da je od rdečih Khmerov zahteval edino to, da preneha iz Kambodže »ameriške napadalec« in njihove hlapce. Njegov življenjski sen se je z zmagom narodnih sil izpolnil, kot je izjavil v eni od svojih depeš: Kambodža je spet postala neodvisna in neuvrščena.

Kaže, da in takšnih relacijah treba iskati odgovor na vprašanje o Sihanukovi prihodnji vlogi v Kambodži ali bolj rečeno zunaj Kambodže, saj je po svoji osebni orientaciji bolj naginjen k zunanji politiki, oziroma zastopanju Kambodže v svetu in na med-

narodnih srečanjih kot šef države, a tistim, ki so se bojevali na bojnih položih, je prepustil, da upravljajo Kambodžo.

Vietnamski referendum o enotnosti

Dejstvo je, da se je vojno pustošenje na severu Vietnamu prenehalo prej kot na jugu, da na severu socialistični sistem traja že dolgo in da so se prve generacije kadrov izoblikovale v bolj ali manj mirnem življenju. Na jugu, kjer je zaostalost večja, elementarizma pa je zaslediti je med nekaterimi ljudmi in ne v praksi, je vse nastajalo in se kalilo v boju, ki ga je bilo konec šele prvega majskega dne letos.

Boj vietnamskega ljudstva je bil najbolj zanesljiv referendum, na katerem se je Vietnam izrekel za enotno in neodvisno državo. Prav gotovo pot k ponovni državi ni vprašanje, ki bi ga lahko uredili čez noč, temveč proces, ki bo trajal daljši ali krajši čas. V celoti gledano so obstoječe stranke (vietnamska delavska partija) in enega političnega, enaki pogledi na zunanjo politiko, kroženje kadrov s severa na jug, pomešanost borcev, cirkulacija ljudi, tiska, dejstvo, da gre za en narod, osnovna nacionalna politična fiziognomija in filozofija, ki temelji na šest let starem testamentu skupnega legendarnega voditelja Ho Si Minha, pravzaprav znamenja, da je Vietnam že z osvoboditvijo postal en sam, ne glede na razlike, ki obstajajo in ki jih bo še precej časa opaziti med severom in jugom.

Treba je omeniti dejstvo, da so bile vojne vietnamskega in kambojskega ljudstva avtentične in prilagojene lastnim razmeram. Naposled daje tudi pečat njihovi politiki — pečat neodvisnosti, saj tridesetletni vietnamski in petletni kambojski boj ni potekal zato, da bi spremenili gospodarja, temveč da bi narodi teh držav postali in ostali gospodarji.

Zmaga osvobodilnega boja Kambodže in Vietnamu ni le lokalnega, temveč veliko širšega — azijskega in tudi svetovnega pomena. V svetovnem merilu ta zmaga pomeni spodbudo vsem tistim, ki se upro politiki sile in boju za pridobitev ali ohranitev neodvisnosti.

Nekaj okoliščin o procesih, ki so se začeli ali ki jih je realno mogoče pričakovati kot posledico takšnega razpletla dogodkov v Indokini, bo to najbolj pokazalo:

— Kaže, da se proces nekakšnega pozitivnega nacionalizma, pravzaprav patriotizma, ki pomeni željo narodov tega območja, da bi živeli neodvisno v okviru svojih državnih meja, začela hitreje razvijati na večjem delu azijskega juga in jugovzhoda. To je zelo pomembna okoliščina, ki nakazuje politično ravnanje vrste držav tega dela sveta v prihodnje.

Okrepljene pozicije neuvrščenosti

— Notranja enotnost v državah tega območja je vse pogostejša in na dnevnem redu kot izraz spoznanja, da je v tem njihova moč in da se bodo le tako uprli pritisku od zunaj. Tako je odpadel eden od razlogov notranje-ga nemira v nekaterih državah tega območja, obenem pa tudi eden od najpogostejših izgovorov za tujo intervencijo.

— Politika neuvrščenosti dobiva z Južnim Vietnamom in Kambodžo nova aktivna in pomembna člena, z njuno zmago pa se neuvrščenost na širšem azijskem območju še utruje in uveljavlja kot osnovno gibalno nacionalno neovisnost. Slišati je tudi, da se Ferdinand Marcos skuša potopiti, sporazumom in čim manj boleče rešiti iz duševnega ameriškega objema in se najbrž počasi otrestiti tudi sporazuma o varnosti, po katerem imajo ZDA na Filipinih 10.000 vojakov.

Tajsa je že napovedala umik ameriških vojakov do konca junija, v letu dni pa naj bi se povsem umaknilo 7500 vojakov, malo manj kot tretjina množ v štirih ameriških oporiščah v tej državi. Avstralska, nekdanja ameriška partnerka v Vietnamu, zdaj pravi, da osvoboditev Vietnamu ni izguba Vietnamca, temveč izguba za politiko tuje intervencije, ki je bila vnaprej obsojena na propad. Podobno razmišlja tudi Nova Zelandija, a Malezija, Singapur in Indonezija, ki skupaj s Tajsko in Filipini sestavljajo združene narode jugovzhodne Azije (ASEAN), bi hoteli na temeljih politike neodvisnosti in ločene identitete nacionalne biti razširili to združenje s Kambodžo. Severnim in Južnim Vietnamom, Birmom in še nekaterimi drugimi državami.

Če širše gledamo na vse azijsko območje, je očitno, da dozoreva spoznanje, kako nevarno je, če se eden od režimov opira na ameriško vojaško silo kot na pogoj za lastni obstoj.

Seulski in tajpeški anahronizem

— Iz takega pozitivnega mozaike sta se izluščili dve »državi«: Južna Koreja in Tajvan. V Južni Koreji je 38.000 ameriških vojakov in pomembna letalska oporišča, z ZDA pa jo veže obrambni pakt. Vprašanje splošne ameriške politike v Aziji pa je, kaj % dolarji podpirala majavski Park Chung Hi, in Seulu ali pa se bo uklonila stvarnost — da se bo Koreja prej ali slej vsekakor združila. Kitajska je za mirno združenje Koreje,

kar je prejšnji mesec tudi povedala predsednik LDR Koreje Kim Il Sung in podprla njegove predloge v tej smeri. Za zdaj sicer še ne kaže, da je pred vrati neposredna združenje Koreje, indokitajski dogodki pa so okoliščina, ki lahko ta proces pospeši. Na širšem svetovnem področju si bo LDR Koreja zagotovila podporo za tak korak, zlasti med neuvrščenimi, v katerih družini bi rada prišla, kar je nova okoliščina, ki govori v prid vitalnosti te politike tako v ugodnosti kot v neugodnih mednarodnih razmerah.

Vprašanje juga Koreje je povezano z Japoniko, ki po vsem sodeči menim, da je to tudi eno od gibalnih njene varnosti hkrati z ameriško navzočnostjo na Okinavi. Zato je ameriško dezangaziranje na korejskem jugu povezano tudi z »japonskim dejavnikom« in pritiskom na ZDA, da še naprej ostanejo tam, k čemur je treba pristeti tudi ključ na pomoč gnilega seuliškega režima, naj jih Amerika v nobenem primeru ne zapusti.

Tajvan, na katerem je 4500 ameriških vojakov — simbolizira številno, a dovolj veliko, da simbolizira ameriško navzočnost in pripravljenost obraniti ga na temelju pakta o varnosti — je najbolj izjemno od vseh vprašanih na tem območju.

Tajvan pomeni obremenitev za kitajsko-ameriške odnose. Kitajska ne želi razburiti ZDA, zlasti ne v tem trenutku, ko Amerika rešata samo sebe, a nedvomno bo danes ali jutri — najraje po mirni poti, kar pa ni odvisno od nje — osvobodila Tajvan. Kaže, da Kitajska ne bo privolila v nikakršen kompromis o načelnih stališčih, kar zadeva Tajvan, a ne mudi se ji preveč, saj je v Aziji čas očitno tisti dejavnik, ki je v prid njej in ne Ameriki.

Kaže, da se ena od okoliščin prispeva k temu, da se Kitajski ne mudi: Kitajska ne želi, da bi se ZDA enkrat umaknile. Sklepanje Kitajske bodisi da temelji na dejstvih ali zgolj na propandandni, da se zdi, da Kitajska še nima kakih posebno trdnih vezi z več deset državami. ZSSR lahko okrepila svoj svetovni položaj, zlasti v Aziji, in hkrati zvelačala lastni vpliv, kar bi lahko porušilo ravnotežje med silami.

— Indokitajski dogodki so že pripomogli k temu, da sta postala nekako zastarela dva vzhodna pakta: ten koncu sveta: SEATO (sporazum držav jugovzhodne Azije) z ameriškim partnerstvom) in ANZUS (Avstralska, Nova Zelandija in ZDA).

— Z uspehi narodov Kambodže in Južnega Vietnamu se je končalo žalostno, a za ta naroda slavno poglavje. Res pa je, da se je pri vprašanju Vietnamu in Kambodže tako ali drugače, v večji ali manjši meri konfrontiralo na desetine držav po svetu, tudi tiste, ki imajo veliko vlogo v svetovni zadevi: še zlasti azijske države. To je bila splošna polarizacija »za« ali »proti«, ki je, ko se je končala vojna v Južnem Vietnamu in Kambodži, nehala veljati in obstajati. Slišati je še odločne glasove, da je potrebno dvostransko in regionalno sodelovanje, ki je omenjeno razmišljanje o priključitvi novoosvojenih držav v ASEAN.

Vietnamski in kambojski dogodki so velikega pomena za mir, ne le zaradi tega, ker je bila na teh poligonih poražena politika nasilja, temveč tudi

zato, ker nastajajo zdaj, ko ni več konfrontacije, ugodni pogoji za ureditev miru. Seveda pa še vedno ostaja odprto vprašanje, s koliko hladnokrvnosti in realizma bodo v ameriški in v drugih tehtanjih zdajšnja trenda, načrtovali prihodnjo politiko ne le na teh azijskih, temveč tudi drugih poldnevnikih. Od tega bo v precejšnji meri odvisno, ali bo popuščanje napetosti na azijskem jugovzhodu pomenilo zgolj to, da bo napetost na tem območju popustila, hkrati pa se preselila drugam.

Poraz politike tuje intervencije

Sirše gledano, naj bi vse omenjene okoliščine ustvarile pozitivno podobo o nadaljnem razpletu dogodkov na Daljnem vzhodu.

Zato lahko zdajšnji položaj, če ga »lokaliziramo« na bilateralnost, ugodno vpliva tudi na razvoj kitajsko-ameriških odnosov, kar je pomembno za mir na vsem azijskem območju. ZDA žele biti politično navzore v Aziji, pri čemer je Kitajska zanje najpomembnejša, celo za preprečevanje »njevtrnosti Tomazev« v Ameriki, da vojska navzočnost ni več nujno potrebna tako kot nekoli, ko so to počeli, da bi v dobri meri »obdržali Kitajsko«. Gotovo je bil to eden od namenov Nixonovega obiska na Kitajskem februarja 1972, prav glede na neizogibnost postopnega vojaškega dezangaziranja.

Po drugi strani so se kitajske ocene o tem, kako se bo naposled končalo ameriško angaziranje, ocene, ki so se ZDA še večeraj zdele nepreprekljive, pokazale kot pravilne. Če bi lani novembra Henry Kissinger uposteval nasvet premiera Chu En Laja, naj se ZDA dezangazirajo v Kambodži, bi se tam prav gotovo »bolj slavno« končala ameriška avantura. Realno ocenjevajo položaja lahko pri Ameriki ustvariti vtis, da je treba bolj skrbno tehtati besede in dejanja Kitajske, končna normalizacija odnosov med ZDA in Kitajsko pa bo za Ameriko ena od pomembnih okoliščin za njeno prihodnjo azijsko politiko.

Ameriški odnosi s Kitajsko so kljub temu, da med državama ni formalnih diplomatskih odnosov in kljub nezadovoljivo počasnemu napredovanju, boljše kot z vrsto azijskih držav. Tako bo Kitajska, morda še bolj po vsem, kar se je na tem koncu sveta zgodilo, ostala oziroma postala eden od zelo pomembnih dejavnikov ameriške zunanje politike, zlasti azijske. K temu bo dal, kot je pričakovati, posebno spodbudo obisk predsednika Forda v Peking, načelno predviden za november. Zadnji dogodki so še zvečali pomembnost srečanja predsednika Forda s kitajskimi državniki, saj poleg omenjenih razlogov tudi Ameriki upoštevajo možen debalans (o lastno škodo) razmerja sil v še nerealno zamišljenem velikem trikotniku, zaradi česar ji lahko pride še močnejša spodbuda v odnosih s Kitajsko nad vse prav.

Vsekakor se je na Vzhodu zgodilo nekaj novega, velikega in pomembnega. A je s skupnimi prizadevanji milijonih sil — kar v tem trenutku ni parola — je mogoče ta nekaj spreminiti v pozitiven dejavnik ne le za indokitajsko območje, temveč še precej širše.

Mihajlo Saranović

Realistična izhodišča

Ugodno ozračje

Odnosi in sodelovanje med SFR Jugoslavijo in LR Albanijo

Od našega beogradskega dopisnika

Predsedstvo SR Srbije je minuli teden v okviru vrste pogovorov o odnosih in sodelovanju s sosednjimi državami razpravljalo tudi o odnosih s LR Albanijo. Tanjugovo poročilo s te seje je o teh odnosih posredovalo naslednjo oceno:

»Na splošno gledano je dosežena stopnja jugoslovansko-albanskih odnosov ustvarila ugodno ozračje v odnosih med državama. Nastale so širše možnosti za poglobljanje sodelovanja na vseh področjih, upoštevanje obojestranskih interesov, kar je lahko skupen prispevek k varnosti in neodvisnosti Jugoslavije in Albanije ter k trdnosti miru na Balkanu.«

Nedvomno zbuja takšna splošna ocena, ki temelji na povsem konkretnih kazalcih, zadovoljstvo vseh jugoslovanskih narodov. Ti narodi so se vselej tako kot albanski odločno bojevali za svojo neodvisno socialistično pravo. Zadovoljstvo je še večje, ker pri sodelovanju med sosednjima socialističnima državama ni vselej šlo brez ovir in to sodelovanje tudi ni vselej napredovalo.

Obojestranski interesi

Pri zdajšnjih pozitivnih fazih v odnosih seveda potrjuje položaj in vloga, ki ju imata državi na mednarodnem

prizorišču. Jugoslavija in Albanija predstavljata kot neodvisni državi s svojimi mednarodnim položajem druga za drugo izredno pomembno sosedo, tudi s strateškega stališča. Takšno oceno sta že večkrat podprli prvi osebnosti obeh sosednjih držav — predsednik Tito in Enver Hoxha.

V predvolilnem govoru, ki ga je Hoxha imel v začetku oktobra lani, je pomudil prijateljstvo narodom Jugoslavije in Grčije sklicujoč se na skupno zgodovinsko usodo, ki so jo vselej ogrožili isti sovražniki. Poudaril je, da se narodi in vlade teh držav »ne podrejata diktatu in željam obeh vesilov, temveč vodijo neodvisno in suvereno politiko«. Hoxha je ponudil prijateljstvo, »čeprav se v marsičem ne strinjamo«, in pozval, da »ne smemo dovoliti na ozemlju naših držav ničesar, kar bi lahko tako ali drugače ogrozilo interese dobrega sosedstva«.

Spomladi je tovariš Tito govoril na pristižni univerzi in med drugim poudaril naslednje:

»Albanija želi tako kot naša država ohraniti svojo neodvisnost. Na takih temeljih lahko gradimo odnose in poglobljamo sodelovanje. Zdi se mi, da tudi v LR Albaniji to spoznavajo. Prepričan sem, da bo napočil čas, ko bodo tudi v LR Albaniji naposled spoznali, da napadi na nas, kakršnim smo z njihove strani vsi, si sedaj izpostavljeni, škodujejo najglešemu izboljševanju odnosov. Prizadevati si moramo, da bi imeli dobre odnose z Albanijo na temelju že znanih načel vzajemnega spoštovanja in nevmешavanja v notranje zade-

ve. Sodelovati moramo povsod, kjer so za to možnosti. Jugoslavija in Albanija sta izrednega pomena za stabilnost na Balkanu. Če bi se Jugoslavija in Albanija spustili v medsebojne razprtije, bi se poskušali vmešavati mnogi... Naši skupni interesi so tako veliki... prepričan sem, da to spoznavajo tudi albanski voditelji — da bomo kljub vsemu naše odnose poglobljali v obojestransko korist.«

Nagla rast blagovne menjave

Na podlagi načelnega stališča, ki ga vsebuje tudi omenjeni govor predsednika Tita in po katerem »je treba sodelovati v vsem, v čemer lahko sodelujemo«, in Jugoslavija nikoli niso bile vztrajala pri razvijanju obliki medsebojnih zvez, za katere ni bilo izraženo obojestransko zanimanje. Zato so rezultati na raznih področjih sodelovanja še danes precej različni. Natančneje rečeno, na nekaterih področjih se je sodelovanje hitreje in bolj vsestransko razvijalo kot na drugih.

Treba je reči, da smo najmanj napredovali v razvijanju političnega sodelovanja, vendar ne zato, ker pobud ne bi bilo z naše strani. Toda na to nismo nikoli gledali kot na pogoj za razvijanje drugih oblik stikov.

Kljub temu pa smo navezali prve, vse prej kot nepomembne politične stike. Casopisni kronisti lahko zapišejo, da sta se zunanja ministra obeh držav že sestala, pa čeprav samo v OZN. Javnosti vsebina pogovora ni znana,

endar je mogoče domnevati, da se je med drugim nanašal tudi na dvostranske stike in na iskanje možnosti za odpravo nekaterih stvari, ki ovirajo njihov nadaljnji razvoj. Prav tako ni nepomembno, da je prišlo do pogovorov med predsednikom izvršnega sveta SAP Kosova in SR Črne gore s podpredsednikom albanske vlade.

Eno od področij sodelovanja, na katerem ni bilo zadnjih čas nikakršnih omejitev in na katerem dosegamo zelo hiter razvoj, je blagovna menjava. Lahko bi celo rekli, da naša blagovna menjava v zadnjih letih najhitreje narašča prav z Albanijo. O tem najzgovorneje pričajo same številke: pred 10 leti je obseg blagovne menjave znašal komaj nekaj milijonov dolarjev, pred petimi leti 5 milijonov, leta 1972 12 milijonov, lani pa že 40 milijonov dolarjev. Mimo blagovne liste so bile lani sklenjene pogodbe, po katerih bomo izvozili v Albanijo 15.000 televizorjev, 10.000 hladilnikov, 170 tovornjakov in nekaj drugih proizvodov strojearne industrije.

Po nekaterih svetovnih ocenah obsega zunanjetrgovinske menjave sosedne Albanije (ki jih je treba sprejemati z določeni pridržki) smo bili lani v tej menjava izdelani približno z 10 odstotki. Na podlagi istih ocen zavzema Jugoslavija drugo mesto med albanskimi zunanjetrgovinskimi partnerji, se pravi, da je takoj za LR Kitajsko. Med našimi republikami je v te izvozno-uvozne kupčije najbolj vključeno gospodarstvo SR Srbije: računamo, da je lani delež te republike znašal okoli 48 odstotkov.

Poseben prispevek Kosova

Precejšnje uspehe smo dosegli tudi na področju kulturnega in znanstvenega sodelovanja. O tem je pisalo Delo v sodelovanju v začetku tega leta. Izmenjava znanstvenih kadrov priznanske in transke univerze je že ustaljena praksa. V Pristino prihaja nekaj deset tiranskih univerzitetnih predavateljev predavat študentom vrsto strokovnih predmetov — na medicinski, tehniški in nekaterih drugih fakultetah. V zadnjem času si zlasti pristinska univerza prizadeva, da bi k sodelovanju pritegnili tudi druga univerzitetna središča, ki naj bi v Tirano pošiljala svoje profesorje, da bi tam predavali. Razvijali smo tudi izmenjavo gostovanj kulturnoumetniških društev in gledališč ter sodelo-

vanje v založniški dejavnosti med Pristino in Tirano.

Zgled Jugoslavije in Albanije ponovno potrjuje, da so lahko narodne manjšine, kadar nevarno razvijajo vse svoje nacionalne vrednote in posebnosti, nenadomestljiv most za meddržavno sodelovanje, ne pa jabolko spora. SAP Kosovo je kot konstitutivni element federacije težno prispevala k dosedanjemu razvoju jugoslovansko-albanskih odnosov.

SAP Kosovo je kot del Jugoslavije, ki se je prvi najneopredelneje zavezal za sodelovanje in zbliževanje z Albanijo, izhajala iz enotnih načel naše neuvrščene zunanje politike. To pa pomeni, da je spodbujala in sprejemala tako sodelovanje, ki je v obojestransko korist in ki izvira iz načel spoštovanja ozemeljske celovitosti in neodvisnosti, enakopravnosti in nevmешavanja v notranje zadeve.

Ta načela so že vzdržala preverjanje v praksi. A še več kot to in ne samo v zvezi z Albanijo — načela naše zunanje politike; ki jih je zmeraj dosledno potrjevala praksa, so spodbudno vplivala na okrepitev zaupanja drugih držav v smotrnost, varnost in pomembnost sodelovanja z Jugoslavijo.

Posebno odgovornost in poseben delež v sodelovanju z Albanijo pa ima in bo zmeraj imelo seveda Kosovo, čeprav se bo sodelovanje s časoma, kakor pri nas želimo in verujemo, razširilo z vsemi jugoslovanskimi republikami in pokrajinami, oziroma bo zajelo Albanijo in Jugoslavijo v celoti.

V gospodarski menjavi med državama je delež SAP Kosova še zelo majhen. Popolnoma neupravičeno pa je, da znaša manj kot 2 odstotka. Sestavljalci blagovnih list bodo morali dati kosovski gospodarstvu večji vlogo, saj jo spričo današnjih povečanih možnosti tudi zaslužijo. Takšno zahtevo smo nedavno slišali v pogovoru z osebnostmi, ki se v pokrajinskem izvršnem svetu ukvarjajo z vprašanjem mednarodnega sodelovanja.

Perspektive

Celotni jugoslovansko-albanski odnos se bodo gotovo še izboljševali, čeprav brez spektakularnih potez v meddržavnih političnih odnosih, ki jih že doslej ni bilo in ki jih tudi odslej

ni ne realno ne primerno pričakovati. Takšna ocena razvoja izhaja iz realističnega izhodišča, na katero se opirajo že doseženi rezultati. V blagovni izmenjavi lahko na primer že leto pričakujemo rekordno vrednost okrog 60 milijonov dolarjev, to pa se objektivno približuje maksimalnim možnostim in interesu obeh gospodarstev.

Jugoslavija je večji uvoznik albanske kromove rude in bitumena. Računajo, da bo tudi v prihodnje na ta dva proizvoda prisila tretjina naših skupnih narodov. Še naprej bomo uvažali tudi električno energijo za 4 leta 1972 je uvažamo približno tri milijone dolarjev letno. Med večjimi uvoznimi postavkami bodo bakrena žica, gradbeni material, marmor, tobačne ter kemijski pridelki in živila. Izvažati pa bomo še naprej predvsem raznovrsten reprodukcijski material, blago za široko porabo ter stroje in opremo.

V dobro poučenih beogradskih političnih krogih je slišati nekatere kritične pripombe na račun naših subjektov, vključenih na račun naših, včasih prepričanih, zagotovitev. Nekateri poudarjajo, da je Albanija na nekaterih področjih še vedno v začetku zanimanja za začetek pogovorov o možnostih za povezavo med svojimi železniškimi in železniško progno Beograd-Bar, jugoslovanske železnice pa na to povabilo še niso odgovorile. Pri nekaterih naših organizacijah je tu pa tam čuti tudi managersko ravnanje, podcenjevanje partnerjev ter neupravičene in nerealne ambicije (na primer želje, da bi odprli trgovsko zastopstvo ipd.). Toda zaradi pravočasnih opozoril takšni odkloni od uveljavljenih norm niso imeli hujših posledic in so jih hitro odpravili.

Sodeč po vseh sedanjih znamenjih, je mogoče reči, da ne le Jugoslavija, temveč tudi neodvisna in socialistična Albanija pripisuje dobrim sosedskim odnosom in širšem sodelovanju čedalje večji pomen. Pa čeprav našo javnost kdaj pa kdaj presenetijo kastavci v tiranskih časih, v katerem je iz nejasnih pobud naslikana izkvrnjenost in neresnična podoba naše države stvarnosti.

Resnici na ljubo je treba dodati, da je bilo tudi takšnih sestavkov prejšnja leta veliko več kot v zadnjem času, njihovo število pa se je zlasti zmanjšalo po nevyorskem srečanju med zunanjsima ministroma obeh držav.

Slobodan Vukmirović

Berlin, Berlin (2)

Mala Stephanie

Zgodba o čokoladi in pa o tem, kako je napočila svoboda

Zahodni Berlin, maja — Lastnica penziona, v katerem prenočujem, ni kakšna bogata gospa, s sobami in z zajtrki se komaj za silo prebija skozi dražnjo in konkurenco. Ves dan vozi mlada gospa sesalec za prah iz sobe v sobo, pod nogami pa se ji mola še tanko bitjece v progasti majici, nemirno kakor Pika Nogačička, ki pogreša le živga konja. Vso drugo ropotijo ima v svojem čudovitem brlogu ta mala Stephanie, njena deklica, ki jo mama včasih pokliče tudi s českimi naglasom: Stefánko! Sami sebe imata in nikogar drugega, zato deklica govori kakor odrasla, čeprav še ne hoditi v šolo. Sonce na njenih risbah je zmeraj polovično in visoko, visoko v desnem kotu, kakor je tudi v resnici, saj ga vidi le skozi visoko okno in zmeraj samo opoldne. Gospa je razgledana in pozna čudo teatrijskih ljudi, o katerih se meni niti ne sanja, zato nimata prave snovi za pogovor, kar pa ne moti njenega malega klovanca, ki je zadovoljen z usakršno publiko, samo da je.

To že, drugače pa me mala Stephanie ne mara. Zamerila sem se ji zaradi čokolade. Stephanie zna biti ne samo trmasta, ampak tudi jezovita. Najbolj takrat, kadar bi se menil ljubilo brati ali gledati, njej pa se zdi, da so si sirača dolgočasni. Desetkrat pride pogledat, kaj je novega pri meni, dasi se za njo od daleč slisi mamino svarilo: Stephanie, greš hitro sem! Stephanie gre ali pa ne gre, vsekakor se kmalu vrne. Poskuša z resno predstavo, zdaj je manekenka v maminih svilenih obleki in si sposodi moje turške copate, ki jih ima že ves čas na pikli. Nato pleše a la Isadora Duncan. In se od samega smeja vrže še po tleh, se valja, dokler se ne spomni: »Vsi imajo čokolado,« mi jokavo oponese, »tudi ti jo imaš, pa ne daš.« Kuja se in protestniško odide. Samo toliko še enkrat odskrne vrata, da mi zaluča copate na sredo sobe. Naslednji dan, ko hodim po mestu, ji nakupim čokolado vseh vrst, da bo mir, toda ko se proti večeru vrnem v penziona, Stephanie naslašče pogledati iz svoje sobe. Prav, pa nič. Berem, prisluškujem, čakam. Tišina. Ta presneto čokolada, navsezadnje me je vrgla iz tira. Raztresena sem, da sploh ne vem, kaj berem.

V tem premlinjanem, kaj let je že minilo od tiste druge čokolade, amerikalke. Saj je vse skupaj ništr, pa vseeno. Človek doživlja toliko velikih stvari, pa jih v leti pozabi, kakšne drobne slike pa se mu trdovratno zapisijo v spomin za vse življenje. Ne

da bi se ji ravno kar naprej spominjal, tega ne, toda na lepem se mu spet pojavijo pred očmi, prebujene in kakor sveže ostro začrtane. Tako tudi tista čokolada.

Zadnji dan vojne

Seveda je že trideset let minilo od tedaj, natanko trideset, čeprav bi še lani prisegla, da jih mora biti dve desetletji. Zares sem se začudila, ko se je začelo govoriti o naših prazničnih 30-letnicah! Kam neki so zdrvela ta leta. Deset sem jih preprosto pozabila pršeti, izgubila sem jih, in nekaj časa me je žalostno mletelo, katerih deset je bilo to, da sem jih tako zlahka in mirno pozabila, sama v sebi, seveda, ne na sebi. No, katerih? Ne vem, ja, in ne vem, če je dobro tako živeti.

Torej konec aprila je bilo, pred tridesetimi leti, ko so naš lager evakuirali. Pravim lager, čeprav se lepše reče taborišče, vendar pa lager ni bil lep in vedno smo ga imenovali lager. Se pravi, koncentracijski lager in s tem je vse povedano. Dolge kolone so krevsle po meklenburških cestah v neznanu, zakaj iz Berlina je prišel ukaz, da se mora lager izprazniti, preden pridejo Rusi. Rusi so bili že čisto blizu, slišati je bilo grmenje topov. Ukazili so prihajali že od zime in čeprav so bili strogo tajni, se je najprej bliskovito raznesla strašna novica, da nas kamijo esesovski vrhovi z barakami vred v zrak. Mirzlično so delovali naši anti fašistični komiteji. Potem so aprila začele iz lagra odhajati posamezne skupine. Kam, v plin? Po nekaj dneh negotovosti se je zvedelo, da na vlak, čeprav vlakovi ni bilo nikjer. Odpuščali so Nemke. Po Skandinavke je prišel Rdeči križ. Odšlo so tudi Francozinje. Prišli so paketi amerikalkega Rdečega križa. Kar nas je ostalo, smo šle na pot peš, vendar zastražene, v dolgih kolonah. Kam nas ženejo? Kaj bo s tistimi, ki niso mogle z nami, s 3.000 bolnicami in zdravnicami — jeticami? Kaj nameravajo storiti z nami še v zadnjem hipu onemoglega besa?

Cesta je bila brez kazipotov. Za nami buhne silna eksplozija. Vrže nas po tleh. Z grozo se oziramo v ogenj, je to lager, gorijo naše tovaršnice? (Bilo je le bližnje skladišče eksploziva.) Z grozo smo tekle, los, los! Ko se je cesta odcepila, se je naša žažalstna, nepregledno dolga kolona moralna umakniti v obcestni jarek in po njem proradati dalje. Cesta je bila tu dirkališče pokritih vozov bežečega ruskega prebivalstva. Konji so bili penasti, vozovi so se vsake toliko zagodili, zakaj prednost so imeli vojski.

Vsake toliko so namreč pridrveli vojski oklepniki, kamioni, motorji, divje, če so bežali pred Rusi in živčno hupali, če se vpregle niso dovolj hitro po maknile na rob ceste. »Vojska ima prednost!« so vpili zeleni vojaki, »čivillisti, umaknite se!« Kakšna stiska, gledali so stekleno in samo naprej. Naši prigrajci so ob pogledu nanje tudi izgubljal živce. V jarkih je bilo trnje, voda, uboga raja pa izčrpana. »Loe, los! Goveda, banda, naj vam podkurimo s psi!« Tudi psi so tekli. Tudi esesovski so tekli. Nad plešastim gozdom je dvakrat nizko zakrožilo neznano letalo. Panika.

Spet se je vse ustavilo. Pred nekoro vasjo. Pred nekim ozkim mostom s staro kamnitno ograjo. Ob ograji maha vojak s prometno tablico, samo vojska vozila imajo prednost. Hitro, na kamionih je z belim apnom napisano »NACHI BERLIN«, toda kmetje na vozovih vendarle jokajo. Zeleni frici jih kar povprek in brezobzirno odpravljajo s svojo grmečo pločevino. V bližini se je stresla zemlja. Mogoče je bomba. Topovi grmijo. So res že Angleži?

Frici so odropotali. Zdjaj so se začele nestrne vpregle zaletavati druge v druge. Vsi na mah ne morejo čez most. Vpiti je, zmerjanje. To bo se dolgo trajalo, saj vozovom ni videti konca. Naša kolona v levem jarku tudi ni več strnjena. Zenske so posedle po igličevju, ko so strnjajile tekli v kritje pred letalom. Nekateri že ponujajo zlato za civilno obleko.

Stala sem v jarku pod cesto. Gledala sem rusko žensko na kmečkem vozu, ki je krčevito zategovala vaje. Vsa je bila napeta, blede kot zid, s srščim pogledom, uprim naravnost v most, pred katerim se gneča ni in ni odmotala. Konja sta bila mokra in sta opletala z grivo. Zenska je začela drgati od nečakanosti. Pod obokano jadrinostjo ponjavo, prastaro ponjavo germanskih vozov, je za njenim hrbtom zajokal dojenček. Kako utrujeno, kako lačno je jokal. Pa se ni utegnula ozreti, le zobe je stiskala. Še danes jo vidim kakor živo: štrnasti lasje pod ruto, ostre ličnice, v očeh strah. Dojenček pa je jokal. Na svetu ni nič bolj pretresljivega, kakor je jok lačne otroka. Nisem več prinesla tega joka, nitro sem odvezala culo in vzela iz amerikalkega paketa čokolado in jo pomolila ženski. »Nate, za otroka.« Še pogledala me ni, jaz pa v svoji mladi navnanosti tudi nisem pomislila, da čokolado ne hraniš dojenčka. Hotelo sem stopiti bliže, gor na cesto, misleč, da me ne vidi ali ne doseže. »Gospa, nate.« Pa ni premaknila jednega pogleda, samo preudarno je predela bič iz ene roke v drugo in tako zviska zamahnila s njim, da je svistnilo kakor strela. »Banditi!« je stisnila skozi zobe. Samo to, ampak s kakšnim nepopisnim prezirom. Kar videla sem, kako se je vzdignil visok zid med cesto in jarkom. Da se ve, kdo je kje.

In to je bilo zadnjega dne vojne. Njihove izgubljene vojne.

Obzrla sem se in šla po suhem igličevju daleč proč. Obstala sem pred konjem. Ležal je na boku, z razparanim nabrekli trebuhom, iz katerega so počasi, skoraj neopazno vrela temno vijoličasta, svilenka čreva. Bila so čista in napeta. Ena sama velika zelena muha se je pasla po napeti svilii, se vanjo zahrlala, zahrlala, zdaj zdaj se bo svila razpočila. Stopila sem naokrog k lepi glavi. Oči so mrtvo boljše v nič, solzni strdki so se prilipili na rjavo dlako, gobec pa je visoko razkrivalo rumeno zobovje — kakor da se zadovoljno smeji. Kakor da se orjak smeji žgečkanju sitne muhe. In dojenček, je se zmeraj volkal, daleč daleč. Lačen, sam pod ponjavo. Bila sem obupana.

Tak je bil zadnji dan moje vojne. Nikoli ga ne bom pozabila.

Voiná kaput!

Medtem so se naše ženske, moje prijateljice dogovorile za pobeg. Ko se bo znočilo, se bomo v manjših skupinah splazile proč od kolone in gobje v gozd, kar proti fronti. Zmleline smo se, katera bo šla s katero, in jaz sem se seveda pridružila Mileni, ki mi je bila sestra v lagru, kar je veliko več kot po krvi.

Ze navsezgodaj drugega dne nas je zbudilo žvižganje katjus. Spale smo v travni na goli ravnici, goreči keglji pa so peli in svigali nad našimi glavami. Ni bilo preveč prijetno, strahno pa tudi ne. Končno smo bile svobodne in osvobodile smo se same! Kakšen veličasten občutek!

Potem je zavladala gluha tišina. Prišle smo v drug pa v tretji gozd, kjer so si ljudje pripravljali zajtrk pred svojimi zemljankami. Skubili so bend kokos, kakor da so na počitnicah. Vendar pa so imeli pri roki tudi bele zastave. Delali so se, kakor da nas ne opazijo, me pa jih tudi nisimo motile. Počivala smo na robu gozda, zakaj v daljavi se je vijugala bela cesta.

Kakala sem, kdaj se bodo po njej začeli valiti težki tanki. Kdaj bodo zahrumela letala. Čez dolgo se je na obzorju le nekaj premaknilo, najprej kakor pika, potem kakor temna progga. Končilo so klamali pred vozički, ob njih so utrujeno stopali vojaki. To, da je fronta? Iznenada se je iz goščavje vzvil vojak v rjavem usnjenem plašču in z brozstrelko pred seboj. Za njim pa dva spremeljavalca v rubaškah. Prebivalci zemljank so urno vzdignili bele praporce, ženske so se poskrile.

Vojak v usnjenem plašču jim je nekaj mirno odgovoril. Potem se je približal naši skupnici. »Jugoslovance,« smo rekile.

»Jugoslavke? Voiná kaput!« Začel nam je trgati lagerske številke z rokavov. Me pa smo se prestrašeno branile. To je naša legitimacija, smo ga počile, druge nimamo. On pa se ni dal ugnati, češ zdaj, dekleta, Jugoslavke, ste v svobodni deželi, pri nas ni sužnje. Jugoslavija — Tito, nas je pozdravil, in prijateljski Sovjetski sovjuz! Bil je zares prisrčen. V vasi, kamor nas je odpeljal, pa smo si le poiskale krpicice v barvah naše zastave in se najprej posvetile temu šiviljskemu opravku na rokavih. Tudi svoboda rača ve, kdo pravzaprav si. Horo-so?

Citat iz vzhodnonemške knjige Zenske v Ravensbrücku, 1960: »... 20.000 jetnic so esesovci nagнали v meklenburške gozdove. Kakšna procesija bede, procesija sestradinj okostnjakov v umazanih čunja! Le mukoma so se vplele naprej, esesovci pa so jih tepli in zmerjali. Ustrelili so vsako, ki ni imela moči in je klecnala. Grmenje sovjetskih topov je prihajalo vedno bliže. Z nočjo se je prvim jetnicam posrečil beg. Druge so še eno noč — zadnjo — tretjale pred nasilno SS, premlazene in lačne. Toda 30. aprila tudi zanje napočila ura svobode. Esesovci so zbežali na vrta na nos pred sovjetsko vojsko. Tako niso mogli več izpolniti zadnjega Himmlerjevega povelja — zgati ravensbrūcke ženske na moške iz KT Sachsenhausen, kakor tudi ti-soče jetnikov iz KT Neuengamme na ladjo in jo potopiti v valovih Vzhodnega morja.«

Epilog

Takšna je bila torej zgodbica s čokolado, stara natanko trideset let. In glejte, kam me je odnesla, ko se je prebudila.

A kaj naj storiš zdaj s to čokolado, ki čaka na malo Stephanie? Eh, vzamem zavitek in ji ga nesem, da bo mir. »Zate,« šepnem in grem. Stephanie pa je očitno že popolnoma pozabila na čokolado in name, zakaj osuplo me gleda in molči.

Ko sem spet v svoji sobi in se počasi napravim v mesto, pa se vrata sunkovito odpro in na prag stoji maj klovn. Prevezno me vpraša: »Veš, kaj si ti?«

»Ne vem, no kaj?« me zanima.

»Ti si stara žena,« mi vrže in čaka.

Pa je ne vprašam, ali je pojedla čokolado, rajši ne.

Olga Ratej

Pogovor z generalnim direktorjem FAO dr. Boermo

Nemoralno, živeti v izobilju

„Na pragu je svet, v katerem ne bi hotel bivati“

Od našega rimskega dopisnika

RIM, maja — Nismo imamo sredstva, s katerimi bi lahko preprečili lakoto na svetu, vsaj v času našega življenja. Samo volja je potrebna.« To reko ubitega ameriškega predsednika ponavlja generalni direktor FAO, svetovne organizacije za prehrano, kadar je govor o absurdni, ki ga pred svet, tisti njegov najbolj razviti del, postavljajo od lakote umirajoči Indijci, prebivalci Kalkute, ki v zgodnjih jutrih kurijo ognje na vratih svojih prebivališč, na obronkih cest.

V presledku med dvema sestankoma odborov FAO — sestanka sta potekala na vladni ravni — je generalni direktor svetovne organizacije sprejel na pogovor (ki je izjema v njegovem načinu dela) tri tuje novinarje, med njimi mene. Do pogovora je prišlo nekaj tednov po naši prvi prošnji, kajti generalni direktor je bil — kot so nas sproti obveščali v tiskovnem uradu FAO — ves čas bodi na službenih potovanjih bodi na zasedanjih odborov.

Dr. Addeke Boerma (Nizozemec, 1912) je za »Delo« podal oceno sedanjega stanja v svetu, spregovoril je o groznih najhujših prihodnostih in slednje tudi o svoji viziji človekovega boja za obstanek. Dr. Boerma vodi FAO od leta 1967, v tem — enem najpomembnejših teles FAO — pa dela že od leta 1948. Pred vojno je delal v nizozemski vladi. Kot nam je med pogovorom dejal, bo letos odšel s tega položaja. Tudi zato sem ga posebej vprašal, kako kot človek s tako velikimi izkušnjami, ki so komajda primerljive, gleda na prihodnost človekovega boja za obstanek.

Ali so razvite države pripravljene nuditi nerazvitim najino pomoč za razvoj njihovi kmetijskij? Bodo povečale svoje finančne prispevke za razvoj nerazvitih? Bodo sprostile trgovin-

ske okove posebej na kmetijskem področju? So izvoznice nafte pripravljene uporabiti del presežkov za pomoč državam v razvoju? So se bogate države pripravljene spopasti z lakoto, ki lahko v juturnjem svetu v eksploziji uniči tudi razviti svet? Vprašanja brez odgovorov si je postavil pred dvema mesecema dr. Boerma v New Delhiju.

DELO: Položaj se zdi to pomlad — kot govore informacije vaših sodelavcev v FAO — boljši, kot ste ga morda sami pričakovali. Poraba žita se je zmanjšala in, kot se govori, obeta letina žita, posebej v Indiji, kjer je eno od žarišč svetovne lakote, letos zelo dobro. Kako komentirate te novice? Kakšno perspektivo dajejo svetu najbližje prihodnosti — če gre za potrjene vesti. In dalje, ali so potemtakem, ob vseh letošnjih domnevnih obeh za dobro letino, akcije FAO še tako nujne, kot jih je terjala svetovna konferenca o prehrani lani v Rimu?

BOERMA: Položaj se je v resnici nekoliko zboljšal. To velja pripisati predvsem temu, da pričakujejo nekateri največje pridelovalke žita — predvsem Združene države Amerike in Kanada — dobro letino. To je eden izmed elementov sedanjega položaja. Pričakuje, da bo letina žita v teh državah za šest do sedem odstotkov večja kot lani. To seveda je vliv optimizem. Toda če gledate v bližjo prihodnost... ali v nedavno preteklost... imeli smo ljudi, ki so umirali v Bangladešu, Etiopiji in drugod...

DELO: Ali se umirajo?

BOERMA: Ne... Takrat, v novembra lani, ko so ljudje še umirali od lakote, smo v Rimu na sestanku FAO spoznali, da bi potrebovali sedem milijonov ton žita, da bi zadovoljili lakotne potrebe najbolj prizadetih oziroma najrevnejših dežel. Že takrat smo rekli, da bo sedem milijonov ton zadosti, toda to, česar sem se bal, je bil

strah pred tem, da bodo to žito kupile države, ki bodo imele denar. Japonska in druge, da pa ne bo šlo v tiste dežele, ki potrebujejo hrano, skratica, da bo zaloga prodana po najvišjih cenah. In zato smo se 29. novembra lani najbolj prizadevali, da bi dežele — izvoznice prihranile dovolj rezerv za to, da bi bilo pomagano najbolj ubožnim deželam. Hkrati smo si prizadevali mobilizirati možnosti za to, da bi te najubožnejše dežele lahko na tak ali drugačen način kupile ali dobile hrano s pomočjo naših organizacij. Dobil smo tudi vpogled v zaloge žita ter nadzor nad prodajo bogatejšim državam. Skratica, mobiliziral smo te zaloge in pomagali Bangladešu in deželam sahelske Afrike. Potem smo izkoristili rezerve monetarnega sklada, ki je dal posojila na daljše roke. Tako so dežele v razvoju lahko kupile, kar je bilo potrebno, in sedaj je zahteva po sedem milijonih ton žita padla na milijon in pol. Do naslednje žetve ni daleč in mislim, da lakote, kakršna je bila na primer v Bangladešu — videl sem jo na lastne oči — v kratkem ne bo.

DELO: Ste bili nedavno v Bangladešu?

BOERMA: Ne, bil sem decembra lani in videl sem, kaj se je dogodilo. Sedaj vendarle lahko rečem, da ljudje, ki ta trenutek — izredno redkim izjemam nikjer na svetu ne umirajo več od lakote. Lahko rečem, da je to pripisati naši popolni akciji in prispevku razvitih dežel ter monetarnega in drugih skladov. Toda prezgodaj je za optimizem, čeprav je ta trenutek problem lakote tako rekoč razrešen. V letošnjem juniju, junij, bodo svetovne zaloge žit nižje, kot so bile kdajkoli doslej. Nikoli niso bile zaloge tako majhne, kot se nam obetajo jutri. Kar je dobro, je to, da nova žetev dobro kaže. Kakorkoli kaže dobro, in to posebej v Indiji. Toda treba je gledati v prihodnje leto. In prezgodaj je reči, da bo tudi prihodnja žetev tako dobra, kot kaže ta. V Indiji je to odvisno od monsunске žetve prihodnjega zimo. In nihče ne ve, ali bo katastrofa. Toda svetovni trg in svetovne cene

so odvisne od položaja v Združenih državah Amerike in Kanade. In če bo proizvodnja večja, bi se cene morda znižale in bi lahko razmišljali o zalogah, o gradnji skladišč itd. Toda po drugi strani se položaj v deželah v razvoju ni izboljšal, nasprotno, stvari gredo na slabše. Predvsem zaradi težav v izvozni politiki dežel v razvoju. Nujno morajo razvite države povečati izvoz iz dežel v razvoju.

Položaj se torej ni izboljšal v tem smislu, da bi sedaj lahko rekli: težave smo pustili za seboj, uresničili smo zeleno revolucijo in sedaj lahko počivamo. Absolutno nobenega razloga ni za počitek. Nasprotno, zelo pozorno moramo spremljati položaj. V novemburu letos, ko bom imel podatke o stanju v Indiji in drugod, bom skical nov posvet, tako kot sem ga lani, da bi videli, kakšen bo položaj. In mislim, da je to nujno. Naposled se bo takrat sestal tudi »svetovni prehranski svet« (World Food Council). Zadovoljen sem, da je ta trenutek položaj ugodnejši. Toda opozarjam, nevarnosti so prav v tem, da se — posebej finančni položaj v Indiji, Bangladešu in še ponekod — ni v zadnjih mesecih zboljšal, ampak se je, nasprotno, močnejše poslabšal.

DELO: Svetovna konferenca, ki je lani potekala v Rimu, si je zastavila tri cilje: najprej program najnujnejše pomoči za dežele, kjer so ljudje od lakote množično umirali, dalje, pripraviti, da bi se dežele uprele prihodnjim lakotam z lastnimi zalogami hrane, ter slednjič, doseči je hotela, da bi bila dana deželam v razvoju finančna pomoč za razvoj njihovega kmetijstva. Ali bi povedali, kako je potekala pomoč za tiste, ki so umirali? Svetovna konferenca je zahtevala, naj gre v sklad za najnujnejše primere 10 milijonov ton žita.

BOERMA: To številko bomo dosegli in to je eden od velikih uspehov svetovne konference o hrani. Nekatero deželo so svoj delež močno povečale.

DELO: In nacionalne zaloge hrane, ki jih je konferenca tako močno priporočala?

BOERMA: Prav sedaj imamo v hiši posvet o prehranski varnosti. To je srečanje na vladni ravni in govorimo prav o zadevi, za katero se zanimamo. V načelu smo se dogovorili, da bodo dežele poskušale zgraditi skladišča in zbrati zaloge in da bo stvar koordiniral FAO. Vsem deželam sveta sem poslal pismo, v katerem sem jim prosil, naj me seznanijo, ali se s stvarjo strinjajo. To je bilo pred dvema mesecema in do danes — sem dobil pozitivne odgovore že iz 43 držav. Samo ena država — Kitajska — je sporočila, da se s to akcijo ne strinja, češ da je v nasprotju z njenimi načeli suverenosti. Ta trenutek tega odgovora še ne morem komentirati. Pozitivni odgovori so prišli iz ZDA, Kanade, vseh držav Evropske gospodarske skupnosti in tudi mnogo dežel v razvoju, ki so tudi osrednji potrošnik zalog. Nekatero so povedale, da bi same zgradile zaloge, toda mnogo jih potrebuje pomoč. Zato so prosile FAO, naj pošlje v njihove dežele ekipe strokovnjakov, da bi z njihimi sodelovali pri načrtovanju zalog. Lani smo poslali štiri ekipe, letos še tri. Vrnile so se s konkretnimi predlogi in ocenami, kaj se lahko naredi, koliko so dežele sposobne prispevati same in koliko finančne pomoči potrebujejo pa tudi, kako jim je potrebna pomoč strokovnjakov, da bi se sami bolje postavili na noge ter začeli več proizvajati. Sam sem bil v nekaterih deželah Afrike in videl, kakšno pomoč potrebujejo: finančno, tehnično, organizacijsko.

DELO: Ali ne menite, da je rešitev problema lakote največkrat v vsaki deželi sami?

BOERMA: Osnovna rešitev je v povečanju proizvodnje in posameznih dežel in zato morajo biti vse akcije osredotočene v pospeševanju proizvodnje. Ni mogoče nadaljevati s prakso, da bi bile dežele v razvoju kar naprej odvisne od zalog v razvitih državah. To povzroča tudi politične od-

visnosti. Tudi zato je bilo na svetovni konferenci predlagano, naj se za dvig proizvodnje hrane v svetu preskrbijo pet milijard dolarjev na leto. Čeže, da bomo v tem uspeli in da bo ta sklad štartal z milijardo dvesto tisoč dolarji.

DELO: Prihodnji mesec se bo v Rimu sestal svetovni svet za prehrano. Kaj pričakujete od tega srečanja?

To bo prvo zasedanje tega sveta in prvo zasedanje poskušale vselej stvari organizirati, določiti naloge. To prvo srečanje (med petdesetimi člani tega sveta je tudi Jugoslavija) se bo ukvarjalo z oceno sedanjega položaja, posebej bomo govorili o umetnih gnojilih. Kot morda veste, se je tudi v tej zvezi stanje izboljšalo.

DELO: Govorijo, da je eden največjih problemov FAO informiranje. To vprašanje se povezuje tudi z odsotnostjo nekaterih velikih držav v delu FAO.

BOERMA: Sedaj urejamo to in upam, da bo steklo. Delamo po priporočilih svetovne konference.

DELO: Kako kot eden najboljših poučihov o svetovnem položaju s prehrano — in iz lastnih izkušenj v delu FAO — ocenjujete prihodnost človekovega boja za obstanek?

BOERMA: »Letos odhajam z vodstvenega položaja v FAO. Za mano bo vseeno ostala lakota. Toda v letih, ko sem bil tu — in ne zato, ker sem bil tu jaz, — se je mnogo spremenilo. Vemo, da smo vsi odgovorni za položaj v svetu, vsi, razvite in nerazvite države. Šel sem skozi razočaranja, o tem ni dvoma, tudi zaradi egoizma bogatih. S tehnične strani problema sem prepričan, da bi lahko proizvajali več hrane. Prepričan sem, da je v razvitih državah lahko še povečati proizvodnjo. Toda težava je v tem, da proizvodnje brčtas ne bo mogoče tako hitro povečevati, kot mislimo, da je potrebno. Minimum je, da se zvišuje za 3,6 odstotka na leto. Tega še nismo dosegli. Potrebo bi bilo veliko več investicij. Upam, da bomo šli na to pot, kajti samo še ena druga možnost je: veliko več lakote in umiranja v deželah v razvoju in posebej v najbolj revnih. In v takem svetu — v letu 2000, kot ga sam slutim — ne bi rad živel. Zdi se mi, da nas tako leto 2000 — leto z drugo alternativo, alternativno lakote in smrti čaka — pa če bi to hoteli ali ne.

DELO: Toda ta ocena je od kraja pesimistična, brezupna...

BOERMA: Še vedno verjamem v občutek ljudi za skupnost. Zavzemamo se za programe kmetijskega sodelovanja med državami. Upam, da bomo lahko preprečili dežele, da se morajo žrtvovati za druge, kajti če se ne bodo, potem se bodo v prihodnosti najbolj revne dežele utone, toda ne moreš utapljati ljudi. Seveda se bodo branili. In mnogi bodo žrtvovali. Toda poudarjam: ni moralno, da danes nekateri žive v izobilju. Preprosto, ob vsem, kar sem videl, to ni moralno.

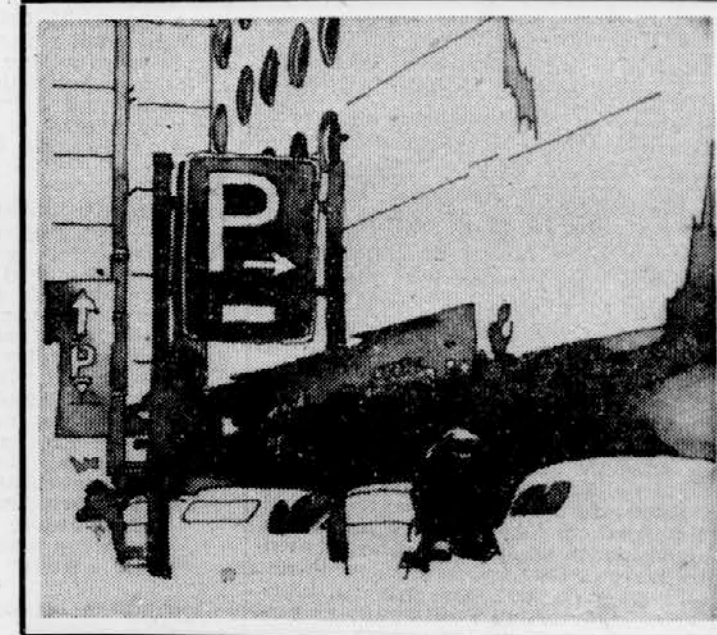
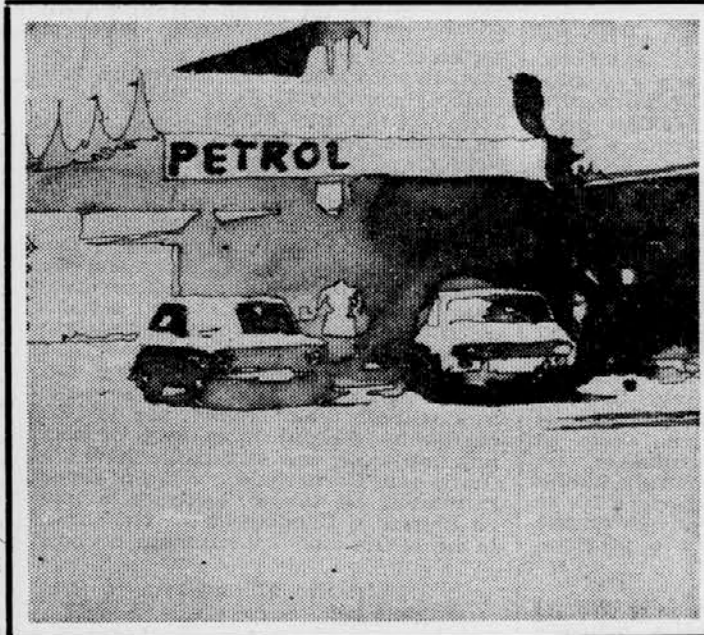
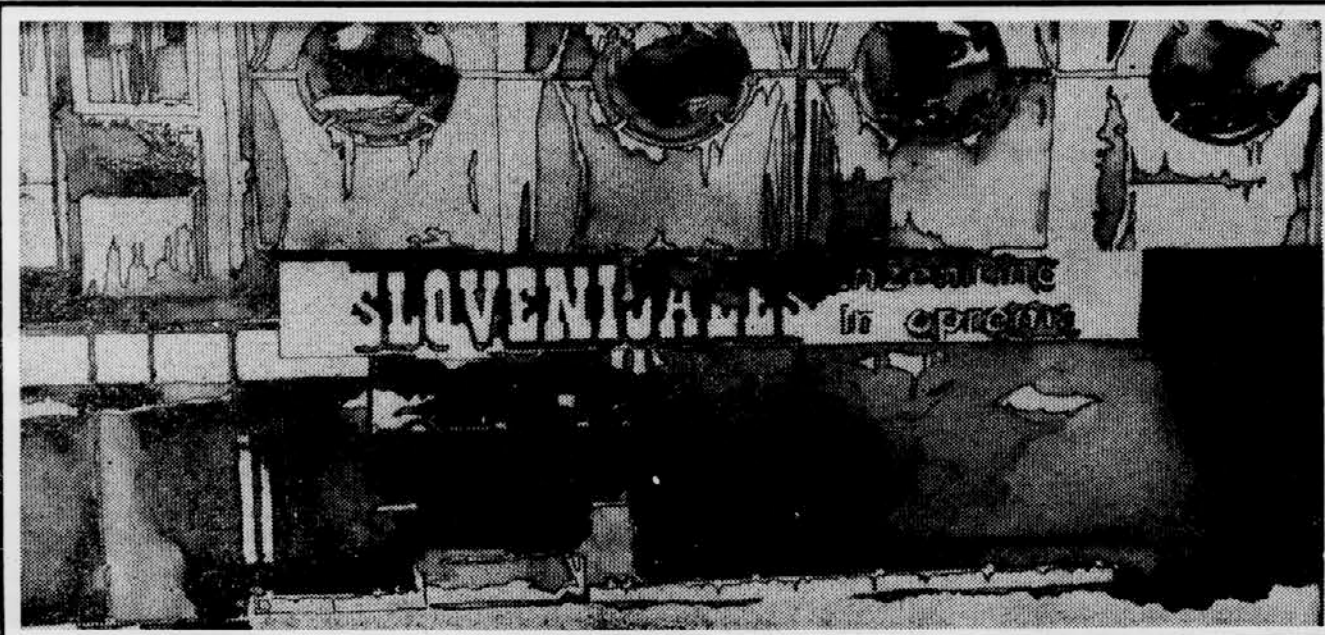
Peter Breščak

NOVENIJALES

NOVO

SLOVENIJALES

TOZD
inženiring in
oprema

Slovenijales, TOZD
Inženiring in oprema,
Ljubljana, Mestni trg 10
je odprl 28. 5. 1975
v Ljubljani, Cigaletova 6
trgovino Slovenijales
oprema in inženiring

V trgovini lahko kupite
in se posvetujete
o različni opremi, ki vam
jo Inženiring nudi
za naslednje objekte:

- hotelske in gostinske
objekte
- upravne zgradbe

- kulturne in vzgojno-
izobraževalne ustanove
- rekreacijske centre
- trgovske lokale
- banke
- bolnišnice in
zdravstvene ustanove

V neposredni bližini
trgovine Slovenijales
lahko parkirate,
garažirate, celo operete
svoje vozilo...

Pred III. memorialom dr. Milana Vidmarja

Vedno vabljuje simultanke

Pri nas so gostovali domala že vsi svetovni prvaki

Tretji memorial dr. Milana Vidmarja je zbral 16 slovitih, zelo znanih, znanih pa tudi neznanih imen, ki jim bo šahovski svet prisluhnil predvsem zaradi udeležbe svetovnega prvaka Anatolija Karpova, ki bo, potem ko so ga v Moskvi slovesno okronali, prišel sedeti za šahovnico. Vendar pa ni veliko zanimanje le za Toljine rezultate s 15 nasprotniki v Portorožu in Ljubljani, marveč bi slovenski ljubitelji šaha mladega šampiona izredno radi povabili v svoje sredine.

Tako je šahovska zveza Slovenije že pred prihodom prvaka dobila na kipe povabil na simultanke. Ni ji preostalo drugega, kot da je naredila prioritarno lestvico in sporočila zainteresiranim, da upa v dobro voljo Karpova in da bo ta pripravil ustrezni vsaj dvem, trem željam. Vse je namreč odvisno od nadaljnjega programa svetovnega prvaka, ki prav gotovo ne bo izgubil časa s simultankami, če ima druge obveznosti.

Simultanka omogoča širokim slojem ljubiteljev šaha, da svoje znanje preverijo v neposrednem spopadu s kakim izmed vrhunskih igralcev. Seveda je zato ta oblika boja zelo priljubljena, še posebej pa, če gre za svetovnega prvaka. Premagati šampiona, pa čeprav v simultanki, to je velika čast za vsakega amaterskega šahista.

Prvi uradni svetovni prvaki Steinitz in igral simultank, ker je bil hrom. Za tak način igranja pa so poleg drugega spomina in znanja nasploh potrebne tudi dobre noge. Njegov naslednik Lasker je bil sicer šahist, ki se je najdlje obdržal na šahovskem prestolu, vendar si je dovoljeval tudi dolgo odmore, v katerih se je posvečal filozofiji in matematiki. Tako mu za simultanke ni ostalo veliko časa, čeprav jih je kar rad igral. V Jugoslaviji je gostoval leta 1924 in odigral štiri simultanke.

Tretji prvak, Kubanec Capablanca je bil velik prijatelj simultank. Odigral jih je okoli 1600. Najbolj znana med njimi je tista iz Clevelanda, v kateri se je hkrati spoprijel kar s 103 nasprotniki in vsej tej množici oddal le en remi.

Po izračunu švicarskega mojstra Groba je Aleksander Aljehin odigral rekordno število simultank — več kot 3500. Imel je tako dober spomin, da je po sklepu lahko obnovil prav vsako partijo od prve do zadnje poteze. Zanimivo je, da je spostoval zamisli neizkušeni in nezreli šahisti, saj si je vsako svežo idejo zapisal in ji v domačih analizah posvetil primerno pozornost. Aljehin je pri nas priredil dve turneji simultank. Prvi je trajala več kot en mesec, od decembra 1930 do januarja 1931, leta 1936 pa je bila krajša. Zelo znana je nesreča, ki se je na prvi turneji pripetila direktorju banjalučke gimnazije. Ko so nastali zapleti, je prvak takoj opazil, da nekaj ni v redu. »Kje pa je moja trdnjava? — je srdito vprašal nasprotnika, in ne da bi počakal na odgovor, porušil pozicijo, tako kot mu dovoljujejo pravila. Prosti direktorja in dokazovanje, da ne ve, kam je zgineła velmojštrva figura, so bili zaman. Šele kasneje se je izkazalo, da je neki gimnazijec ukradel trdnjavo, da bi videl, kako bo šampion ukrepal, oziroma če bo sploh opazil spremembo. Ko je Aljehin leta 1936 spet prišel v Banjaluko, je bil med nasprotniki spet tisti direktor. Takoj, ko ga je ugledal, je takrat že bivši prvak (v tem času mu je naslov odvzel dr. Euwe) vzkliknil: »Aha, vi ste tisti, ki ste mi ukradli trdnjavo.«

Pri Aljehinu ni šlo, tudi če so poskusili z drugačno vrsto prevare. Leta 1935 je na Nizozemskem neki manjši klub povabil mojstra na simultanko in ga poskušal opiti. Aljehin, ki je bil velik prijatelj dobre kapijice, se tej skušnjavi ni mogel upreti. Toda tudi njegovi nasprotniki ne, ki so bili potem, ko se je boj le začel, še bolj pod paro kot Aljehin sam. O tem zgovorno priča rezultat — 30:0 za prvaka.

Dr. Euwe ni bil nikadar šahovski profesionalc in zato simultank ni igral na veliko. Da pa ima tako obilno šahovske propagande v časih, je dokazal tudi letos, ko je kljub 74 letom na turneji po Afriki odigral številne simultanke.

Pri nas so igrali simultanke tudi vsi povojni šampioni od Botvnika, Smislova, Talja, Petrosjana, Spasskega in Fischerja. Da celo Fischerja, ki pa takrat, ko jih je igral, seveda ni bil prvak. Ze kot mladenič se je najraje izmikal taki obliki šahovske igre.

Pozneje, ko je dozorel v kandidata za svetovnega prvaka, ga niso privabile še tako vabljuje denarne ponudbe in je v zadnjih letih odigral vsega tri, štiri simultanke. Ko pa je postal prvak, pa se tako sploh ni dotaknil figur, kaj šele z več nasprotniki na mahu.

Vidmarjev memorial bo zbral 16 igralcev različne šahovske moči, narodnosti, poklicev in kaj še vse drugega, ki pa jim je skupna ena stvar — fair play. Prireditelj so skrbno pazili, da na seznamu udeležencev ni niti enega šahista, ki bi bil že kdaj zašel v težave s sodniki, s sodnikom, kaj šele z gledalci. Češkoslovaški velmojster Hort je celo eden izmed tistih, ki se je aktivno začel bojevati proti nevestitvu na črno-belih kvadratnih poljih. Po njegovih ugotovitvah nekateri velmojstri iz najmlajše garde posnemajo Fischerja v kršnju šahovskega bontona. Razloček je samo v tem, da Fischer dela težave prirediteljem in s tem posredno nasprotniku (kadar sede za šahovnico, potem je pregledav z njim konec), drugi pa neposredno vzemirajo partnerje.

Hort je s tem v zvezi napisal izčrpen članek, v katerem je ostro napadel Browna, češ da se med partijo vrta na stolu, da bi ta škripal, kolikor se le da, potem pa hrupno vstaja in lomasti okoli mize kot slon. Tudi za Meekinga ni našel velikih lepih besed. »Obraz ima vselej tako spačen, da ga je težko pogledati. Če pa je v slabši poziciji, potem škriplje z zobmi, spomni pa se še tudi marsikaj drugega.« je zapisal umirjeni Vlastimil, ki je sicer tudi še sam mlad, 31 let ima, vendar ga mladeniški duh ni nikdar tako priganjal, da ne bi bil vselej vzor pravega velikega igralca.

Velmojster dr. Milan Vidmar, v katerega spomin šahovska zveza Slovenije in zavod za turizem Portorož prirejata turnir, je bil iz tiste stare šole šahovskih vojščakov, ko podobnih sporov za šahovnicami praktično sploh niso poznali. Toda vseeno je zelo odjeknila njegova poteza na možnem mednarodnem turnirju v Londonu 1922. S takratnim svetovnim prvkom Capablancu je prekinil v slabšem položaju in šampion ga je po krajši analizi vprašal, če bo nadaljeval partijo. Vidmar je odgovoril, da bo še premislil, in odšel v sobo k podrobnejši analizi. Kubanec ga

je očitno napačno razumel, in ko je prišla ura nadaljevanja, ga ni bilo. Sodnik je, kot določajo pravila, sprožil v tek njegovo uro in ta je tikala, velmojstra pa od nikoder. Nobena dva ni bilo več, da bo Vidmar dobil celo točko s kontumaco. Tudi pa je Vidmar naredil salomonško potezo: prevrnil je svojega kralja v znak vdaje in to sporočil sodniku. Njegova čast je bila rešena. Ni maral točke, ki bi si jo pridobil brez šahovnice.

Tudi Gligorić je na turnirju kandidatov leta 1959 na Bledu podobno ravnal. S kvaliteto manj je prekinil s Smislovom, analize pa so pokazale, da bivši šampion ne bi smel imeti težkega dela. Kljub vsemu na pozicija le ni bila povsem zgubljena. Naš velmojster je v njej le našel nekaj patii in jih nastavljal nasprotniku. Tega je opoj zmage že tako omamlil, da je igral kar tako, po občutku, in se v trenutku znašel sam pred porazom. Na splošno začudenje je »Gligak« sam predlagal remi, ki ga je Smislov sprejel. Gligorić ni maral na dolgo in široko komentirati svoje poteze. Dejal je samo, da ni maral dobiti zgubljene partije.

Med udeleženci memoriala bi prav pri vsakem lahko našli bolj ali manj podoben primer fair playa. Tako Platinic na državnem prvenstvu ni poskušal izkoristiti pravice, ki so mu jo dajala pravila, in je dovolil Ivkovo, da je nadaljevanje prekinjene partije začel po času, ki je bil napisan na ovojnicah, čeprav je zaradi napačne informacije toliko zamudil, da bi ga v zapletenem položaju zanesljivo premagala ura, če že ne nasprotnik.

Velmojster Portisch, tudi udeleženec memoriala, je v mlajših letih plačal davek neizkušeni velikemu lisjaku Argentincu Najdortu. Bilo je na nekem turnirju v Španiji; v izenačenem položaju se je Madžar pripravljaj, da bo izrekel miroljubno ponudbo. Najdort je to opazil in ga v veliki želji za celo točko prehitel ter mu s plašnim glasom ponudil remi, češ da je opazil sumljivo varianto. Portisch je nasedel. Odbil je ponudbo, šel v oster, toda nekoristen napad in — zgubil. Po koncu partije je po vsej dvorani odmeval Najdortov smeh.

Boris Kutin

Portret tedna

Anatolij Karpov

Ko je Karpov zvedel, da je brez boja postal šahovski kralj, se je te novice prejel razalostil kot pa razveselil. Želel se je spopasti z muhastim Robertom Fischerjem, saj je v priprave za ta dvoboj vložil izredno energijo in napore. Zato na svoje šampionsko žezlo ne gleda kot na dar usode, marveč, globoko prepričan v svoje sposobnosti, kot posledico logičnega razpleta bolj ali manj pričakovanega spleta okoliščin.

Karpov se dobro zaveda, da je svetovni šahovski tabor razdeljen na dva dela, izmed katerih eden veruje v genialnost nekaj čudežnega dečka iz Brooklyna in vidi v novem prvaku samo simbol moči svetovne šahovske federacije. Toda to ga ne moti kdove kaj. Preveč realen je, njegov posluh za tisto, kar se dogaja okoli njega, je preveč izostren, da bi bil pripravljen verjeti v populno podporo ljudstva boginje Caisse.

Ve, da si ga ne bo pridobil z večnečimi besedami, pa vendar izjavlja tudi, da mu Fischer ne bi bil kos. V isti sapi dodaja, da bi bil pač šampion na papirju, če bi z njim zdaj izgubil prijateljski, neuradni dvoboj. Se kot posem govtar mladenič je kritiziral Borisa Spasskega, da je zapravil lovov najboljšega samo zato, ker se je lahkomišelnost uval občutku varnosti in se je za Fischerja pripravil površno, daleč od tega, kot se svetovnemu prvaku in vrhunskemu znanstveniku in raziskovalcu na kvadratnih črno-belih poljih spodobi. Z zelo ostrim, toda v nobenem trenutku predolgim jezikom je oškrbnil Fischerja, še preden si je pridobil pravico izzvati ga. Dejal je, da je prva naloga najboljšega dokazovati prvenstvo. Da je le v nenehnem dokazovanju, potrjevanju kvalitete smisel šampionstva. Vse drugo da je njegova izmalicezna podoba. »In kaj naj rečem o Fischerju, ki v treh letih vladanja ni odigral niti ene javne partije.« se je na glas vprašal in si odgovoril z molkom.

Ki je še trajal diplomatski spor glede dvoboja s Fischerjem, je Karpov objubil, da bo, če bo svetovni prvak, nastopal, kolikor bo le mogel. Zda je to svojo napoved že začel uresničevati. Tretji memorial dr. Milana Vidmarja v Portorožu in Ljubljani bo njegov krstni šampionski nastop, v drugem polletju pa ga čakajo še tri do štiri hude preizkušnje.

Ni dvoma, da bo edina slovenska mednarodna šahovska prireditelj v središču pozornosti svetovne šahovske javnosti, ki bo v konkurenci najboljših Jugoslovčanov in nekaterih vrhunskih tujih igralcev napeto čakala na izid prvega šampionskega pričanja.

Stara resnica je, da je naslov vselej lažje osvojiti, kot pa obraniti. Zda je prazno tudi vsakršno taktiziranje. Posebej zato, ker se niso pozabili besede, ki jih je mladi Tolja izrekel, ko se je uvrstil med kandidate za svetovnega prvaka: »Premlad sem še, premalo izkušen imam za tako težko in naporno tekmovanje. Moj čas še ni prišel. Mislim pa, da smem upati v prihodnjem ciklusu, čez tri leta.«

Tako je govoril, kako pa je mislil, ve le sam. Zaporstvo je spravalil tri sodobne šahovske velikane, same svoje rojake, in Sovjetski zvezi vrnil tisti naslov, ki si ga je prav gotovo najbolj želela.

Ko je sovjetski šahovski starosta dr. Mihail Botvnik še čvrsto sedel v šahovskem prestolu, je že razmišljal o nasledniku. Ze sicer redkih besed ob tako kočljivem vprašanju pa še posebej, je močno presenetil vse, ko je po vrstavi z neke turneje simultank izjavil, da je našel na dečka z izrednim talentom. Bilo je to v Zlatoustu pod

Uralom, kjer je kratkohačnež Tolja z izrednim smislom za pozicijsko natančnost nadigral šampiona in mu prizadejal edini poraz.

Botvnik se v svoji napovedi ni prenapel, saj se je po porazu z dečkom pogobil v dolg pogovor, v katerem je izbrskal na dan tudi tiste podrobnosti, ki mu jih boj na šahovnici ni razkril. Prav takrat je bila šahovska Sovjetska zveza še čvrsto na vrhu — vendar pa je bilo prav tako očitno, da vrsta mladih talentov ne bruhajo več tako silovito in da utegne priti še huda kriza.

Zato odlije v razvoju Karpova nobene poteze niso več prepustili naključju. Skupaj z družino se je preselil v Leningrad, šahovski center, ki bi je nenehno bil za prestiž z materjo Moskvo. Naslovi so se vrstili z vrtilogavo naglico. Postal je mladinski prvak kluba, Leningrada, republike, Sovjetske zveze. Dobil je naslov mojstra. Na desetem svetovnem mladinskem prvenstvu v Stockholmu leta 1969 ni imel tekmeča. V enajstih kolih je oddal le dva remija in najemarnjša zasledovalca prehitel za tri točke. Branilec naslova Portoročan Kaplan je za novim šahovskim princem zastal, še za pol točke več. Karpov je postal mednarodni šahovski mojster, vrata v svetovno elito so mu bila na stečaj odprta.

Nič ni okleval. Čeprav na pogled se niti ne mladenič, z manj kot 170 centimetri v višino in komaj kakim kilogramom čez pol stota, je z velikimi in odločnimi koraki zakoračil na pot do šahovske Olimpa. Leto in pol je potreboval, da se je okinčal z najvišjim šahovskim naslovom. Velmojster je postal leta 1971 v San Juanu, ko še ni imel dvajset let. Krihke postave, rjavih, skrbno negovanih, dolgih toda ne predolgih las, nežnih potez, in malo zasamjanega pogleda, vselej strogo klasično oblečen, je v slogu, ki je v mnogocem spominjal na igra Capablance in Fischerja, nezadržno prodiral k vrhu. Miren, samozavestno in tudi kadar ni ob njej, avtoritativen in zadnje hkrati, izklenimi živci je prepričljivo deloval v vsakem svojem nastopu. V njegovi igri ni bilo nihanja. Samo vzpon. Samo uspehi. Sama prva in druga mesta. Tretji genij iz plejade povojnih vrhunskih velmojstrov ni tega dokazoval samo v točkovanem razmerju, ampak je vel tak duh iz vsake njegove partije.

Talent, volja, dobri trenerji, bleščeča tehnika, la precizna elektronska naprava, ki si jo je Karpov izdelal, ga je pripeljala na sam vrh. Toda šele štirindvajset let mu je. Kakšni so njegovi cilji, do kje se gaja ambicije? O tem noče govoriti. Vsaj z besedami ne. Dejstva pa kajpak ne more skriti. Na ekonomski fakulteti v Leningradu, politično-ekonomski smeri, mu manjka samo še diploma. Ves čas šahovske kariere je bil tudi družbenopolitično dejaven. Zda je član vrhovnokomunistične partije. Očitno je, da daje sahu prvenstvo, noče pa ostati na enem tiru.

Pred kandidatskim dvobojem s Spasskim, v katerem je večina strokovnjakov še videla moč nekdanjega šampiona, je prav tako nekdanji prvak Talj opozoril na možnosti Karpova, češ da je njegov apetit z vsakim uspehom hujši. Miša se ni zmotil. In če bi bil v svoji daljnovidnosti čisto točen, potem bi moral Karpov najbolj lakomno goltati točke prav na Vidmarjevem memorialu. Se mu bo posreželo ali ne? Odgovora na to vprašanje ne zanima samo jugoslovanskih ljubiteljev šaha in prirediteljev te igre po svetu, marveč tudi šahovsko spodobno. V tem je veliki adut nas kot prireditelj in Karpova kot prvaka.

Boris Kutin

Kriza neke družbe

Medicina je bolna

Zdravniki niso krivi, da ljudje umirajo, niti da dolgo žive

Od našega bruseljskega dopisnika

Propadanje družbenega in naravnega okolja v razvitih deželah zaradi istovetnega tehnicičnega in ekonomskega napredka z družbenim napredkom, gonja za dobičkom in izkoriščanje človeka po človeku, potrošništvo za ceno odtujitve osebnosti, obdane z vedno več materialnimi dobrinami, a znotraj vedno bolj prazne in nezadovoljene, čedalje hujši življenjski in delovni ritem, propadanje medsebojnih človeških vezi in izvorno ljudsko kulturo, odtujenost stolpnice in blokov v okolju, prilagojenemu bolj avtomobilu kot človeku, so vzroki naraščanja sodobnih bolezni in zastajanja ali celo nazadovanja življenjske dobe.

Ljudje se vse pogosteje zatekajo k vsakovrstnim tabletam ali k zdravilni, toda še tako učinkovita zdravila ne morejo ozdraviti propadajočega družbenega in naravnega okolja, ki je neposreden krivec za mnoga obolenja, zato sodobna medicina bolnikom pogosto ne daje pravega odgovora in svojo nemoč prikriva za najbolj presenetljivimi tehničnimi dosežki, na primer presajanje srca in drugih organov, ki pri ljudeh zbujajo iluzijo o skoraj nadnaravni moči sodobne medicine.

Zaradi tehničnega reševanja zdravstvenih problemov je medicina vse pogosteje deležna ostrih kritik celo iz zdravniških vrst. »Kemično zdravljenje delovnih in življenjskih pogojev je nevaren nesmisel,« piše dr. Charles Dayant v svoji knjigi »Plaidoyer pour une antimédecine« (Za antimedicino). Michel Bosquet je v »Le Nouvel Observateur« nekoliko preveč senzacionalistično napadel medicino v dveh dolgih nadaljevanjih »Ko zbolíš zaradi medicine«. Dr. Norbert Bensaïd je sicer napad ocenil zelo kritično, vendar pa je kritiko končal z besedami: »Vsekakor je treba govoriti o medicini, ker je bolna in ker slabo deluje.«

Michel Bosquet trdi, da je medicina postala od vseh industrij najbolj potratna, onesnažujoča in patogena

ter da je v zadnjih 10 letih zaradi nje zbolelo več ljudi, kot jih ozdravi. Na primeru dolgoročne krivulje tuberkuloze in nekaterih drugih bolezni Bosquet dokazuje, da ni res, da je medicina odigrala odločilno vlogo pri nazadovanju kužnih bolezni. Njihovega nazadovanja ne gre pripisati toliko izboljšanju zdravstvenih metod kolikor upitvanju kanalizacije, razkuževanju pitne vode, izsuševanju močvirij, uporabi mila, sterilne gaze ipd. Na naglo zviševanje življenjske dobe v zadnjih dveh stoletjih je vplivalo predvsem široko uvajanje higiene in cepjenja prebivalstva. V zadnjih nekaj desetletjih pa podaljšanje življenjske dobe v razvitih deželah lahko pripisemo skoraj izključno nižji smrtnosti med otroki. Stroški za zdravstvo so v tem času skokovito naraščali. Bosquet potrjuje besede ameriškega znanstvenika Charlesa Stewarta, da zdravnik niso krivi, da ljudje umirajo, niti da žive dolgo.

Kemične »bergle« za obolele

Koncentracija politične in gospodarske moči ima za posledico koncentracijo prebivalstva v velikih mestih, kjer se delo v tovarnah, podjetjih, zasebnih in javnih uradih deli na množico specializiranih opravil. Pretirana urbana in industrijska koncentracija, specializacija dela in hierarhija delovnih mest, izguba znanja, pobude, pristojnosti in odgovornosti pa ne ustrezajo človekovemu genetičnemu ustroju. Industrializacija in birokracija jemaletja vse več meznim delavcem in uslužbencem svobodo, ki sta jo nekaj poznala obrtnik in kmet, in koncu dela, o njegovi intenzivnosti, o delovnih pogojih, o počitku. Ko so v XVIII. in XIX. stoletju delavci s prehodom od obrtniškega na industrijski način dela izgubili svobodo odločanja nad svojim življenjskim in delovnim ritmom, so izgubili tudi svobodo presoje o svoji zmožnosti za delo. S pojavom kapitalizma je bolezen prenehala biti običajen pojav, pač pa je postala nenormalno stanje, ki ga je

treba čimprej odpraviti, da bi človeka čimprej vrnil nazaj v delovne vrste. Ker so delavci v meznem odnosu precej bolj nagnjeni k boleznim, kot samostojen kmet ali obrtnik, so kapitalisti bolezni imeli za dokaz delavčeve lenobe po naravi. Zato je moral o tem, ali je delavec bolan ali ne, odločiti specialist, ki o začetku in koncu bolezni izda tudi ustrezno priporočilo. Medicina tako postane nepogrešljiv pomočnik pri prilagajanju človeka neustreznim družbenim organizaciji dela in življenja.

Sodobna organizacija pogojuje neustrezen način življenja, ki človeka nasteja fizično in duševno. Zato statistiki opažajo v zadnjih dvajsetih letih naglo naraščanje nekaterih bolezni (rak, srčne bolezni, arterioskleroza itd.) kljub velikemu napredku medicine. Še zlasti je zaskrbljivo naraščanje duševnih bolezni, ki jih je na primer v Franciji štirikrat več kot pred 20 leti. Ker se zadnja leta v mnogih razvitih deželah kaže zastajanje povprečne življenjske dobe, v ZDA pa celo nazaduje, to pomeni, da napredek medicine ne dohaja več negativnih posledic sodobnega življenja.

Toda medicina ne razrešuje biološkega nenormalnega razmerja med človekom in njegovim okoljem, ampak se zadovoljuje z dajanjem kemičnih »bergle« obolelim, da bi se še naprej lahko spopadali z življenjem ter da bi lažje sprejemali ali vsaj prenašali ne sprejemljivo. Na ta način pa zakriva globlje vzroke bolezni, ki so socialne, ekonomskega in kulturnega značaja. Z lajšanjem trpljenja in tesnobnega bolnikom prenašati sistematično uničevanje človeka ter njegovega družbenega in naravnega okolja, s tem pa posredno postaja tudi skrivlec uničevanja in eden podpornih stebrov trošniške družbe.

Zdravstvo postalo industrija

Na ta način vse večja tehnična učinkovitost medicine postaja nadomestilo neznosnih življenjskih razmer, seveda ob skokovito naraščajočih zdravstvenih stroških in potrošnji zdravil.

Kajti zdravljenje boleži — namesto njihovega preprečevanja z drugačno organizacijo dela in življenja ter drugimi oblikovanjem človekovega okolja — omogoča visoko rentabilnost farmacevtski industriji, nudi možnost zapolnitve in zvišuje družbeni proizvod. Upadanje števila bolnikov in manjša potrošnja zdravil bi pripeljala farmacevtsko industrijo v težave in zniževala družbeni proizvod. Zato se medicina v kapitalističnih državah še naprej razvija nerazumno in nepravilno:

— ker je selektivna, saj se večina zdravnikov usmerja predvsem ali izključno na bogato prebivalstvo, medtem ko je velik sloj revnega prebivalstva deležen nezadostne zdravstvene pomoči;

— ker je zatiralna, saj so tisti, ki lahko veliko plačajo, deležni izrednega udobja in kvalitete nege, medtem ko je kvaliteta zdravstvenih storitev za množico čisto zelo nizka;

— ker se tako kot pri transportu, kjer je bolj pomemben razvoj »Concorde« kot razvoj vsakodnevnega prevoza delovnih množic, posveča več pozornosti vrhunskim medicinskim raziskavam kot pa zdravju prebivalstva. Kajti namesto gradnje gigantskih zdravstvenih središč, razraščanja zdravstvene birokracije in naraščanja njene moči, namesto naglo naraščajočih izdatkov za zdravstvo bi veliko več storili za zdravje prebivalstva, če bi z omejevanjem onesnaževanja ozračja in potrošnje cigaret znižali smrtnost zaradi pljučnega raka, omejili bronhitis in druge bolezni dihalnih organov, če bi z zmanjšanjem hrupa v mestih omejili število živčnih obolenj, če bi z omejevanjem potrošnje alkohola omejili število jetrnih in drugih bolezni, če bi s količinski in kakovostno primernejšo prehrano omejili propadanje zobovja in prebavna obolenja itd. Skratka medicina se ne bi smela omejevat na preventivo v smislu pravočasnega odkrivanja bolezenskih simptomov in na zdravljenje posledic od primera do primera, ampak bi se morala spustiti v raziskovanje socialnih, ekonomskih in kulturnih vzrokov bolezni ter v boj za njihovo odpravo, to je v politiko.

Boris Verbič

Makedonski pisatelj Kole Čašule se je rodil leta 1921 v Prilepu. V svojih novelah prikazuje zlasti prve dneve ustaje ter dogodke iz NOB, vezane na njegovo rojstni kraj. S skrbno odmerjenim izrazom ter s velikim občutkom za nianse in drobne človeških vzgibov ter dogodkov se Kole Čašule uvršča med vidnejše ustvarjalce sodobne makedonske proze.

Šlihal sem zanjo, toda prvič sem jo srečal nekoga februarkega dne leta 1942. Bilo je v stari delavnici, v zadnji sobi, ali kakor so jo imenovali v sobi za poskušaje.

Levata, Pero, Pop in jaz smo sedeli okrog peči, nekdo na mizi, drugi na stolu in se pogovarjali. — Uh, bomo uživali, če se ne strošimo (to je bil izraz za smrt), ko

kole čašule dan

bomo jutri gledali tiste vohljače... Maneta, Maminega Koljo in druge. V tem trenutku se je premaknila kljuka na vratih. Nekdo je od zunaj pritisnil nanjo, toda ključavnica ni popustila. Pogovor je takoj zamrl.

Obrnili smo glave v isto smer. Levata je zgrabil za revolver. Naenkrat se je naslislalo trkanje dogovorjenega znaka. Odprli smo. Vstopil je neki tovariš iz delavnice, za njim pa neka ženska. Vprašujoče smo se zasrli vanju. — On je dejal: — Moja mati, nič se ne bojte. V tem trenutku sem se spomnil vsega, kar so pripovedovali o njej. Z veliko radovednostjo sem opazoval njen zgubani obraz. Visoko nagubano čelo. Stisnjene obrvi in pod njimi trd, odločen pogled. Njena ustna kotička sta zgovorno govorila o vsem preživetem in zamoknem. — Tovariši, dajte mi stvari, da vam jih operem, — nam je s tihih, vendar z odločnim glasom skoraj ukazala mati. Dali smo ji jih. Medtem ko jih je zbirala, se je obrnila k svojemu sinu. — Poslušaj, sinko, če imate kakšno

težavo, le povej materi, morda bom lahko pomagala — pridite k meni na dom... Res je, sosedin ki bog ve kaj, klepetulja je, pa vseeno, bom že kako uredila. Odlila je. — Toda pri vratih je še enkrat obstala, se počasi obrnila in s toplimi materinskimi besedami dejala: Levanti! — Ta tovariš — kot bi videla svojega brata Koca, ki je umrl... Pridite sinko... pridite... Po nekaj dneh se je položaj močno poslabšal. Preiskave, ki so nakoličkanj zamrle, so se zopet pričele. Naše prebivališče je postalo sumljivo, zato smo se razšli. Začelo se je tavanje od stanovanja do stanovanja. Nekega večera sem odšel v njeno hišo. — Pokrikl sem. Zaslislalo se je škripanje vrat, tiha hoja in šepetanje. — Kdo je? — Jaz. — Ti vem. Spazil sem se noter. Soba je bila siromašno opremljena, toda čista. Znotraj je bilo hladno. Sedel sem na stol poleg peči in si grel roke. Mati se je podvzela... Peč se je hitro razgorela, soba je postajala vse bolj svetla, toplejša in prijetna... — Sliši se sinko, boji domač... če si tukaj, ne skrbi... tu je varno. Po svojih stari navadi sem si sikel samo sukunčji, toda kljub temu, da sem skrival revolver, ga je opazila. — Eh, to je dobro, a ne tako kot moj najmlajši. Pa če govoriš sem mu — ne smeš tako, sinko, ne smeš tako, otrok, ne smeš hoditi kar tako, zavaruj se, če si že stopil na takšno pot... Toda otroci ne poslušajo in sedaj žalujem za njim. Srce se mi trga, a kaj naj storim... lahko ti rečem, če bi me poslušal, ne bi sedel ježal v zapornih. Kadar ga obiščem, da bi ga videla, mi leži težak kamen na srcu — mlad, lep, vendar za rešetkami... Kljub temu... trdna sem, niti solze nisem potočila, toda ko se vrnem domov, bog ve... Ne dam se... Kajti sosedje in sorodniki, samo da te vidijo objokano, že se veselijo... A jaz, navkljub vsemu... Kaj bi se naslajali! Sprušajajo me, mi govorijo: obžalovanja si vredna, sinove si hranila, jih vzgajala, toda za koga... S tem me hočejo navidezno potolažiti... Trepala sem. Resnično sem trpela in jih odgovarjala: — »Eh, tako jim je bilo usojeno...« Toda nekega dne je vse prekipelo v meni. Nasula sem jim: »Kaj hočete od mene, iz njih sem napravila leve — danes je zapor za poštene sinove in ne za kogarkoli...«

kmalu se bodo skajšali, kmalu... Oči so ji začemale, na ustnicah ji je zaigral smehljaj, z njenega obraza pa se je širila globoka vera v zmago. Ko je pripravljala večerjo, ni spregovorila niti besedice. Morda se je zviševala v tisti, radostni dan. Po večerji sva prižgala cigareti. Predala sva se svojim mislim... — Brskal sem po spominu, kaj sem stisnil o njej. Vprašal sem jo: — Mati, slišal sem o tebi. Zdel bi, da mi ti poveš, da slišim od tebe... — Eh, sinko, to je preteklost. Zakaj bi se je spominjal... — Zavzdihnila je. Njen pogled se je izgubil nekje za menoj... — Matero smo rojene za trpljenje, toda v sinovi, tega ne verjamete, ko boste imeli otroke, vas bom vprašala... Tudi meni je oče govoril: — Ko boš postala, hčerka, mati, boš videla, kako se trpi za otroke... Spominjam se, kot bi bilo včeraj... Prav je imel oče... Sedaj sem kar dobro. Toda... Ko so ujeti najmlajšega, me je nekaj stisnilo pri srcu. Niti pisnila nisem pred agenti, preklinjali so me, me tepili, toda nisem popustila. A srce se mi je trgalo! Tokrat je starejši napolnil zid s knjigami. Če jih sedaj najdejo, sem si mislila in trepetala. — Toda, na srečo, vohljali in vohljali so, in odšli. — Odpeljali so Ileta. Ti veš, kako ga imenujete — razumeti me... Hotela sem razbiti vrata od bolečine, solze so mi same potleze po obrazu, toda vzdrljala sem, pobrala sem knjige iz zida, jih skrlila pod obleko in jih prenesla k sestri. — Ko sem se vrnila, sem se razjokala... Pa sem mu govorila, pazi se, Ile, glej, kaj delaš, ne boji frifast, močnost je, da te ne ujamemo in ne da jim sam pasuš v past. — Mladost... Zaradi tega mi je bilo še bolj hudo. — Laško ti rečem, sinko, kot bi se zaletavali. Spominjam se prejšnjih let... niti muha te ne bi opazila, a vi, sredi belega dne... Zaletujete se... Ne spoznam se na vaš posel, toda vem, da delate prav. Ile mi je pripovedoval — mati, ves svet je z nami. Jutri bomo vso deželo spremenili v en sam vrt... A ve, matere, ki ste se vse življenje mučile, se boste razveselile... Ne razumem vas, toda srce mi pravi, da ste na pravi poti... Tako je bilo tudi tedaj, ko sem bila nevesta. Tudi oče je bil korit. Bog daj, da bi še dobro končalo... Moj bog, celenu narodu daj dobro in končno tudi meni... Od tega srečanja je preteklo nekaj mesecev. Nisem je videl. Nekega dne, ko sem se vračal s poti, sem zvedel, da so ujeti tudi njenega srednjega sina in da je na policiji. Dobil sem nalogo, da se povežem z njo in da mu pošljem nekatere stvari v zapor. — Poslal sem nekega prijatelja, naj jo pripelje k meni. Srečala sva se v snovi delavnici. Nisem opazil večjih sprememb. Le temnejša senca na obrazu in še trši izraz. Pričakala me je kot prej. — Kod si hodil, dolgo časa te nisem videla?... — Vidiš, bil sem na potovanju... — Si zvedel?... — Da. — Eh, zdaj samo višim pred zapor in policijo. Da bi mi vsaj najstarejši lahko pomagal, da bi me zamenjal. Noge mi bodo odpadle... srce se mi trga, toda kljub temu se držim, ne predam se. — Predčerašnjim sem šla mimo okna... Nekaj belega je padlo predme. Skrbno sem se ozrla in pobrala listič. Stisnila sem ga v pod pazduho,

da so me zbolele roke. Komaj sem se vrnila domov... A pušče oči so slepe. — Odpri, sem listič, toda ničesar nisem razumela, zjokala sem se... — Poklicala sem neko tovarišico, da mi je prebrala... Mama, vem, da ti je težko, je pisal, toda glavo pokonci... — Imáš pisemce? — Da, prinesla sem ga. — Pričela je preiskovati svoje nedrja, ga iskala in ga končno privlekla na dan iz rokava. — Majhen, porumenel listek, popisan z na pol zgorole vzgaličico... — Vzel bom pisemce... — Če kaj več razumeš, ga kar vzami. Toda prosim te, ko ga ne boš potreboval, ga vrni... — In sedaj me poslušaj... — sem ji pričel razlagati, kaj mora storiti. Ves čas ni niti trenila z očmi... — Dobro, dobro, sinko, tako bo, kot si dejal. — Posel ni lahak... — Eh, mar nisem mati... ne skrbi. — In kako si z denarjem? — Začuden me je pogledala. Nagraščila je čelo. — Zakaj? — Če nimáš... — Ne, ne, sinko, ne potrebujem ga. Za koga? Jaz uboga duša, bo, kakor bo, ne bom umrla. Vi, vi ga bolj potrebujete. Če bomo vsi vlekli... potem se bo dan, ki ga pričakujem, zavlekel... — se je prijazno nasmehnila. — Ne, ne! Tudi vi zbirate groš za grošem... Le poslušaj me, če bi kaj potrebovali, me kar pokličite... Sedaj mi ne preostane nič drugega... Sedaj sem tudi jaz komitka. Mar ne? Ne vem, kako se temu pravi po novem — je končala in se pripravila, da bo odšla. — Pri vratih se je še enkrat obrnila, me pogledala, zastala in poskušala še nekaj spregovoriti... odšla je... — Obliše so jo solze. — Spomnil sem se njenih besed: »Doma se bom dobro zjokala...« — Minil je zapor. Minili sta dve leti. Svoboda. Toda nje nisem srečal. — Ko sem se odpravil v Skopje, sem zvedel, da je Ile kot heroj par zadel v boju za to mesto. Zopet sem zagledal pred svojimi očmi mater... Dan, svoj dan je plačala s krvjo, s tistim, kar ji je bilo najdražje. Kako je z njo? Tokrat sem jo srečal po naključju. Že od daleč sem jo spoznal. Bila je še bolj zgrbljena in ruta ji je globoko prekrivala obraz. Njen izraz na obrazu pa je bil nesprenmenjen. — Ni me opazila. — Mati! — Vzdrhtela je in se vznemirjeno obrnila... Ključ jo je vzdrnil. V svojih mislih ni pričakovala, da jo bo kdo poklical — »matič...« — O, sinko, kje si, zakaj nisi prišel k meni na dom?... Sprejela bi te s svojimi pustimi očmi, šla bi mimo tebe... Kako si? Kaj vse smo prestali... In kot bi hotela nekaj skriti, je dejala: Kako je s tvojimi?... Nevesta, a? — In ti, mati? — E, sinko, končno sem le dočkala ta dan. — Iz oči so se ji usule solze... Zajokala je... — Daj, no, drži se, prej nisi jokala... V solznicah oči sem se srečal s toplim, materam svojstvenim pogledom. — Prej je bilo drugače, če sem jokala, so uživali, a sedaj, če se tudi zjočem, dan je... Plačala sem ga z Iletom. Toda — je dvignila glavo — naj bo... Današnji dan ni samo moj, temveč dan vseh mater.

Prevedel Miha Maté

Ilustriral Matjaž Schmidt

bommireddipalli surjarao gozdni jasmin

Bommireddipalli Surjarao (rojen leta 1923) velja za enega najboljših sodobnih indijskih novelistov in dramatikov. Doslej je izdal več zbir novel, za katere je dobil tudi literarno nagrado.

Postakajoč kot divji jelencék je Kamala srečna pritekla v hišo. Kako tudi ne! V njeni starosti, pa tako slavje, tako pomembna zmaga! Z vsem žarom svojih šestnajstih let je glasno zaklicala: »Mama! Vrgla se je ji je okrog vratu in kar lilo je iz nje: končala je šolo in to z odliko!« »Kaj, tudi v časopisu bo objavljeno se je pozanimala mati, toda Kamala, ki je ni poslušala, je vprašala: »Kje pa je oče?« Stvar je bila namreč takaka da oče najbrž ne bo v sedmih nebesih od veselja, ko bo slišal novico. Oče, uradnik v pokopju, ki je nekó zasluzil sto rupij na mesec, je na vrtu zalival mlade jasminove grme. Zatopljen v misli si je prižgal cigareto. Ciovek v pokopju pogosto začena razmišljati o smislu svojega življenja. Na primer tale cvetoči jasminov grm. Kaj je dosegel? Njegovi čarobni cveti so se odprli, da bodo krasili neko priščotko. Tudi z mano je tako, je razmišljal Kamalin oče. Vse življenje je vrtil kolo ubijajoče, težke usode zaradi sreče in zadovoljstva svoje družine. Na dvorišče je razmikajoč vejice, pritekla Kamala. Njeno srce je peo. Nad kokosovo palmo, ki je rasla pri vodnjaku, je vžrel mladi mesec. Kamala je obstala ob gredici bazilike in se zbrala. — »Oče, oče!« je poklicala in stopila bliže. — »Kaj je hčerka?« — »Izpit sem položila, oče.« — »Dobro. Samo zaradi tega še ni treba tako brezglovo letati. Pazi na

krilo, zataknilo se je.« Očetova ravnodušnost je Kamalo prizadela. — »Oče, na izpitu, sem dobila prvo mesto...« — »Res lepo...« Stopil je v hišo in zlomil dve vžgalici, ko si je prižgal cigareto, ki jo je takoj odvrgl. V sobi je sedel na nizko klop. Kaj bo zdaj z družino, po njegovi upokojitvi? Sin je že dve leti zapored padel pri izpitu. Hčerki pa gre, čeprav ji ni treba. — »Očka, rada bi se naprej učila,« je rekla Kamala. — »Kaj pa ti bo to, hčerka? Boš morda šla v službo? To ni za dekleta.« Kamalin obraz se je zmrščil od razočaranja. Še mati je pobledeła. — »Naj se še uči, mlada je še in čas ima,« je rekla in stopila k možu. — Toda mati in hči sta dobro vedeli, da je glavni razlog odločno proti nadaljevanju šolanja. Že v otroštvu so Kamali našli ženina. Če bo nadaljevala šolo, bo treba poroko odložiti. Ko bo dekletu imelo višjo izobrazbo, bo treba iskati novega ženina, takega, ki bo tudi imel višjo izobrazbo. Nevesto, ki je že prestopila za poroko do ločeno starost, bo vzela le izobražen ženin, takemu pa bo treba dati dražja poročna darila. Zato je oče odločno rekel: — »Ne, ne boš se več učila. Čisto odveč bi bilo.« — Veselje Kamale, ki je prej segalo do neba, je sgrmelo na zemljo in se razbilo na drobne koščke. Mora se učiti, mora, ne sme se odreči svoji ljubljeni fiziki, mora dobiti naslov! Kaj pa oče ve o fiziki? Nikoli se ni ukvarjal s tako zanimivo, tako sijajno vedo. — Oče prepoveduje učenje... Kako ga pregovoriti? Matero ne bo poslušal. Rekel bo, da je hčerko treba omočiti. Kaj se mora res poročiti? Ne sme

postati magistra in dobiti visok položaj, kot Sušilamma-garru? O, če bi ona rekla, njo bi oče poslušal. Če bo Sušilamma izvedela, da mora Kamala po takih uspehih, ko je z odličnim končala, pustiti šolo, se ne bo strinjala. Pogovorila se bo z očetom in Kamala bo smela v kolidž. — — — Sušilamma je sedela pred zrcalom in se česala. Zrcalo je bilo opora njene glave. Pripovedovalo ji je stvari, ki si jih nihče drug ne bi upal. Veselila se je svojega lepega obraza, svetlih oči, jamc na licih, valovčih las... In nenačoma je postala ožrna. — »Kaj bom lepa ali ne, komu je to potrebno? Saj se bom tako v samotni postarala... Glej, v laseh so že srebrne nitke.« Posula si je lase z dišečim prahom in se nasmehnila: »Zakaj vse to?« — Tedaj je Sušilamma zaslišala korake. Stopila je k oknu in pogledala. Nikogar. Le stebela ovjalk so se stezala v okno. »Zdelo se mi je...« Zakaj se je vselej treba bati? Samota rojeva strahove. — V daljavi so šli po ulici nekli mladenci — fantje iz kolidža. Brezdelniki! Kako siva jih je žel. Nič jih ne vleče k znanju, ne majo se zbrati, nečjejo delati. Mišljajo samo na kino in ženske. Tamle se pelje davkarjev sin, v evropski obleki, v svojem avtomobilu, z denarjem kar razmetava... Od obupa, da mora vse moči posvečati tem bogatim praznoglavcem, ji je včasih tako, da bi zajokala. Toda treba je skrivati solze — da ne bi videli. Zaprta je okno. — Nekdo je potrkal na vrata. Le kdo bi utegnil bit! Ah! Ti večni strahovi in sunji! Verjetno se ji od njih veča pritisk. — Odprla je vrata. Kamala je vstopila.

»Amma-garu,« ali danes ne grste v klub? — »V klub? Ah, da, pozabila sem...« Saj prav zato se je česala, da bi šla v ženski klub. »Posedi, takoj bom pripravljena.« — Ob pogledu na Kamalo je začutila rahlo zavist. Dekle je bila lepa kot zvezdica, blesk njenih oči in vsi njeni gibi so izžarevali srečno mladost. Sproščeno spleteni, voljni lasje so ji dajali še poseben čar. »Da, srečen bo, kdor bo dobil to dekle,« je pomislila Sušilamma. — »Danes si nisi namazala las. Kamala?« — »Mama je sinoči pozabila, običajno mi to ona naredi. Zakaj pa?« — »Ah, nič, kar tako.« — »Oče ne dovoli, da bi se še učila. Tako mi je hudo...« — »Zakaj ne?« — »Hoče mo poročiti. Amma-garu, pogovorite se vi z njim. Napravila sem izpit, rada bi študirala fiziko in došla naslov. Toda oče me ne poslušaa in mama tudi ne. Amma-garu! Prosim, govorite z njim...« Kamaline oči so se napolnile s solzami. — »Kaj! Pri tvojih starosti? In že te hočejo poročiti?« — »Da, pravijo, da je tem težje poročiti dekle, čim starejša je. Ampak, saj boste govorili z njim, amma-garu, kaj ne?« — »Srce Sušilamme se je stisnilo. »Kaj naj ji rečem? Z mano je bilo enako. Dosegla sem svoje, se vpisala na kolidž, dobila naslov, začela delati. Prostega časa ni bilo, mladost je minila in prišel je občutek, da življenje teka v prazno. Kot da bi polnovodna reka izginila, se zllila v ocean, kot da bi vroči veter raznesel cvetove gozdnega jasmina... Moje misli nikogar ne zanimajo, moje tesnobe nihče ne razume in še sama ne vem, kaj naj želim, kaj naj počnem? Vse življenje je prazno, tesnobno, prazno, kot nebo brez oblaka, ki ne obeta niti kaplje vode. In prav tako usoda je nanejnena tejezlate lutkici Kamali, tudi ona bo postala uvelič cvet gozdnega jasmina.« — »Kaj naj storim, amma-garu, kaj?« — »Povejte, svetujte mi.« — »Hčerka, tvoj oče ima prav. Ubočaj ga in se poročil.« — Kamala je bila pretresena. Amma-garu, sama neporočena, tako izobražena, s tako sijajnim poklicem — pa tako govori! Vse mesto je spoznje, ponosno je nanjo. In ona svetuje Kamali, naj se poroči. Naj se živa pokopje!

Kamala se je na hitro poslovila. Kdo ji bo zdaj pomagal? Sušilamma je bila zmedena. Zakaj je dekletu tako svetovala, je naredila prav? Kamala je zaprla vrata za sabo in stopila v verande. Sušilamma je molče sedla in poslušala, kako je odhajala, potem pa je nenadoma sunkovito vstala, poklicala Kamalo in jo popeljala nazaj v sobo. — »Si huda name?« — Kamala je molčala, toda v očeh je imela solze. Sušilamma ji je s smehljajem otrla oči. — »Uči se, dekle, seveda, uči se; pogovorila se bom s tvojim očetom.«

»Recite mu, naj me ne poroči, amma-garu!« — »Ne boj se trapica, rekla bom tvojemu očetu, da ti bom potem sama poiskala ženina, lepega kot Mammat-ha,« se je nasmehnila Sušilamma. — »Nikar. Saj se sploh ne mislim poročiti,« je vsa srečna spregovorila Kamala in jo močno objela. — Sušilamma se je zasmejala. Navdalo jo je čustvo materinske nežnosti. Zdal ni več dvomila. — — — * Garu — spoštljiv pristavek k imenu. * Amma-garu — spoštljiv nagovor za žensko. * Mammat-ha — bog ljubezni. — — — Prevedel Janez Stanič

ján lenčo neumna pravljica

Ján Lenčo, sodobni slovaški prozaik mlajšega rodu, je leta 1968 izdal knjigo prozaičnih miniatur, polnih prefinjene ironije in črnega humorja.

V deveti deželi je nekó živel kralj in ta kralj je imel toliko skrbi, da ga je pričela boleti glava. In ker je bil kralj, torej glava oblasti in torej glava glav vseh svojih podložnikov, je modro spoznal, da ne boli glava le njegova, temveč vse, ki jih še ni skrajšal za glavo. — In kljub temu, da ga je bolela glava, je modro ukazal, da je treba neumudoma prenehati izdelovati vse, kar je nepotrebno, in celo kraljestvo preusmeriti v proizvajanje najpotrebnejših stvari na svetu — tablet proti glavobolu. — In tako se je tudi zgodilo — kakor vse, kar je ukazal kralj. Zaprl so tovarne vžgalice, pohištvaa, bombonov, čevljarne, oblačil, mesnih izdelkov, igrač, strojev in tako dalje in tako naprej: vse proizvodnjo so preusmerili v izdelovanje tablet proti glavobolu. H kraljevi palači so se nepretrgoma stekale dolge kolone tovarnjakov, polnih aspirinov, acipirinov, fenalgolov,

saridonov, algenov, veralginov, in ko so bile vse dvorane polne, so okrog in okrog kraljeve palače iz tablet sezidali še velikansko obzidje. — Kralj pa se je mirno in brezskrbno sprehajal po palači in se čudil svojim lastni modrosti, se opajal nad zmago-slavnim občutkom, da ga zdaj glava ne bo več bolela, posmehoval se je bolečinam v njej, sam jih je skušal priklicati, tolkel se je po glavi, kar boli me, kar boli, ti bom že pokazal. — Zvesti podložniki pa so s povodje, no močjo izdelovali tablete za svoje glave. Ko pa jim je bilo vsega le preveč, so jih začele boleti glave, boleti zato, ker imajo na prestolu takega kralja. — In četudi so jih glave bolele, se ni zgodilo nič hudega, zakaj tablet je bilo na razpolago, kolikor si jih hotel, vsakdo jih je lahko jemal po mili volji vse dotlej, dokler ga glava ni nehala boleti. — In takrat je vsakogar navdal ponos, da ima tako razumnega kralja, in začutil je globoko hvaležnost do kraljeve modre previdnosti, ki vidi tako daleč naprej v prihodnost. — — — Prevedel Drago Bajt